

3 1761 07148353 1

DP
402
T8
1887

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

LOS COL-LOQUIS
DE LA
INSIGNE CIUTAT DE TORTOSA

3
LOS COL-LOQUIS

DE LA

INSIGNE CIUTAT DE TORTOSA

FETS PER

MOSSEN CRISTÓFOL DESPUIG

CAVALLER

FINS ARA INÉDITS

BARCELONA

Imprenta de LA RENAIXENSA, Porta-ferrissa, 18

M D CCC LXX VII.

DP
402
T8
1887

LIBRARY

749252

UNIVERSITY OF TORONTO

5

Trovantme á Tortosa, no fa gayre temps, y coneguda bé prou per los indicis que n' ha donat Villanueva en lo tomo VII del VIAJE LITERARIO la importancia histórica y llingüística dels COLLOQUIS presents, vaig tenir la ventura de trovarne l' Còdex ÚNICH, qui m' ha servit d' exemplar. En sa portada está l' apuntació dels propietaris fins á l' actual. «DEL DR. D. PEDRO NABÁS DE TORTOSA Y DE SU HIJA D.ª MARÍA TERESA NABÁS DE SALVADOR, AHORA DE SU HIJO Y NIETO RESPECTIVO EL LICENCIADO EN JURISPRUDENCIA D. JOSÉ DE SALVADOR.» *La lletra del manuscrit es del sigle passat.*

Mon intenció hauria sigut haberne d' altres y fer una edició correctíssima é il·lustrada; mes per complaure á mios bons amichs D. Pere Aldavert y D. Àngel Guimerá y contribuir á llurs elevadas miras, no he vacil·lat en procurárlshi una copia exacta del text, despullat dels errors evidents.

• *Barcelona 24 d' octubre 1876.*

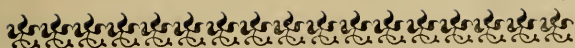
FIDEL FITA.

Los Col-loquis de la Insigne Ciudad de Tortosa fets per Mⁿ Cristófol Despuig Cavaller en los quals se tracta del asento, de la antiquitat, del nom, de la conquista, de la llibertad y privilegis que la dita Ciutat te, de les excelencies y coses estrañes y maravellosos que dins los termens de aquella se troben, y de la varietat de fruits que si cullen: Dónense avisos y consells saludables pera al bon estament y reigiment de la Ciutat, casos particulars. Tóquense també varies Histories y moltes de elles en llaor de la corona de Aragó y singularment de la nació Cathalana dignes de memoria y agradables de ohir: Son derigides al Exm. Sr. D. Fransesch de Moncada Compte de Aytona any 1557.—

Letra per al Illm. Señor Compte de Aytona Gran Señor de les Baronias de Chiua y Beniarcho, y Majordom del Rey nostre Señor ab la qual se li dirigix la present obra.

Segons la doctrina del excelent Poeta Oraci escrita en la sua art de poesía, Illm. Señor, ningú deu emprendre obra desigual á les forses seues. Les paraules formals de Oraci son aquestes: «Sumite materiam vestris, qui scribitis, aequam Viribus...» Y per so, yo, conforme á esta doctrina, no havia, sí, no devia posar la ma en escriure lo que va en estos sis col-loquis, perque en la part de la obra, la dificultad era gran com se porá compendre per lo discurs de ella, y per la part mia la habilitat es poca; però per pareixerme, que ha deixar yo de posarlay, deixara per ventura de saberse, lo que tan á la honra y reputasió de aquesta ciutat de Tortosa en nostros temps tan oblidada convé, de la qual yo *com á natural della* dec tenir singular cuidado y memoria: que es la antigua fundació sua, lo nom verdader y los sucesos de ella, les

excelencies y coses maravellosos, que dins sos termens generals se troben; me so determinat de seguir una tan rahonable y justificada empresa, estimant que fora major lo inconvenient del callar, que no del tan perfet parlar, porque cert, es cosa admirable trobarse dins de un terme de una particular població. tantes coses que apenes en tot un Regne se troben, y serán mol pocs los Regnes ont tantes seni trobien; y així traent de la flaqueza forces, y confiat, que al bon ánimo les coses dificultoses se li faciliten, he delliberat traure á llum, tot lo que de aquesta tan honrada Ciutat y (per usar de les paraules de Plini) *celebérrima* (que així la anomena ell), he trobat en diversos Autors escrit, y en pedra y metall esculpit y per mí mateix mirat y tractat. Lo estil á la veritat es baix y humil, mas no desconvenient á la escriptura de col·loquis; pero certifique á V. S.^a que en lo que toque á escriure veritat en quant posible es estat, he procurat seguir lo que han deixat per cosa mes certa los mes verdaders Autors. Y ab tal que lo subjecte que yo he pres pera posar la ma á la ploma es Tortosa; la intenció y propósit principal meu, emperó es estat escriure algunes coses de Cataluña; y per so van en la obra entreteixides y tocadés altres histories, y les mes en gloria y honra de la corona de Aragó y singularment de la Nació Catalana, així per al ornato della, com pera major delit dels que la llegirán. Dónense també alguns avisos y consells saludables per el bon estament y policia de la mateixa ciutat. Y porque Tortosa entre les altres poblacions de Cataluña seguí aquella general opinió de fer guerra al Rey de Aragó D. Joan, segont de aquest nom, per la capció y mort del Príncep D. Carlos son fill; he delliberat tractar en tot lo quin col·loqui de les causes de aquella guerra, per mostrar les ocasions que lo Rey dona als catalans pera fer lo que feren, y per abonarlos de alló que contra ells deixen

escrit Lucio Marineo y altres per tenir mes compte ab lo
 llagot que ab real veritat. Y sé que fora millor, que de
 res de aquelles turbacions nos tractara, per no reduir á
 la memoria llástimes velles y danys irreparables que sen
 seguien; pero puix no han dubtat melévolos de escriure,
 con tants descomedimens, han escrit en ofença de la Na-
 ció Catalana, y tan públicament se consent, y va per to-
 tes parts lo que han escrit, no es mal, ans es molt be y
 cosa necessaria que escrigan la defensa també; puix pot
 ser bona, y seria falta molt gran al parer meu que de es-
 criure se deixás. No he volgut escriurela en llengua Cas-
 tellana, per no mostrar tenir en poc la Catalana, y també
 per no valerme de llengua estranya pera defensar y llus-
 trar la naturalesça propia, que es la principal intenció de
 mon treball: ni tampoc la he volguda escriure en la lla-
 tina perque no pareguera ser tant generalment tractada
 y entesa per los de nostra nació com yo vulguera, per
 honra y contentament dels quals se es escrita; ab tot van
 en ella tocades algunes autoritats llatines escrites per
 gravíssims Autors per no ferlos perdre la finor y propie-
 tat que ab sí porten ab aquella copiosa llengua, que no
 les entenguen los que no son llatins, nols será empero
 impediment per al entendre la obra en lo demás. Ham
 paregut dirigirla á V. S.^a per creure que per dos princi-
 pals coses li será agradable lo servey: la primera, perque
 M.ⁿ Guillem Ramon de Moncada predecesor de V. S.^a
 fonch la principal part de la conquesta de Tortosa; la se-
 gona, perque fonch lo mateix Moncada y sos succesors,
 señors de la mateixa Tortosa, fins en lo temps del Rey en
 Jaume segon; y així que tractanse de Tortosa, necessaria-
 ment se ha de tractar y fer memoria del valor y gloria del
 nom de Moncada de qui vuy es V. S.^a lo cap en tota la
 Corona de Aragó; y per so ab raó puch creure que li será,
 com li dic, agradable lo servey. Suplique á V. S.^a sia ser-

vit rebrel ab semblant amor de com se fa, perque ab lo favor y sombra de V. S.^a, reste escusada aquesta obra contra les maliciosos llengues, y no tingua en poch enca-
ra que sia poch, perque nos pot dir que dona poch, lo qui tot lo que pot dona, considerant tambe, que so yo lo primer que ha gosat acometre tant treballosa y dificultosa empresa, perque es cert, que fa mes lo qui lo principi de qualsevol cosa fa, que no fa lo qui apres ajusta, *quia facile est inventis addere*: Les faltes de la obra, que no serán poques, pendrà V. S.^a y los que la llegirán ab la paciencia y comport, que la bona voluntat ab que ses feta y mereix; y Nostre Señor la molt Ilt.^e Persona de V. S.^a ab augment de estats guarde com pot. Es de Tortosa als (. 1557).

DE NOBILITATE ET CLARIS VIRTUTIBUS
CHRISTOFORI DESPODII

AUTORE JACOBO VITALE.

EPIGRAMMA

Musa cano numeris insignia gesta latinis.
 Antiqua et clarum nobilitate virum.
 Pieridum regina Clio Cythereia Princeps
 Atque Patris summi nata Jovisque decus
 Tu celebrare potes magnorum gesta virorum
 Atque triumphantis premia digna manus
 Item mataque heroum Martis quoque fortia bella
 Insigne, et toto quicquid in Orbe fuit.
 His igitur coeptis, tenues illapsa per auras,
 Aspira, mentis gloria magna meae.
 Gravior huc venias sacros perfusa liquores
 Et placida auratis tempora cincta comis.
 Dulcia Meonio recitabis carmina lembo
 Plectraque pegaseum reddere docta melos.
 His aptata modis numeros fecisse suaves
 Dissertae poterunt in bene tanta fides.
 Praeclaras igitur cupio quas dicere laudes
 Cantibus altisonis temperet apta manus.

Quid non *Despodio generoso* debet uterque
 Quem nosti illustrem magnanimumque virum?
 Hectoreo superat qui heroas pectore priscos
 Aleidem cuius facta sequuta vides.
 Tempore si nostro numquam superatus Achilles,
 Degeret in fati; si superesset ad huc
 Saerta genitus turmis praefectus Achivis

.
 Viribus et pollens andaxque fer oxque Camillus
 Hostes qui mira vicerat arte suos,
 Si tandem Fabii fortissima pectora Pa tris
 Arma licet quorum Roma refracta gerit:
 Esse putas quenquam vellet qui, Mura, negare
 Hanc quae est *Despodio* debita palma meo?
Despodium generis collustrat gloria clari
 Amplaque magnificae signa paterna domus
 Nobile cui insignes mandarunt stemma parentes
 Ut preciosa auro tessera sculpta docet.
 Addit ipse suae virtutis premia celsae
 Magna sub aeternum commemoranda decus
 Quidquid enim referunt cordati sensa Catonis
 Et samii Condit Musa verenda senis
 Dogmata quae antiquis celebrantur clara figuris
 Del phica vel quidquid littera graeca jubet
 Possumus exemplis abste praediscere vivis,
 Quae his Romanorum tu munimenta refers.
 Tu caput et regimen, Patriae tu gloria nostrae,
 Dignaque perpetui præmia honoris habes.
 Ordinis ipse refers insignia primus equestris
 Civilis pariter laurea prima tua est.
 Et merito liceat jam nunc scio quoque dicere verum
 Verbaque certi loquis ex posuisse modis,
 Publica de rebus si consultatio magnis
 Cogitant sapiens aut grave comitium
 Pondere majori cujus sententia grata
 Quam tua quæ ex magno pectore sensa ferat
 Bellica signa canunt siquando horrentia in arma
 Venisse hostiles moenia ad alta duces

Caesareo properas animo dirasque cohortes
 Adque manus senas in sera bella trahis,
 Sonipedumque levi digressas agmine turmas
 Dabit compositas ordine dextra tua
 Pluraque commemorem quorsum hic insignia facta
 Quid refero numeris gesta cavenda meis?
 Afficienda quidem majoris laude Poetae;
 Ad nobis favit candida musa tamen.
 Accipias igitur, Moecenas carmina nostra
 Quae quamvis multa rusticitate sonent,
 Condita nobilium nunquam natura negavit
 Munera: praeclsa dicere mente placent.
 Munera quae veniunt animo perlata sereno
 Quantumvis humili munera missa manu
 Hoc restabat adhuc longos, ut deprecer annos
 Magna tibi, ut cupio vivere fata sinant.
 Mittere quod tantum Coelestia numina possunt
 Riddere, quaeque valent irrita vota mihi.
 Si Deus hoc faciet cum jam fortuna secunda
 Incipiet rebus prospere adesse meis,
 Eternis facient eadem monumenta libellis
 Gesta tua ut volitent cuncta per ora virum
 Quam sis magnanimus videant, quo sanguine natus,
 Quam gentilicūs gloria magna tuis.
 In tamen ista aliud refero venientia tempus
 Deponenda quidem sed meliore modo,
 Interim valeas generosa et clara propago,
 Ipse domus vestrae semper alumnus ero.

CHRISTOPHORI DE PODIO

PETRUS CERDANUS, JURIS, UTRISQUE, DOCTOR.

Ut col-loquia sua in lucem emittat.

Te Plebs, cujus eques, respublica nostra precatur
 In lucem, ut premas, teque requirit, opus:
 Rumpe moras irac *generose* remedia, *Podi*;

Jam nomen laudat Gallus uterque tuum.
 Jamque tuam celebrat felix Cathalonia famam
 Eja, age, tota pias fundit Arago preces.
 Te rogat idque humili petit alma Valentia mente
 Sat lavit nitidum spongia aquosa librum
 Profuit antiquae Fabii cum ratio Romae,
 Sic erit Hispanis utilis ista mora.
 Qui cupit Hesperiae primordia noscere gentis
 Huc adsit: clara *Podiūs*, arte docet.
 His Dertosei pandit miro ordine priscas
 Historias, nostri, quas siluere diu.
 His veterum rerum docuit freta longa meare
 Et scopulos timidi posse fugare maris.
 Abdita priscorum puro sermone resolvit
 Gesta graves nodos fortiaque arma ducum.
 Sed tu es consilii mentisque capacior altae;
 Te Dertosa viget vindice, teque colit
 Cum loqueris, cum gesta virum regumque recenses
 Castalius suavi defluit ore liquor.
 Patria quas grates tanto Dertosa labore
 Dignas, quaeve dabit munera digna tibi?
 Quantum restituis magni de more Camilli!
 Nestoreos igitur vive, Patrone, dies.

FINIS.

COL-LOQUI PRIMER

Col·loqui primer de la Ciutat de Tortosa lo argumen del qual es que un Cavaller y un ciutadá natural de la mateixa Ciutat anant á oir Misa, encontraren ab altre Cavaller Valenciá, lo qual novament era vengut de Valencia, y tots tres ajustats practiquen de varies coses així tocans á Tortosa y á la Iglesia Cattedral de aquesta, com de altres estrañes.

INTERLOCUTORS.

FABIO CIUTADÁ, LIBIO CAVALLER, D. PEDRO VALENCIÁ.

F. Es de dia encara en aquesta casa, há Sr. Libio anem á misa que ja es hora.

L. Per la má me ha guanyat vosté que dret men ana va á la sua pera fer lo mateix, anem en bon hora á obrar-lo Espiritual perque apres serem millor guiats en lo temporal.

F. Es mol bona sort que així ab una pedra se maten dos pardals.

L. Señor Fabio ó la vista me engaña, ó es aquell Cavaller que allí está parlant ab lo mercader D. Pedro nostre Amich; mas com hauria fet cosa tan nova de no haver descavalcat en ma casa teníntla per tan sua, verda-

derament es ell, que ja par ques riga de la maravella mia y vé acostanse assi.

F. Ell es sens falta, yo ab tot ya conegué tantost en lo tall y en lo brio que era valenciá, mas no creia que fos D. Pedro.

L. Que novetat es aquesta Sr. D. Pedro que vosté es en Tortosa y no es en ma casa, veiglo y no sé si hu crega.

D. P. Donchs sen Thomas quant hagué vist ya cregué; pero vosté no sia mes fort de condició que sen Thomas.

L. Que se yo si sabeu fer vos Señor lo que feyen altres en temps pasats en la vostre Valencia en casa de Mosen Marrades.

D. P. Alló no hu feyen homens sino Dimonis.

F. Estraña cosa y monstruosa dient que fonch aquella.

D. P. Fonch tan monstruosa que no es be contar tot lo ques seguí.

L. Deixem aixó per ara y sapiam Señor com es aso de no eser vos apeat en ma casa.

D. P. No es mes de perque arribi anit tan vespre que era ja tancada la porta del Pont.

F. La gran sí mes la portella no, que mai se tanca, y perque com la part dellá lo Pont se va tan poblant convé que aixi estiga uberta pera si alguna cosa de necessitat ocorre.

L. Mas com están á propósit aquells ostals allí pera remediar semblan necessitat com la que anit tingué lo Señor D. Pedro.

D. P. Si estant per cert y també están bons per als que no volen eser vists; mas jo poch los emplee pera de aquest fi, ans be cada vegada que asi arribe, entre y passeije per la Ciutat, que pera mon gust es la mes apacible del mon, y com es la primera que trobam de la nostre Patria antigua, par que la mira hom ab millor gana.

F. ¿Cóm de la vostra Patria antigua?

D. P. Sí, que los Valencians de asi de Cathaluña son eixits, y los llinatges que de asi no tenen lo principi, nols tenim per tan bons, y la llengua de Cathaluña la tenim, encara que per lo vehinat de Castella ses molt trastornada.

F. Y com, ¿no diheu que fonch conquistada per lo Rey en Jaume de Arago, y noi entrevingueren los aragonesos en la Conquista?

D. P. Sí, pero les forces y potencia principal tota ó quasi era de Cathaluña y per so se reserva allí la llengua catalana y no la aragonesa; ab tot no deixaren de restari també alguns llinatges de Aragó, altres parts importants que per avuy encara se troben allí.

F. Altra rahó done Pere Antoni Bereter per lo ser restada en Valencia la llengua Catalana, que diu que per cert número de doncelles que allá foren portades de Lleida pera poblar la Ciutat se comensá la llengua Catalana, per so que les criatures mes aprenen de les mares que no dels pares.

D. P. Ya se que aso escriu Pere Antoni, pero te forsa la opinió sua porque aquelles doncelles no poblaren sino sola Valencia y la llengua Catalana se restá y estengué per tot lo Regne, com per avuy se parla desde Oriola fins á Traiguera y així no pot quadrar lo que ell diu sino que es verdaderament lo que yo dich, que es cosa certa que en aquell temps no sols lo Rey mas tots los escrits del Rey parlaven Cathalá y així pogué restar la llengua Catalana y no la Aragonesa.

L. Que no hi ya que dubtar en aixó, y lo mateix fonch en la conquista de Mallorca que feu lo mateix Rey y en Menorca y Ivisa, que apres se conquistaren fonch lo mateix, que en totes estes Illes restá la llengua Catalana, com encara per avuy la tenen y tal com la prengueren en los principis, porque no han tingut ocasió de alterarla

com los valencians, y en Sardeña, la qual conquistá lo Infant D. Alfonso que apres fonch Rey de Aragó, tenen també la Llengua Cathalana, be que allí tots no parlen cathalá, que en moltes parts de la Illa retenen encara la llengua antigua del Regne, pero los Cavallers y les persones de primor y finalment tots los que negocien parlen cathalá perque la cathalana es allí Cortesana.

D. P. No se yo perque á la veritat no es tant codiciada com asó la cathalana y la aragonesa es tinguda per millor per semblar mes á la castellana.

L. En nostres dies sí, mas en lo temps atrás no la tenien sino per molt grosera com á la veritat hu era, y per so tenguda en menos que la de así, provas ab que los Reis encara que prenién lo apellido de Aragó no per só parlaven aragonés sino cathalá, y fins lo Rey D. Martin últim Rey de la línea masculina dels Comptes de Barcelona parlava cathalá y son Pare de aquell Rey qui fonch en Pere tercer la crónica que compongué dels gest de son avi, de son Pare y seus, en llengua cathalana la compongué, y de la propia má sua se troba per avuy escrita dins lo Real Archiu de Barcelona copia de la qual te posada ya Miquel Carbonell en la crónica que de Cathaluña se festa. Mes avan vos diré una cosa pera abonar ma rahó que cert es de ponderar y es que en Aragó tant com afronta Regne ab Cathaluña y Valencia no parlen aragonés sino cathalá, tots los de la frontera dos y tres llegües lo Regne; que dins de Cathaluña y Valencia en aquella frontera no hi ya memoria de la llengua aragonesa, y asó pasa en veritat així com hu dich, y de aquí sé lo escándol que yo prenh en veurer que pera vuy tan absolutament se abrasa la llengua castellana fins á dins Barcelona per los principals Señors y altres Cavallers de Cathaluña recordantme que en altre temps no donaven lloch á da aquest abus los magnanims Reis de Aragó; y no dich que la castellana no sia gentil llengua y per tal tinguda, y

també confese que es necessari saberla les persones principals perque es la Española que en tota la Europa se coneix, pero condemne y reprove lo ordinariament parlarla entre nosaltros perque de asó se pot seguir que poch á poch se lleve de rael la de la Patria y aixi pareixeria ser per los castellans conquistada.

D. P. No estich mal ab lo que dieu que cert ya comensa de pasar la ralla aquest abus tant y mes que así, allá en Valencia entre nosaltres yo tendria per bé que considerás per tots asó.

F. Yo tinch per imposible lo remey y per só será supérflua la consideració que diuen Sr. D. Petro y á mes supérfluo lo compregué lo cap; tota via opres molt plaher en que aixi sesia esfonsada la llengua nostra sobre la aragonesa en lo Regne de Valencia y en aqueixes Illes, y ab asó mudem de noves: aquell mercader ab qui parlaveu Sr. D. Pedro perque está allí aguardant, despediulo y anarnosnem á misa.

D. P. No espera á mí que ja yo tinch acabat lo que havia de negociar ab ell y no era mes de que me donas asi pera susara 100 Ducats y quem fes crédit pera Barcelona de 500 pera als dies que'estaré alli.

L. O que grans son les necessitats, que de cada hora tenim los Cavallers de esta gent.

F. Pues á fé que están bé en lo mont y que ames del servei que fan per ses propies ganancies, moltes coses arriben á noticia dels homens de totes les parts del mon per la industria y comersi seu, que no arribarien si ell sno fosen.

D. P. No hi ha que duptari que á la veritat molt temps ha que es un art la del negoci prou estimada y de molts Cavallers y ciutadans honrats usada, y per avuy no deixa essero en cara en Valencia.

L. Y lo mateix també en Barcelona y en altres parts, y en Tortosa he ohit yo que solia eser lo negoci també molt tractat.

F. De aixó puch yo donar tan bona rahó com ningú porque tinch llibres en ma casa y ne he vist també en altres cases de asi ab ques mostra bé que era molta cosa lo negosi que asi se tractava y á fé que se estenia molt.

D. P. Seria fins á Barcelona y Valencia.

F. Bo está aixó y porque no fins á Genova, á Roma, á Nápoli, á Venecia y á Cadiz, á Chipre, á Sicilia y á la part de Ponent, á Sevilla, á Portugal y pasaven á Flandes, á Inglaterra y en altres parts.

L. Santa María que tant se estenia la sua flasada? Donchs ara nom maravella que en cada casa dels ciutadans en la major part tinguen una marca entretallada en pedra la qual mostren tenirla en tant com les armes propies que fan.

D. P. Fan bé que ja puig no tenen aquells tans diners ab que negociaven, que al menys guarden les marques pera quant tornarian á tenir diners pera fer negosi.

L. Igual seria tenir los diners que á elles, mas de aixó de guardarles prometvos que hu fan, y tant, que per tenirles ben guardades os fas saber Señor que les posen en ses capelles y sepultures.

D. P. No es posible.

L. Yo os dich la veritat.

F. Que no tenen á bé Sr. Libio que les marques estiguén allí?

L. No cert.

F. Y les armes tampoch.

L. Si les armes.

F. Y com, no son los dos señals obra profana, dons porque hi ha de está lo hú mes que lo altre? Ans me apar á mí que de rahó haurien de estar allí les marques y no les armes, porque les primeres señalen en certa manera pau, y les darrereres anuncien guerra y veheu si estaria en la Iglesia millor lo señal de pau que no lo de guerra.

L. De tal manera haveu colocada la vostra rahó que par que no hi ya que replicar, mas en la real veritat gran engany y besconte rebeu Señor en aixó y es molt al ravés del que pensau, que encara que les dos coses sien profanes que aixó yo ho otorgue y per só no dignes en quant profanes de ser admeses dins Casa Sagrada, pero per quant les armes son senyal del art militar y la milicia es instituida principalment pera oprimir y aniquilar lo enemich de justa guerra, y lo enemich contra qui la guerra es justa es aquell que vá contra la Iglesia, com es lo turch, lo moro, lo pagá, lo eretge, lo cismátich, se seguiria que lo instrument ab que es just enemich es expugnat, si á tingut per just, y si just cosa justa é razonable es que la admeta la Casa justa que es la Iglesia, com á defensora de ella, que en les marques cesa tota aquesta consideració y causa, y lo mateix se pot dir de les banderes y altres insignies militars que també se posen allí señaladament en Cathaluña y méritament per haver militat tant gloriosament los que allí les posaren.

F. No vull mes disputar ab vos que sou gran sofista.

D. P. Digaume Señor per vostra vida perque posau allí les marques vosaltres voleules per ventura fer alegrar de la immunitat de la Iglesia.

L. A mí parme que sí.

D. P. Donchs no se si allí estarán prou segures per ara ja les coses de la Iglesia no van tan respetades com solien.

F. Com aixi.

D. P. Y no sabeu com se tracten los Coronats per avuy al menys en Valencia que per un no se que los lleven la corona, y ya que asó no poden ab un viag de un breu que del Papa han obtingut, lleven del poder del Ordinari als coronats y encara que lo breu se es impetrat per motiu de fer justicia, á la veritat no sen serveixen sino pera extorsions é injusticia.

L. També tenim aqueix Breu aquí en Cathaluña, mas Señor aixó que dieu es malisia y rabies que posan á la obra, y ja que aixi fos com dieu vé tot per nostra culpa y aixi nos ho mereixem nosaltres que no solem quietarnos ni tenir compte ab lo Rey y menys ab Deu, y per so hu permet perque ab seu nom y abrich de la Iglesia no perdam tras lo cos la anima.

D. P. Santa persona sou Sr. Libio pues asó regnar volem vos que volem algun cárrech del Rey.

L. No só tant ambiciós com aixó, mas no puch deixar de dir la veritat que per un moro la diré y que la corona fos mes instrument pera al mal que pera reparaho del mal.

F. Donchs yo hos he vist de altre parer en altre temps.

L. Les ores judicava ab pasió, la pasió totalment nega lo enteniment com ho diu lo Filosof y lo excelent Poeta cathalá.

F. O Señor que prou sabem de ahont ve tot lo mal y no vé gens del lloch que pensau vos Señor Libio, que los coronats que no son pijors vuy que foren en altre temps no tocarem de est any y la veritat digamla també tots.

L. Donchs de ahont vé?

F. Vé á la fé de que les ministres y oficials del Rey per aplaudirlo no perque desitjen son servey, sino per procurar los intereses propis inventen eixes extorcions y altres mil. Y aixi volen fer ab artifici al Rey tirá no esento per natura.

D, P. Com nos volen obrir lo cap sense profit, al Papa que es Príncipe de la Iglesia nos te respecte y volem que se tinga al simple coronat.

F. Cóm nos respecta?

D. P. Y no veyeu la guerra tan uberta que per avuy te lo Rey de España D. Felip, contra lo Papa Paulo

quart, que si Deu no hu remedia tot ha 'de anar al través.

L. Prou hu veyem tot Sr. D. Pedro, pero de aixó sen té la culpa lo Papa, que aqueixa guerra prou la podia ell escusar y per só aixi com als coronats opremeixen per sa culpa com tinch dit, aixi també mohuen la guerra al Papa per sa culpa.

D. P. Com aixi digaumos lo perque, que molt me folgaré yo al menys per saberho.

L. Señor nom poseu en aqueixes fondures y per amor de mí nom fasau parla del Papa que te manat nos parle de ell, y com es mon Superior y Señor en lo Espiritual, no vull yo descomplaurer ni desobeir.

D. P. No parreu vos contra la potestat sua ni tracteu tampoch contra articles de fée que en lo demás que toca á les afectacions é inclinacions sues y en altres coses mes baixes ben par á mí quen podem parlar sense escrupol de conciencia, majorment asi entre nosaltres que tot lo ques dirá será com si dit no fos, y dirse há sense interueniri malicia alguna.

L. Cert es que yo no he de parlar sino coses que yo pense que bonament puch parlar, mas ni aquelles per ser cosa del Papa tractaria sino presuposat que asi entre nosaltres será com avem dit, com si dit no fos, y será també de coses que la sensualitat les guia quant es señora de la rahó no menys en la persona del Papa que en la dels altres homens perque també es home com tots; que en lo que toca á la propia persona sua no si pot dir res que no sia bo y es cert que segons lo que en ell se conegué en los principis de son Pontificat y per la relació que tenim de la bondad sua y Santidad, ell es un Príncep molt singular; mas avegades los que están prop dels Prínceps son causa que la bona naturaleza que en ells hi ha se gaste com es de creure que será estat ara en lo Papa, mas si per

cas en lo que entençh dir erre vagia per no dit ara per llavons en tot me somet á la ordinació y correcció de la Santa Iglesia romana.

D. P. Está molt bé tot y així se ha de entendre y acabem de saber perque te la culpa de la guerra lo Papa.

L. Sabeu perque en poques paraules? perque vullgué ell llevar lo regne de Nápol's al Rey D. Felip que jure hereditario poseheix, y lo altre forsat es quel defense, que de dret natural es permes á cada hu defensar sa roba.

D. P. Sí pero lo Papa demanava aixó per vía de dret instanho lo Fisch de la Cort sua y lo Rey defensar per vía de fet.

L. Per vía de dret y per via de fet vol ell haver aquell regne y pera millor ferho ses lligat ab lo Rey de Fransa y ab altres Prínceps y Potestats de la Cristiandad y encara si es veritat ab lo gran Turch.

F. Ab lo Turch? no es posible al menys no hu crech yo.

L. Ni yo tampoch hu voldria creurer, mas així se diu.

D. P. Ara deixem de aixó que á la veritat no es de creure, mas lo Rey de Fransa no tenia tregua ab lo Rey D. Felip? donchs com dieu que ses lligat ara ab lo Papa contra lo Rey ab qui tenia tregua.

L. Sí tenia, mas pera fer aquesta en compaña de j Papa ha volgut rómprela, perque á brega moguda pugall ajuntantar les Capes que son lo Ducat de Milá, y lo mateix regne de Nápol's, perque no pot ell pair que aquestos Estats estiguen en poder de altri.

D. P. O que pestilencia! y quant millor fora que tals estats no foren en lo mon, que no per ells se perda gran part de la cristiandad, com se posa en perill de perdres: be pot dir lo turch que li fan mes be aquestos dos prínceps que la mitat de tot son Imperi, perque si ells no fosen no viuria ell tan reposat ni tan segur en sa casa nitrufaria

com fins avuy trunfa de la cristiandad ab la presa de la inexpugnable isla de Rodas, ab la de Buda, ab la de Belgrado y ab la de casi tota Ungría; y ara últimament ab la Bugía en Barbería y encara amenaza lo que resta en África als cristians, tota aquesta calamitat cesaría si la ocasió ó pendencia de estos dos negres estats cesás, y encara que entre estos dos prínceps de España y Fransa y haja altres coses sobre que debaten que son lo Ducat de Borgoña y altres menors en Flandes, per los de Italia es lo que los fá ventrell que no hu poden digerir; y si asó se podia cerrar un tall prou se disimularia lo altre, y asó remediat, no ya dupte sino que los dos se unirien y units tots es cert que lo turch aniria per terra.

F. Sabea vosaltres Señors quin dret es lo que preten tenir en los de Italia lo Rey de Fransa?

L. Prou se lo que pretén en los de Italia y Borgoña pero seria llarch de contar.

F. Donchs deixemo y tornem á tractar de la guerra que ara es entre lo Papa y Rey de España; que encara que jo no sabia en estes coses tant com vosaltres tota vía puig tinch veu en aquest Capítol desllibere, diré mon parer, digau Sr. Libio que á vos vull dresar les noves, que sou lo que donau la culpa al Papa, no sabeu vos que aqueix regne de Nápolis era de la Iglesia y per desmasiada liberalitat de un Papa fou establít á Rey particular, ab gran perjui de aquella, y donchs si lo Papa que ara es veu clarament la lesió de Iglesia feta ser tant enorme y coneix que per só pasa necessitat la Iglesia, no voleu que repeteixca lo que de dret es de ella per remediar la necessitat?

L. O lo Papa que lo reyne establí, pugué establirlo ó no? si pugué no té rahó ara lo Papa ni justicia de repetirlo, y sino pugué, tampoch lo Papa no lo ha de voler cobrar ab escándol y violencia.

F. Ya primer, amonestaren al Rey que restituis lo reyne ab la forma que de dret es permesa y disposta, dònchs si tota vía está lo Rey en no renunciarlo no voleu que lo Papa fasa lo que pot.

L. No á la feé que ans bé fora millor pera al Papa y pera la Iglesia en nom de quis se abriga, que no cobrará lo regne que no té, ni que tinguera, res del que té, que cobrará alló y defensará asó ab escándol y violencia y en tan mala conjectura, com la que avuy es, que lo turch está á la porta amenazantnos á Italia, los luterans tenen ocupada quasi tota Alemania y Fransa, temem ja si es perduda Grecia, Inglaterra ja veyeu qual está, de manera que la Europa ahont quasi á soles se honra lo nom de Jesuchrist, ya no hi resta net sino Italia y España; y España ya veu lo que sí ha seguit en Castella, que sino tinguereu lo Rey tan católich y no era de per mitg, la Santa Inquisició, no forem ja Señors de nostres cases; per só señor si masa me estreñeu diré que ara no sols devia deixar de demanar lo Papa lo que demana mas si lo que li resta li prenien no hi devia fer resistencia alguna per no turbar la unitat dels prínceps christians pera contra lo turch que tant poderós dihuen que ve contra nosaltres y també que no tenin res que guardar, tendria perduda la ocasió de pendre armes contra christians porque que cosa mes impertinent y fora de rahó pot eser que lo Papa que sols ha de entendres en instruirnos en la vida Espiritual y persuadirnos en paraules y exemples á la humilitat y temperancia, haja de tenir cuidado de reigir reynes en lo temporal, y pera defensar aquells tenir exércits y tota forma de ingenis de guerra pera matar homens: Les armes del Papa á la feé señor Fabio han de ser Espirituals y no de ferro; mes avant no sabeu vos que en consell prudentísim de metjes permetre de llevar del cors del home un membre aont foch si á posat, porque tot lo cors nos per-

da ans que per guardar lo membre posar en perill de perdre tot lo cors, per só conforme esta doctrina no fora millor que lo Papa perdera ó no cobrar lo reyne de Ná-pols que es lo membre aont se te lo foch, que no per volerlo unir á la Iglesia perdre tot lo cors que es la christiandad.

D. P. Par señor Libio que no teniu vos per bé que la Iglesia tinga Patrimoni.

L. Casi que no hu tinch per bé.

D. P. Perqué?

L. Per mil coses que he lleigides y ohides y encara vistes sobre asó del Patrimoni de la Iglesia que han causat grans escándols en la christiandad, ja pronosticats ab aquella veu que oirem en lo aire lo dia quel Emperador Costantino renunciá la Cadira de Roma á la Iglesia segons ho resitá Sant Vicent Ferrer en un sermó de la Feria sexta apres de Pentecostés parlant dels que malgastén los bens de les Iglesias.

D. P. Digue eixa veu.

L. Lo que escriu Sant Vicent Ferrer es asó: «Quando Constantinus Imperator dedit redditus Ecclesiæ propter Deum, audita fuit ut dicitur á nonnullis, eodem die vox in aërre dicens, hodie in Ecclesia Dei Seminatum est venenum,» y aixis ses mostrat aser veritat en infinites voltes que per voler guardar lo Papa alló y per voler cobrar asó, cada dia ha de tenir en sa má no lo báculo Pastoral pera guardar y guiar les ovelles, mas la espasa y llansa pera degollar y estripar los homens.

D. P. Donchs que totavía estau en que lo Papa no tinga res de patrimoni y com viurá ab la autoritat y magestad que li pertany, voleu que vixca ab la sola espedició de Bules y que per necessitat caiga ab majors inconvenients sia en bon hora tant sant y tant sobrio com vos voleu que sia, que també hu vull yo; pero lo major de

tots los prínceps sino lo universal príncep de la Iglesia no voleu que vixca com á príncep y si li llevau lo patrimoni com ho pora?

L. Yo hos diré com pora ó almenys aixi me par á mí que poria, que dels delmes y de les primicies ve que vuy viuen tots los Prelats y altres eclesiástichs de la cristiandad donasen certa part quis cun any al Papa, y tal part que tot cumulat pugués eser suficient forma pera viure com á Papa y asó no sols seria convenient remey pera viure ab la majestad que deu lo Vicari de Jesuchrist, pero als prelats y als altres eclesiástichs los seria salud disminuirlos les rendes que també los daña la demasuada greixesa que tenen «quia omne nimium nocet» com diu lo Savi.

F. Nom par á mí mal lo que diu lo señor Libio mas com se poria fer aixó.

L. Volguesen lo Papa y tots los prínceps de la cristiandad que prou si trobaria forma.

D. P. Es cosa nova aqueixa y may ses vista semblant adaixó.

L. Anau engañat que ans bé quasi de esta forma viuen los Levites entre los altres del poble de Israel, que á aquestos nols doná Josué porció en la terra de promissio porque aixi loy mana Deu, sino que les altres tribus los tinguesen repartits entre si pera administrarlos lo Sacerdoci que sols als levites era lícit lo administrarlo, y també quasi de esta manera se sustenta per avuy la Religió de Sant Juan que tan florida está que cada Comanador dona certa porció de la renta que té de sa Comanda al Señor de la Religió per llur sosteniment.

D. P. Nom desagrada lo que haveu dit y estich ja á la veritat prou satisfet de vostres rahons, mas en lo que toca á la guerra que aqueixos dos prínceps tenen dich que es molt gran infelicitat la del Rey D. Felip y no fonce

menor la del Emperador son pare, que los principis de sos reynes los haja cabut en desgracia tenir guerra contra os Vicaris de Christo y de la Iglesia, esent com son tant latólichs prínceps y tan defensors y zelosos de la religió christiana.

L. Així es veritat pero gran alibio los es que la culpa no sia estada sua, ells son estats prou osats á la guerra, forsat es estat també que ajen respost ab ella, que com diu lo nostre refran cathalá, á pledeixar y bandoleixar vos poden forsar.

F. Com digaume Señors que també tingué guerra lo Emperador ab lo Papa?

D. P. Puig no? Si á la feé.

F. Quin Papa era y perque la tingueren?

D. P. Ab lo Papa Clement seté de aquell nom y per lo mateix reyne de Nápoli y tenir per valedor á Francisco Rey de Fransa com ara te també lo Papa aquest Rey Enrich que vuy es y de tal manera será feta entre ells y altres la lliga y concordia contra lo Emperador, que ans de moure la guerra ja tenien entre sí repartit tot aquell regne.

F. Santa María donchs com sucsei al Emperador lo negoci.

D. P. Molt bé hagué victoria contra tots los enemichs ab la virtud y forsa gran que tenia de sa justicia: fonch pres lo Rey de Fransa, fonch pres lo Papa, fonch presa Roma y finalment Fransa venzuda y tota Italia domada.

F. Y donchs lo Papa no podia considerar per lo succes de allavons que no es servit Deu de que ell fasa.

D. P. Yo crech bé pera mí que ell ho te ben considerat, mas está tant après y tant subordinat á sos parens que no está en má sua fer altra cosa.

F. Y als parens quels mou á fer tan iníqua obra?

D. P. Ambició de regnar que tenen que en los homens sol eser tant exesiva quels trau de tota regla y de tot juhi, y finalment los torna com á rabiosos.

F. No veieu que vol lo Papa cobrar aquell reyne pera tornarlo á la Iglesia de qui diu ell que era?

D. P. Aqueix será pensen ara son intent, pero no lo de sos parens, que aprés de vingut á la má del Papa lo reyne puig ells lo pensen governar aturarlos tant pera sí que ja entre ells está fet aixi lo compte y encara també les parts com en temps del Papa Clement.

F. Jesuchrist nos dom lo reyne que menester y es que sols ell pot y anemnosne á misa que ja se acost a la hora

L. No ya que tenir cuidado que falte misa que dende les 7 hores fins á les 11 ni ha en Santa Candia continuamente, pero podemnos pasejar per la Seu y veurá lo señor D. Pedro lo que novament ses obrat en ella.

D. P. Gran devoció dihuen ques té per avuy en tota esta terra á eixa devota Santa Candia.

F. Si cert y no sols en esta terra mas en quasi tota España que de Castella y de altres moltes parts envien pera mides de esta gloriosa santa pera curar de varios mals y especialment de porsellanes, y ab gran raó, perque vehuen al ull quant grans y quant contínuos miracles es Deu servit fer per la intercesió de ella en benefici dels homens lliuranlos de tan lletjes malalties.

D. P. Cosa notable es aqueixa Seu gracies á Deu per tal joya com tenim, si Deu me salve que es magnífica obra aquesta, ó com está autorizada y devota ab los alabastros.

F. Parli bé á V. M.

D. P. Si per cert que ab veritat es una de les mes ben fetes Iglesias que jo he vist y si acabada esta obra será aquest un aseat Temple y parme que están millors estos alabastres que los vidres.

F. Al menys está mes abrigada la Seu y podense pintar les figures dels Sans tant grans com les veu'allí que nos porien pintar tant bé en lo vidre per eser de peses molt menudes.

D. P. Dich que está tot molt á mon gust digaume señor y te esta Iglesia molta renta certa per la obra?

F. No, sino molt poca.

D. P. Donchs com la obren tant pomposa.

F. Reparteixen les dos peses en certa forma entre lo Bisbe y eclesiástichs y també los hi ajuda la Ciutat.

D. P. La ciutat com tanta pobreza té lo cors de aquesta Iglesia que menester hi sia lo adjutori de la ciutat?

F. Lo cors de la Iglesia á la veritat no es rich mes los donatius ho son prou.

D. P. Com deixa de ser la Iglesia rica tenint riques les Dignitats; no sabeu que nos pot dir ser un Rey pobre que sia Rey de un reyne rich.

F. Si pero aixó es quant lo amor y caritat abunda y quant se ama mes lo be comú que lo particular; asi señor tenim altra usanza y del us fem lley.

D. P. Y quantas Dignitats y Canonicats hi ha en aquesta Iglesia?

F. Son les Dignitats 12 y los Canonicats 20.

D. P. Dotse les dignitats?

F. Si á la fé dotse y totes molt bones que encara que les reduixen pero lo adjutori del Papa que dea lo Sr. Libio en alguna cosa, restarien tota via bones.

D. P. Y que valen?

F. Son de diverses valors que no son totes iguals alguna ni ha que val 2,000 lliures y altres mes de 1,000 y altres 800.

D. P. Jesus es posible de veritat que es una molt gran cosa aqueixa, sino mo digueseu señors vosaltres no hu creuria jo; y en que tenen la renta?

F. En qué, en molts bons delmes y primicies aixi en lo terme de así com en tot lo Bisbat, sols ni ha una y es lo Priorat major que te la renda principal en uns molins de molt gran importancia.

D. P. Dichvos que es de les coses mes belles que jo se en estos reynes de Aragó; los canonicats que valen?

F. Los canonicats, señor, valen á la veritat poch, y segons les dignitats que cert se considerá mal en lo principi quant la masa de aquesta Iglesia se dividi que sols se segui aquest mal de restar com resten tan pobres los canonicats, que no es poca desgracia, mas seguixen altre major y vemlo cada dia per experiencia, y es que per eser les dignitats tant poderoses cada dia se nos cachen los forasters poderosos y aixi poch á poch les venim á perdre, que si nos les salven ab regresos no li restará casi ninguna en los de la ciutat lo contrari es y fora també en los canonicats encara que de molt mes valor fosen restats, puig tingueren la renda com ara la tenen en distribucions y porcions porque requireixen presencia y servitud la qual no farien tan de bona gana los forasters.

D. P. Donchs que valen los canonicats?

F. Valen 150 lliures.

D. P. No es mal que ab poca cose que si ajuste poden en poble com Tortosa honradament viure porque crech yo que les provisions asi deuen ser barates.

F. Si son y lo viure molt descarregat de obligacions y cerimonies que es una molt gran llibertad per la vida humana.

D. P. Y lo Bisbat quant val?

F. Valdrá nou u deu mil lleures.

D. P. Que es burla?

F. No hu es per cert ans bé es aixi y te la Diócesi tan estesa que es de llargaria de 30 llegües catalanes ó mes porque comensa en una vila que se diu Mayals á dos lle-

gües del Segre y arriba fins Almenara cinch llegües de Valencia y també entra en Aragó y en cada un de estos reynes de la Corona te propies Baroníes ab plena jurisdicció.

D. P. O bella cosa per cert aixó será Provincia y no Bisbat; aqueix Bisbat també se poria asersenar per altre ordre que te donat lo Sr. Libio, maravellem de com lo Bisbe no te la obra de la Seu tota á son carrech tenint tanta renda com té y saben que te tant poca lo cors de la Iglesia.

F. Ell sen guardaria molt be de aixó, en bon ora donás lo que es obligat conforme á la tacha que prou se contentaria lo Capítol; mas ni asó ni alló dona.

D. P. Per ventura segueix lo orde del nostre Arquebisbe D. Thomás de Villanova (que poch temps ha es mort) lo qual estimava mes distribuïr tota la renda entre pobres que deya eran temples vius de Deu que no edificar iglesies que son temples morts, ó quisá tendra alguna gran cosa de criats que será com un hospital y abrich de pobres gentils homens.

F. Ni yo li veig tals criats ni se que fasa tals caritats no que no tinga ocasió y encara obligació y forsa de fero per la infinitat de pobres mendicants que vuy y ha en Tortosa ab esta tant cruel y tant universal fam que es casi en tota España que van per los carrers tant embutits ques dolor de veurels sense una altre legió de pobres vergoñans que purament pereixen de fam y sabem de sert que moltes cases no viuen sino de herbes y garrofes, mas no persó veig ques mova fer caritats mes del que solia ó si fa es tant poch que no fa cap á res.

D. P. Nom maravell donchs que no emprenga la obra de la Seu porque si aqueixa que de dret li es forsada no fá, com farà aquella que es voluntaria.

L. De dret tant forsada li es la una com la altre se

gons opinió de molts que de les tres parts de la renda diuen que la primera á de ser pera son viurer, la segona pera pobres y la tercera pera obrar esglesies.

D. P. Lo Bisbe que vuy teniu nos diu D. Fernando de Lloajes?

F. Señor, sí.

D. P. No es menester desconfiar que si fins así no ha fet ell hi farà en alguna hora quant menys hos pensareu que me han dit que es rich home y tot temps se trau mes del cru que del un y per altre part no ignora com á docte que es al que es obligat fer y si la vergoña nol estimula estimularal la conciencia.

F. A la fé que es menester que Deu lo inspire en aixó que altrament forsat será parar esta tant santa y tant necesaria obra y seria molta desgracia y molt gran vergoña que paras.

D. P. Callau señors, que dotse horas y ha en lo dia pera mudar lo proposit yo confie que ell ho farà bé y prest. Digaume Sr. Fabio esta iglesia vella que falta á derrocar era mezquita que cert lo tal ne té?

F. Aixó lo Sr. Libio lo sabrá millor que yo.

L. No fench may mezquita ans be es estada edificada per esglesia á pres que Tortosa es estada de christians de esta darrera vegada.

D. P. Com altre vegada es estada de christians sens aquesta?

L. Y com era dels godos ab tota España no era de christians, sí que los godos christians foren y com perderen España christians eren.

D. P. Donchs á fé que apar obra molt antigua, quants anys ha que la edificaren?

L. Comensárenla á edificar en lo any 1158, y acabárentla en lo any 1178, asó se mostra per un lletrer esculpit en una pedra que vuy está sentada en la pared prop la sacristía vella junt ahont está ara lo cor.

D. P. Tenen así moltes reliquies?

F. Raonablement y les que hi son están ab honrada forma.

D. P. Lo culto Divino y les ceremonies de la Iglesia é ohit que se fan así ab molt gran compliment y molt gran autoritat.

F. Si fan cert y se dir á V. M. que en aixó me apar á mí que porta aquesta Iglesia conegut avantatge á totes les altres que yo he vist que no son poques perque primerament: así no pot dir la missa en lo altar major sino canonge y al servey dël altar acesteixen ordinariament 10 ú 12 capellans los quals per alló tenen particular renda ab que viuen: en dia solemne diuen la missa ó lo Bisbe ó los majors en dignitat, lo Diaca y Sosdiaca han de ser també canonges y cahú posat en Dignitat, aquestos acompanyen per á dir lo Evangeli y Epístola tots aquells capellans que al altar asisteixquen ab lo vedell que esta devan vestit de una roba llarga de grana aforrada en les ales de setí morat portant una bella masa de argent sobre daurada alta que pareixen acompanyar un Bisbe; en les vespres al magnificat acompanyen tots aquestos al Prevere que vá al altar dels majors en dignitat, ab sis canalobres de argent grans y dos encensers y vá acompanyat lo Prevere de altre canonge: en lo Cor comensen los oficis canonges en lo mostrar la Vera-Creu Dominica in Passione, tenen mes primor y fan los compliments mes autorizats y devots que en part ninguna de estos reynes, es cert es molt bon espectacle y finalment totes les ceremonies fan ab gran perfecció y especialment en celebrar les festivitats de nostra Señora tenen molt gran compliment, la qual quasi com per un agraïment se digná donar á esta Santa Iglesia (que debaix de son nom y honra está fundada) una Cinta feta de la sua má, la qual per avuy tenen molt ben guardada ab gran veneració y devoció.

D. P. Que sia així.

F. Així es com hu dich.

D. P. Guardau que contan cosa molt estraña y molt difícil de creurer y així perillosa pera vostra reputació que les coses de admiració com sabeu vos dehuen constar com diu lo Marqués de Santillana.

F. Dichos que aquesta Iglesia ho te així per cert encara per la festivitat de esta Santa Cinta te ordenat particular ofici y escrit en los Breviaris de tot lo Bisbat aont pareix llargament la historia del Miracle.

D. P. E dígala per Mercé.

F. Es llarch negoci, pero yo li mostraré aont está en lo breviari y allí lo podrá llegir á son plaer, puig es un poch lletí y també li voldria contar puig esta menester raons altre misteri de que poch menys sen maravillarà que del que es ohit, sap que es Sr. Libio? lo miracle dels Cautius.

L. O estraña cosa també y graciosa de ohir.

D. P. Sápiala yo que molt guste de ohir los miracles que Deu es servit fer per intercesió de los sants.

L. Vos, señor, per no pareixer luterá en res ni per res dieu aixó.

D. P. De tant mala y de tant bestial cosa ni eser ni pareixer diga Sr. Fabio son cuento per mercé.

F. Molts anys ha que los canonges de aquesta Seu tenien dos cautius en la Pastrim, moros, y com en aquell temps lo Forn que dieu de la Canonja estava ves la Casa de la Hospitalería estos cautius pera portar la pá al Palau ahont se acostuma donar la racció als canonges pasaven per mitg de la Seu y de la Clastra y perque veien que la gent de aquest Poble veneraba ab gran devoció la Image de nostra Señora que está en lo altar major, també los cautius prengueren en us de ferli reverencia y així poch á poch inspirantlos la Divina gracia prengueren tanta de-

voció á da aquella Image que de quiscun dia la suplicaren los delliurás del cautiveri prometentli que si allurs cases los tornave ells li embiarien dos Palis ó davant altars de or á honor y gloria sua: seguis que pasats 14 anys apres que foren cautius una nit despertanse los dos á una se trobaren sense los ferros que solien portar en les cames, considerant y penderant ells be asó prengueren prontament pá y dos cantes de aigua y ab un esquif que ya ab dos parells de rems trobaren á la vora del riu, tiraren la volta de la mar y aixis ab aquella foren guiats ab bon salvament en Alexandría de ahont eren los dos naturals, los quals apres de arribats tenien memoria de la tan señalada mercé per medi de la sacratísima Señora rebuda, y de la oferta per ells dels dos Palis feta: en continent los feren fer com millor pugueren, y perque de asó no fosen per sos vehins descuberts no gozaren acomanarlos á mariner ningú quels portas, mas fabricaren una caixa y posaren dins aquella los dos davant altars ab un escrit que en efecte deya ab lletras arábigas, com aquells dos cautius de la Seu de Tortosa envien aquells dos Palis pera servey de Ntra. Sra. de la Seu, y puig altra major forma no tenien pera embiarlosi á ella los lliuraven y suplicaven los guiás finalment la caixa molt ben calafatada y empeguntada arribaren á la platja de Tarragona, la qual aportaren al Arquibisbe uns pescadors que ab ella encontraren, y aquella uberta y lo que en ella venia vist y la lletra lleigida remeté lo Arquibisbe lo un dels dos Palis aquí á Tortosa, y lo altre se aturá pera la sua Iglesia de Tarragona.

D. P. O que cosa tant maravillosa, yo estich molt admirat del que dieu y no per la deficultat del cas; que á nostra Señora molt facil li es de recaptar de Jesu-Christ fill seu y Señor nostre aqueixes y majors gracies com cada dia les alcanza per nostre bé; mas estich com he dit ad-

mirat que permetés Deu que eixos cautius sen anasen de así aont pogueren ó en una hora ó en altre convertirse á la fée christiana y salvar la ánima á perill que allá en sa terra la perdrien continuant en sa mala secta.

F. No señor, esperan que mes hi ya pasat apres de asó algun temps. Vingueren á saber aquestos dos cautius com los dos Palis eren arribats ab la forma apuntada, y vist y considerat per ells be lo miracle tant gran, determinaren de ferse christians y anarsen á Jerusalem á visitar la Casa Santa y allá servint á Deu feren bon afí y guañaren la corona del cel.

D. P. Ara reste ben satisfet y content de aquesta historia y del succes de ella; nom resta á demanar sino com están certificats de tot aixó?

F. La principal certitud que tenim es la del mateix Palis que encara per avuy está molt guardat asi en la Seu y sols lo posen lo dia de les reliquies, com atenintlo per reliquie, y derivant la memoria de aquest miracle de uns á altres desde que es seguí fins ara, se te per avuy en dia lo Palis per aquell mateix dels cautius; mes avant te també aquesta Iglesia una memoria figurada y escrita en un pergamí ficat en una post en la qual está escrit tot lo que yo he relatat, la qual memoria aporta de Barcelona aont havient remeses los de Tortosa moltes escriptures públiques per una urgentísima necessitat de guerra que en aquell temps hi havia en esta terra, un home ques deia Miquel Miravet, Notari, fent ell mateix fée com á notari del que sobre asó havia vist y trobat allá en Barcelona no obstant que ya á les hores veneraven lo Palis yl tenien per aquell dels cautius com ara en nostres dies lo tenim y per conclourer vull dirvos que lo que en Tarra-gona se aturaren ya está desfet y casi no ni ha memoria y lo de así está com si fos nou.

D. P. Lloada sia pera tot temps la bondad divina y ab

quantes y ab quant varies formes nos mostra la omnipotencia, gracia y misericordia sua. Anem á ohir missa que ya lo sacerdot ix pera dirla.

L. Anem en bon hora y puig me fareu la mercé de dinar los dos ab mí, tot lo dia tindrem de temps pera parlar.

C.

COL-LOQUI SEGON

En lo qual se tracta de la conquesta de Tortosa feta per lo compte de Barcelona, també se toquen moltes altres histories dignes de memoria y molt agradables de ohir faent al honor de la corona de Aragó y singularment de la nació Cathalana.— Van introduïts los mateixos del primer col·loqui.

F. Señors puix havem dinat y no som encara en temps de dormir en sesta anemnosne á pasejar per la Ciutat y aprés eixirem per lo portal quens pareixerá á veure la campanya.

D. P. La vida ens donará lo fer un poch de exercisi, anem, si al Sr. Libio li apar bé així.

L. Tot lo que par bé á vostres mercés me pareixerá á mí bé perque la natural condició mia és tal que tan sols se transforma lo ánimo meu en lo ánimo de mon amich y de allí ve que no se voler sino lo que ell vol.

D. P. Aqueixa es á la fée la Lley de bona amistad tenir un voler un no voler y un no voler ab son amich y puig á tots plau que anem á pasejar anem primer á donar la volta per la ciutat que ha dit lo Sr. Fabio y donarnosha com jo he dit la vida perque avem menjat masa.

F. Si que lo moviment si templat es causa de sanitat

per só que causa calor y la calor digistió y la digestió sanitat.

D. P. Mas es fort cosa la del Sr. Libio que may se burla en donar de menja, dicvós de veritat que será forzat entrar de así avant cosa cotada ab aquest home.

F. Diu la veritat lo Sr. D. Pedro y entre Amichs no seria menester tanta demasia ni per má vida ab ningú, porque lo demasiat menja destragua lo ventrell, debilita lo gust y daña la bosa.

D. P. Aixó de la bosa es de catalá.

F. No está mal tenir compte ab tot porque diu lo refran que mesura dura á despich de mala ventura.

L. Mas no se yo de que donau, señors, vosaltres culpa, que si lo joch he perdut será per carta de menys y no per carta de mes.

D. P. Prou sap lo meu ventrell la veritat de aixó, ara dicvos (tota manera de llagot apart) que no trobe en la nació Catalana la miseria en lo donar de menjar que tot lo mon publica, que cert en totes les parts aont jo anat en Cathaluña no me an donat á mí ab gran abundancia y lliberalitat per molt poch me han conegut y tinch entés que tenen ells asó per tan ordinari com lo respirar.

F. Es molt gran veritat dons si veien com hu fan ab algun Cavaller que segueix ab quadrilla es gloria de veurer quant alegra y quant dessimboltament fan lo servei y donen lo menjar y asó no sols als molt coneguts y amichs mas als que casi mai han vist: Yon tinch feta de aixó experiencia tant com qualsevol.

L. Les tantes bandositats que en Cathaluña tots temps y sol haver les fa de tal condició y á les vegades també triunfen per forsa.

D. P. També mo crech, digaume señor de aont ha pres fonament ó principi aquell proverbi ó refran que per denotar miseria se sol dir par que sia taula de Barce-

lona que en certa manera par que se diga en perjui de tota Cathaluña.

F. Señor, de aqueix refran ó proverbí abus ne han fet los maliciosos que en la real veritat no ses introduit per denotar miseria sino per denotar molta abundancia, mas perque los de Barcelona son tinguts en opinió de gent que te gran compte ab la moderació y estalvi, lo que ab tota veritat parlant yo no puch diro així ans bé he trobat pera mí tot lo contrari en ells, se ha vingut á creuer que lo refran fonch introduit pera denotar miseria.

D. P. Sapiam dons com es aixó que denote abundancia y entengam per mercé aquell cuento.

L. A la veritat si de real se prenia seria molt llarga, ma. pera dar gust proposi sols diré que aquesta taula de Barcelona se diu perque en Ramon Berenguer, Compte de Barcelona tercer de aquest nom, per solemnizar la entrada de Matildis muller del Emperador Enrich segon de aquest nom que á Barcelona venia pera visitar-lo, com per un agraiment de la tan bona obra que li havia feta de deslliurar-la del fals crim de adulteri de que era estada acusada, maná posar taules desde lo Castell de Moncada fins á Barcelona que seria espay de dos llegües y manalles totes furnir de totes viandes y de tans preciosos vins com á la taula aont menja la mateixa Emperatriz y de aquesta tan gran abundancia y estrañísima lliberalitat, á prés fonament lo refran.

D. P. Be me agrada, aixó será sens falta mas que de refrans y quant sentenciosos se troben si parlen en Cathaluña, cosa estraña es y políticament se pot viurer ab ells, com ab los consells de Aristótil y de Tuli no lo y cal llevar que cert ella es una gentil nació la Cathalana, valerosa y molt sabia, si bé que per avuy també se está arriada com ho está la aragonesa y valenciana que estos castellans so beuen tot.

L. Señor nom marvell que son molts y mes podero-

sos que nosaltres y per só poden seguir millor lo Rey y lo present en tot temps tingut per mes just que lo absent com hu diu lo Marqués de Santillana en sos Proverbis y també que es cosa natural y cada dia vista donar volta lo Mon y lo dominar discorrer per las nacions sens refermar-se ni parar en una que com diu Salamó en lo Eclesiástich, al darrer capítol, «nihil stabile sub sole:» y lo poeta Comich, «omnium rerum visisitudo est:» Que sia així la experiencia nos lo mostra en totes coses especialment en asó que vuy vem lo llustre, la fama, la gloria, somando en uns y demá lo vehem en altres y asó es també en les coses majors indiferentment com en les menors que no ya res ferm. A la primera monarquía que fonch la dels Caldeos y Asirios ya veu com la supera y desfeu la de Medas y Persas, á la de aquestos la dels Grechs, á la de aquestos la dels Romans y encara que en los darres á par que resta por avuy lo domini á mí á la veritat nom par així, que lo que vehem del Imperi Romá no es mes ó es poch mes de una sombra del pasat y dins nostra España havem tingut també lo eser tan inquiet y tan variable com en ninguna Provincia de quantes son en lo Mon: Que als primes pobladors que en temps de Tubal vingueren superaren los Egipcios, als Egipcios los Grechs, als Grechs los Celtas, als Celtas los Fineses, als Fineses los Cartaginesos, als Cartaginesos los Romans, als Romans los Vándalos, Suevos, Alanos y altres, á aquestos los Godos, als Godos los Moros y Sarrians y als Sarrians así en la nostra Provincia de Cathaluña los Alemans y Francesos, y per só si ara vehem manar los castellans demá veurem que serán manats, com en altre temps ho foren, y aprofitarlos ha poch la llabia que tenen.

F. Si que grans paraulistes son y per só dien molts que de Castilla no es bó sino les coses mudes.

D. P. Qué son les coses mudes?

F. Son cavalls, mules, bous, moltons que á la veritat estes averies aventatje porten á les nostres.

D. P. Graciosament ho dieu per vida mia.

L. Tras aixó tenen altre cosa pijor; y es que volen ser tan absoluts, y tenen les coses propies en tant, y les estrañes en tan poch que par que son ells á soles vinguts del Cel y que lo resto dels homens es lo que es eixit de la terra y es lo bó que si á les Istories verdaderes donen fée, trobam que no hi ha nació en España que tant animada y enfosquida sia estada en tot temps, la castellana que casi may ha sabut eixir de sos termens ni dich pera dominar mas pera gozar guerreixar reynes estrañs com se mostra que ha fet la corona de Aragó y la de Portugal: Testimonis pera la primera les Illes de aquesta mar, que son Sicilia, Cerdeña, Mallorca, Menorca, Ibiza, Córcega y lo regne de Nápoli que lo Rey D. Alfonso de Aragó conquistá y també la jornada que Ramon Montaner escriu que feren los cathalans en Constantinopla aont tant si detingueren y tantes azañes hi obraren, no sols á honra y gloria sua mas encara de tota España: Y per la segona que es la de Portugal tot lo que poseís en la mar Occéano donés dins de España la major part de les vegades que han travat pendencies ab los vehins christians son restats escalabrats, y les mes notables que han tingut ab los moros, si superades son estades per ells ab la forza de la nació nostra les han superades; pero si voleu saberho ohiume, que yo os mostraré primerament la batalla que contra lo poderós Rey de Córdova se doná prop de la mateixa ciutat en temps del Rey D. Alfonso de Lleó cinqué de aquest nom, y de D. Sancho, Compte de Castella ab la potencia é industria del Compte en Ramon Berenguer de Barcelona, se guańá la ciutat de Toledo, que lo Rey D. Alonso sisé de aquest nom conquistá ab lo gran valor y destreza en coses de guerra del Rey D. Sancho de Aragó primer de aquest nom se guańá la plaza de Al-

mería, que fonch en temps del Rey D. Alonso de Castella octavo de aquest nom; lo Compte de Barcelona Ramon Berenguer quant la feu que casi nos tocá lo Rey, la ciutat de Cuenca, lo Rey Alfonso de Aragó, el segon, á soles la conquistá per fer plaer al mateix D. Alonso octavo Rey de Castella, la gran batalla del Muladar que fonch prop les naves de Tolosa, ab lo consell, esfors y valentía del Rey D. Pedro de Aragó, primer de aquest nom, aquí los aragonesos dihuen segon, la guañá: y la altra batalla no menor que la pasada, que fonch en temps del Rey de Castella D. Alonso onsé, dit lo sabí, contra los reys de Bellamam, de Bugía, Tarcis y de Granada donada prop la roca del Cervo ab la valentía del Rey D. Pedro de Aragó tercer de aquest nom á quí los de Aragó dient quart, se guañá que li embia á D. Pere de Moncada ab deu galeres molt ben adresades que no sols lo serviren ab gran valentía y destreza en la mar, mas saltats en terra foren la principal part de la victoria y en la presa de Alger que era feta per lo mateix Rey D. Alonso, aquest mateix Rey D. Pedro fonch lo que mes si señalá.

D. P. Nom par ques llig en la Istoria de aqueix Rey que ell mateix hi anás en Persona

L. Diego de Valera que es castellá escriu y no hu esgriguera per ser en nostre favor si així no fora y finalment lo regne de Granada que com sabeu es estat tot temps com busca un ull al regne de Castella, jamai ses pogut conquistar fins que lo Rey de Aragó D. Fernando segon hi ha posat les mans y la jornada de les Indies del mar Occéano que Christófol Colom, genovés, comensá y après acabaren Ferrando Cortés y Francisco Pizarro á la próspera fortuna del mateix Rey D. Fernando de Aragó per manament y orde del qual se comensase á de atribuir no gens als castellans.

D. P. Está molt ben tocat tot y es cosa aqueixa molt de ponderar, mas no hu entench Yo aixó que dieu que

los aragonesos diheu segon al primer y quart al tercer.

L. Yo os ho diré: Ans que Cathaluña se unis ab Aragón tingueren los aragonesos un Rey nomenat Pedro y altre Alonso y sobre aquestos contes los altres de aquestos noms que après de units los regnes regnaren en Aragón; Cathaluña empero no te compte ab aquells puig no regnaren en ella mas sols conta los que après han tingut aquells noms y per só á Ildefonso fill del Compte en Ramon Berenguer nomena Alfonso primer no obstant que ja ni haja hagut en Aragón altre y á Pere fill de aquest Ildefonso nomena Pere primer encara que també en Aragón haja hagut altre Pere.

D. P. Ya hu entench, ara vostra mercé pot tornar á sa practica que á tots agrada molt.

L. Mes avan si mirám lo que foren los poblats en aquel regne de Castella la vella quant se guañá España per los moros, trobaren que los mes fluixos y los que ab menys dificultad se conquistaren foren ells, ab veritat jo he ohit dir sobre asó á dalguns Cavallers aragonesos dignes de fée que pasant per Zaragoza lo Rey de Velez que era home molt lleigit, los digué que ell tenia la conquista de España escrita en Arábig ab molt gran fidelitat, y que en ella se llegia, com la major dificultad y los majors perills que los moros tingueren en aquella jornada fench en aquesta provincia de Tarragona, que en la Bética y Carpentana que ara son Castella la vella y nova, après de guañada la gran batalla contra lo Rey D. Rodrigo tant com caminaven tant guañaven sens cuasi trobar resistencia alguna, també llegim que Octaviano César en la conquista de España, los majors treballs, dificultats y encara perills pasá en la Seltiberia y casi per só vullgué que en ella y no en altra provincia de les de España restás perpetuat lo seu nom, com de fet lo maná posar á la Ciutat de Zaragoza dientli com per vuy se diu en llatí Cesar-Augusta; no se jo donchs de aont prenen tanta aragoncia

estos castellans, dichvos que yo no hi se pendrer paciencia majorment com los veig unes afectacions tant descomedides que no tenen par y asó no sols en paraules mas també en escritures: Sino mirau lo que te escrit Juan Sedño en lo Sumari dels Ilustres y veureu que no han tingut empach de fer memoria de alguns reis de Castella, que pera qui sap lo que pasá par mes burla que altra cosa y per la honra de sa nació fora millor deixar de ferla: Avia de considerar que allí segons lo propósit seu no se havien de posar los reis per eser reis mas per ser Ilustres y també ha fet altre que pera umplir y allargar lo número de castellans en aquell Sumari á embutit obres de persones particulars que pareixen rondalles ó rialles, y per altra part per no donar gloria ni honra adalgún español que no fos castellá, á disimulat les obres dignes de memoria de molts reis particulars de España y especialment de la corona de Aragó y Comptes de Barcelona que no sols eren yguals als mes señalats reis de Castella, pero encara segons ma opinió los foren de conegut avantatge.

D. P. Per ventura no fá memoria sino de sols los castellans, per lo que haveu dit que ells á soles creuen ser en la mon.

L. Que sí Señor per mes de dosents fá memoria de diferentísimes nacions y de molts cert ab gran raó y de altres ab molt poca.

D. P. Qui foren señor per vostra vida aqueixos reis y Comptes de qui os par que devía fer aqueix home menció que no la feta.

L. O Señor foren tants, que á volerlos jo contar ara seria mes pesat que aquell Sedeño descomedit.

D. P. Digáunosne alguns, los que mes prest os vindrán á memoria y bastará pera conèixer si tal serán, lo descuit de aqueix castellá.

L. Yo hos ho diré puig així me manau, primerament

deixa ell de fer memoria del Rey en Jaume primer, que les hazañes y gran virtud y valor sua nos pot compendrer en breu historia; conquistá tres regnes, só es lo de Valencia, lo de Mallorca y lo de Murcia, aná á la visita ques feu en Fransa de molts Prínceps christians pera tractar de la defensa é augment de la christiandad y digne y obra allí coses dignes de memoria.

D. P. Santa María que de aquest ilustre Rey tan Sant y tant bo y tan valerós no fá menció aquest home!

L. Ninguna ni tampoch la fá del Rey en Pere segon á qui los aragonesos dien tercer que li posaren sobre nom de gran y també dels francesos lo qual fonch una persona de les notables del mont contra qui se conjurá lo Papa, Rey de Nápol's y ab ells casi tota la christiandad, y contra tots prevalgué y triunfá de ells gnanyantlos la Illa de Sicilia que per sa muller D.ª Costanza li pertanyia llansantne lo Rey D. Cárlos de Nápol's que la tenia ocupada, pasa en Africa y allá també feu maravelles grandísimes, tot temps ab cumplida victoria; també ha deixat de fer memoria del Rey D. Alonso quart que los aragonesos dient quint que tingué sobre nom de Nápol's, que á mes de ser lo més sabi y magnánim Rey de quants en lo mont les hores eren: conquistá lo regne de Nápol's, Apulla y Calabria que per sarta vía li prevenia de dret, domá los Florentins y Pisans, fonch Capitá General de la Esglesia y lo mes temut y amat de tots los Prínceps del mon y deixat molts altres Reis de España així de la corona de Aragó com de Navarra y Portugal que per ses molts clares hazañas mereixien que de ells se fera singular memoria millor al menys que de alguns reis de Castella de qui la fá que per la honra de sos progenitors deixare de anomenarlos: Tampoch la fá del clarísim é invictísim Príncep lo Compte en Ramon Berenguer de Barcelona, tercer de aquest nom, que á mes que conquistá á Mallorca la pri-

mera vegada, la qual los Genovesos y Pisans aquí lo Compte la deixá acomanada tornaren als moros per certa suma de diners, sojuga de Valencia, Tortosa y Lleida los quals en tots los dies de sa vida li feren trent, feu també aquella nobilíssima hazaña digna de immortal memoria y gloria pera tota España y molt en particular pera nostra Cathaluña de deslliurar per batalla de sola sa persona á Matildis muller del Emperador Enrique segon com ja hos he dit de fals crim acusada deixant mort en lo camp lo un dels acusadors y feu rendir y desdir al altre de tot lo que contra la Emperatriz havia publicat.

D. P. Y cóm se vingué á trobar lo Compte en aqueixa jornada?

L. Ell vulgué anarhi adredes de así de Cathaluña, sols pera fer esta tan Santa, tan pía y tan valerosa obra, y aná ab sols un compañ ques deia Beltran Rocabruna de Provensa, perque sabia ya que los acusadors eren dos; lo qual Rocabruna la nit abans de la batalla, va tenir noticia de la valentía del acusador, se ausentá de manera que, ya mes aparegué, deixant lo Compte en mig de la necessitat; pero per só lo valerós Compte no desmayá un pèl, ans com dit he, combaté virilment, fins alcanzar cumplida victoria.

D. P. Maravellme com lo Compte compongué tal cosa, sens tenir seguritat, ó certinitat, si lo crim contra la Emperatriz imposat passava en esser ó no, perque ya veeu quant importa en semblans cosas tenir bona querella.

L. Sant, la tingué aqueixa certinitat, molt cumpliment.

D. P. Y cóm?

L. Ab la mes gentil y graciosa maña que mai se ha oida y fonch de esta manera, que ell se fingí ser religiós home de molt santa vida, perque fonch informat, que la

Emperatriz era Princesa molt devota, y arribat á la Cort del Emperador den Alemaña, tingué forma de parlar ab ella, y lo parlar fonch de tal manera que la ohí de confessió, y per allí entengué la puritat sua y la maldat y mentira dels acusadors, de hont se determiná de pasar avan la empresa de la qual ixqué ab la gloria y honra que haueu ohit.

D. P. O cosa maravellosa! obra per cert digna de immortal memoria.

F. Per la part que me toca com á cathalá me só alegrat de haver oit aixó infinit, pues señor me fareu mercé molt gran de contarnos tota aqueixa historia, que no se ha de deixar de saber tot lo que en acte tan señalat y tan heróich pasá.

L. Es cosa molt llarga, en la vida del mateix Compte está escrita, y per molts altres historiadors tocada, allí poreu llegirla los dos sempre que vullau, molt á vostron plaher, si bé perque seguir son mal costum com á Castella. Cañar en los epítomes del Emperador que aquesta gloriosa obra fos acabada per lo Compte, y posa que de esta manera se descubrí la desculpa é inocencia de la Emperatriz, sens declarar quina manera, y creheume que aixó li paregué dir aixís perque no era castellá lo Compte en Ramon Berenguer.

D. P. Donchs que tan poch no fa menció lo Sedino de aqueix tan crehent y tan ilustrat Príncep?

L. Ninguna y menys la fá den Ramon Berenguer, Compte de Barcelona, quart de aquest nom y fill del darrer nomenat qui fonch lo pus bell home, lo pus sabí, lo pus noble, y lo pus magnánim Príncep, venturós en batalles y finalment de millor consell en pau y en guerra de quants prínceps eren allavons en lo mont, les obres del qual nos podrien compendrer en breu Escriptura, conquistá Almería, á Tortosa y la antigua y popular

Lleida ab totes les circumstancies de aquestes dos darres Ciutats y finalment eixamplá los límits de Cathaluña mes que ningun de tots sos predecesors, edificá temples, iglesies á honra y gloria del nom de Jesu-Christ.

D. P. Es aqueix Compte lo qui casá ab la Petronilda filla y hereva del Rey D. Ramiro de Aragó de la Campana?

L. Aqueix mateix.

D. P. Singularíssim Príncep he ohit dir tot temps yo que fonch aqueix, y ni tampoch li agradat á da aqueix benaventurat de Señor pera posarlo en la suma dels Illustres, donanlo als corps tal home.

L. Que tots son casi de esta manera que per no publicar la gloria dels espanyols que no son castellans, zelen la veritat y per fer gloriosa la sua propia nació, no dupten de escriurer mentires, y asó tant en lo poch com en lo molt; mes mirau Floriando Campo que ab tota sa autoritat y gravetat no ha duptat de dir en les sues histories á son propósit que lo Rey D. Felip, pare del Emperador D. Cárlos, fonch Rey de España, perque era de la Castella no mirant á la autoritat del Rey catholich D. Fernando que les hores regnava en lo Regne de Aragó y Granada y al Rey D. Manuel que regnava en Portugal, y al Rey D. Juan de Labrit que regnava en Navarra que son tots estos Regnes la major part de España y també casi tots los Historiógrafos castellans estant en lo mateix de voler nomenar á Castella per tota España; pero Meixa en la sua Crónica imperial en lo segon capítol de la vida del Emperador Maximiliano fá pijor que posar lo regne de Nápol's sots lo domini y Corona de Castella, esent com es tant clarament de la Corona de Aragó, que los minyons nou ignoren.

D. P. Y com ha pogut ell ignorar aqueixa veritat que lo blasó del Rey ahont están les armes reals la mostra

prou clarament á qui no vulla tenir los ulls de pega, que allá les armes de Nápol's en lo quadro de les armes de Aragó les trobaren y no en lo de Castella.

L. Aquí podeu veurer Señor que si en lo clar posen dupte que farán en lo no clar.

F. Y com que es clar demáneuó á la nació cathalana que ella ne donará millor rahó que ningú.

D. P. Perqué.

F. Perque feu en la conquista de aquell Regne en servey del Rey quel conquistá qui fonch D. Alonso quart rey de Aragó, de aquí ha derivat lo dret en lo Rey catholich D. Fernando, obres tan eroiques com les hajen fetes los Romans en temps de sa prosperitat, señaladament ne feu una la mes singular y mes digne de memoria de cuantes jo ne ohides y nunca com ella lay ohida.

D. P. Molt encarit vá aixó señor Fabio, majors desitg nos posau de saberho.

F. Encara no vá tant encarit com se mereix, pero sim ohíu, bé coneixereu que diçh veritat, y ans es notori com per haverse afillat D.ª Juana, Reyna Natural que era de aquell regne al Rey D. Alonso, y de la donació del regne; aná lo Rey allá y com après revocás la reyna aquesta filiació y donació, ¡fonch forsát al Rey pendrer les armes contra lo Duch de Gay á qui la dita reyna havia pres per fill y de la donació del Regne en perjui de la primera la guerra aná entre ells molt encesa y en lo discurs tingué varios sucesos perque fonch molt llarga y algunes vegades aná be al Rey y altres molt malt, señaladament vingué una vegade en termens que li fonch forsát al Rey retraures á una de les fortalezes de aquell regne ques diu Castellnou sens tenir forces ni forma per valerse ni per aixir de aquella necessitat trobantse donchs tan mal aparellat lo Rey de embiar á demaná favors á estos Regnes de la Corona singularment lo demaná á Cathaluña aquest

Principat entesa la urgent necessitat del Rey en continen feu ajust y parlament general en Barcelona per tractar de com se poria donar lo socorro, y per mes que tots ho procuraven y desitjaven ab tota la afició del mon, ya mes se trobá la forma pera podero fer, per só que no pot lo General gastar un diner extraordinari sens proposició feta en Corts Generals, y per lo Rey ser absent y la necessitat prompta, era imposible aguardaro, fonch delliberat en mits de aquelles dificultats una cosa pera salvaro tot la mes estranya, que com vos he dit ja may sia oida; y fonch esta: que al Rey se fes une embaixada molt honrada, y molt acompanyada es la qual anasen sis ó set mil homens entre de peu y de cavall, ben adreçats de guerra enbarcats ab una convenient armada de naus y galeras, pera acompanyar y guardar los Embaixadors que al Rey havien de esser tramesos, los quals en nom y per part de tot lo Principat li tornasen resposta, que no havien trobat forma de fer á sa Altesa lo socorro quels era estat demanant per repugnar les constitucions del Principat; mas puix se trobaven allí aont eren venguts pera formarli de no si li convenia servirse de ells y de sa companyia que ells ó farien á tota cosa de son servei, y així anaren, y fonch explicada la Embaixada al Rey, y se tingueren allá los Embaixadors y serviren y valgueren al Rey tan verilment, que en continent pogué lo Rey eixir de ont estava retirat, y prevalgué contra sos adversaris y finalment fonch Señor de tot aquell Regne pacíficament.

D. P. De manera que, lo que no pogueren fer per vía directa, ells ho feren per vía indirecta, per sols no faltar al servei necessitat de son Rey, ó, que obra tant singular y que gustosa cosa fonch aqueixa per vida mia rahó haveu tingut señor de encarirla tant, que yo al menys semblant á ella no la he lleigida.

F. Així es, y en lo que mes se ha de tenir es, que

fonch fet lo socorro dins trenta dies après de averlo demanat lo Rey.

D. P. Aixó tinch yo per imposible.

F. També estava yo en lo mateix, mas Fra Gaubert Fabricio de Vagat, Crónica de Aragó á quis dona molta fé ho afirma, y encara dien que ab manco dies se doná lo socorro.

L. Cert així pasá com ho te dit lo señor Fabio, y per só y per altres infinites coses que la nació nostra en aquella jornada restá en aquella ciutat de Nápolis singular renom de cathalans, y la rua Catalana: Tornant á mont propósit sobre coses de castellans posa també en aquell Sedenyo ya nomenat en memoria un Cavaller castellans perque tiraren un dart al toro, y volse oblidar de les singulars asanyes y obres de infinits Cavallers de la corona de Aragó, que en tot temps hi ha agut y ara modernament de D. Ramon de Cardona y de D. Hugo de Moncada que son estats iguals al millors Capitans de España, que sens treball ni revolució de llibres, podia tenir noticia de les obres sues, y tant bé ses volgut oblidar de les dos empreses de D. Felip de Cervelló en lo socorro de Milá y après de Pavía, que tan gloriosament acabá y á tal conjuntura que les dos Ciutats se perdien si aquest socorro faltara.

D. P. Será per ventura per no fer memoria del Capitá castellá ab lo D. Felip per companyó que nol volia seguir en la entrada de Pavía nil seguirá, sino casi compe llit per forza.

L. Poria ser culpeu á veu plena á D. Hugo de Moncada ques perdé per mal consell y per demasiada arrogancia, y asó dieu per cobrir la gran falta de fé poca y bondat que allí tingueren dos castellans Capitans de dos Galeres de les que D. Hugo portava que es cosa certísima y molt notoria que si estos no haguesen girat, ó si ha-

guesen investit, la victòria en poder de D. Felip restava?

D. P. A la veritat yo he oït dir que D. Hugo fonch tot temps desafortat en lo que empenia.

L. També mes he oït dir yo; mas als mateixos castellans que li ténien enveja mortal, y ja que així vullam nosaltres creurer, també no per çó deixa de ser ell lo mes prudent capitá, astut, animós, esforsat, y de gran consell en pau y en guerra, que fonch en son temps y ninguna cosa de les que convenian á un bon capitá, deixa ell de fer y de advertir en lo que empenia; si après, empero, li sucuhia mal la obra. no era culpa sua, que com sabéu, en la ma del capitá está ordenar i proveir bé la batalla y en sola la de Déu está haver la victòria y asó es lo que católicament havem de creurer, los gentils la prenen per altra via que á sola la fortuna atribueixen estos bons sucesos y així ab tot que no li fos próspera la fortuna á D. Hugo, mas pera la proba de son valor no es menester sino mirar lo principi y lo fi seu. Ell ixqué de la casa de D. Pedro de Moncada, son pare, que era lo Castell de Aytona, y ab sols 100 ducats y dos criats ab un cavall y un quarta perque de mes cosa nol pugue valer son pare y quant morí tenia 24 mil ducats de renta y ames de asó era vírey de Nápoli y Capitá General en Italia y Africa per lo Emperador y Rey D. Cárlos nostre Señor, lo qual solia dir quant alguns castellans denigraven les obres de D. Hugo, que cierto él fue en prudencia, saber y esfuerço muy singular capitan y valeroso quanto á otro de su tiempo; y per so podeu ben creurer que tot lo que sobre asó andit son rabies y enveja pura que de nosaltres tenen perque ens vehuen en mes llibertat que ells y així voldrien desfernos si puguesen de tot, y par los quels fem tort com nols adoram y que pensau, Señor, la major part dels castellans goson dir públicament que aquesta nostra provincia no es España y per so

que nosaltres no som verdaders espanyols; no mirant los pecadors benaventurats quant gran engany reben y quant ignorant son y quant segos de enveja y malicia van que aquesta provincia no sols es España mas es la millor España, y en tot temps y per totes les nacions que así son arribades per tal tinguda si prenen los temps mes antichs quant se digué España Celtiberia invictísima gent y en tot estrem belicosa, si en lo no tan antich quant se digué España Tarraconensis ó Citerior España una flama pe guerra contra y en favor de romans y foro la forsa y poteneia sua pera domar les restants provincies de la mateixa España y altres fora de ella, si ara la prenem en lo modern temps, quína provincia espanyola, per mar y per terra, ha fet millor mostra de sí que aquesta que es vuy la Corona de Aragó, y especialment nostra Cathaluña, y asó es tan clar y notori, que no hi ha home que gens llegit sia, que ignore ni tampoch hu ignoren los castellans mas per no donarlos lo que es nostre, no sols hu volen ignorar, mas voleno negar, ara Dèu sap si son causa ells de molts mals que no serien en lo mon si ells no fosen, mas miran lo que ara han fet en Ostia que après de averla guañada los espanyols la han tornada ab traició dos capitans castellans al Papa: Aí, Señor, si tot ho vulgués dir com hu sé, com vos mostraria clarament, que totes estes diferencies que vuy som entre lo Papa y lo Rey D. Felip, les han causades castellans; mas deixemo, que no fa dir tot.

D. P. Lo millor será, que tampoc no se acabaria segons es molt lo ques poria dir.

F. Señor Livio, donchs, que aqueix Compte que casá ab la Petronila, conquistá aquesta nostra ciutat de Tortosa?

L. Aqueix mateix.

F. Gran plaer prenh, que de la ma de tan gentil

Princep siam poblats en tan gentil terra, obligació tenim de fer singular memoria de ell.

L. Y en la veritat ne fem poca, yo bé digué un dia als procuradors y Concell de esta ciutat, que devien manar posar una bella figura de bulto ben fabricada en lo cap de la Sala del Concell per tenir en memòria y á la vista de qui tan bé nos ha fet.

D. P. Seria una cosa molt ben feta, que Barcelona figurats de tots los comptes que son estats Señor de ella fins al Emperador, bé poria, donchs, tenir Tortosa la figura del qui la tragué del poder dels sequasos de Mahoma.

F. Quans anys há ques conquistá?

L. Ella se conquistá en lo any 1148 á 30 del mes de Desembre, vespra de San Silvestre, y ara correm lo any 1557, haurá á bona fé, ya que fonch treta de poder dels moros 409 anys.

D. P. Guanyás ab molta dificultat, y se tardá molt á guañarla?

L. Dificultat gran lay agué, y pasárense notables actes de guerra, porque los moros se defensaren bravíssimament, y après que perderen la ciutat, se reculliren tots y ab totes ses robes en la Suda, y de allí los tragneren á forsa de armes sis mesos après que fonch posat lo siti á la ciutat, que lo primer de Juliol del any que tinch dit, entrá la armada del Compte y dels genovesos, que eren 73 galeres, y entre naus y altres baixells de diverses formes 260, y dos dies après, se posá lo siti.

D. P. Que aquíx la Suda era algun quartel de la ciutat, que fos mes fort que lo restant?

L. No, Señor, als castells que ara son, deyen la Suda, que pera llansa y escut de que allavons se husaven, eren cosa molt forta.

F. Donchs com la prengueren á forsa de armes?

L. A la gran forsa, maijor forsa la supera: ya sabéu que diu lo refran: forta es la roca, pus fort es qui la derroca; fonch de esta manera: Presa que fonch la ciutat per los christians, dins pochs dies aprés de posat lo siti, los moros, com he dit, se reculliren en los castells de la Suda, los quals están fundats en aquella altura de roques que veu en mig de la població, que son com un promontori y tenen á la part del Llevant aquelles altures á qui nosaltres diem les bastides, sobre les quals ara pasa la murada que sircoix la ciutat, prop de ont está un torreó que solia ser molí de vent; entre aquestes altures y los Castells, avia un fondo que tenia de ample 84 codos, y de alsaria pera restar enparellat á la forma que convenia 64; en aquest fondo posaren los christians ab grandíssima diligencia y prestesa tanta faixina y terra, fins que fonch igualat ab les altures de tal forma que restá pla lo medi, que ha de allí fins als Castells, fet asó, posaren los christians allí un artificios de fusta y ab sotils ingenits avistaren aquell á la murada del Castell de la Suda primer, y combatiren de allí ab gran esfors y ab molta furia; pero fonch derrotat lo ters del dit castell de fusta ab la infinitat de pedres grossíssimes, que los moros ab enginy tiraren, entre les quals ni avia algunes que pesaven mes de 200 lliures. Vist asó per los christians, tornaren á reparar lo castell de fusta, y posaren sobre ell una eixarxia ó red de cordes de cánem molt grosses, pera defensarse de les pedres, que los moros tiraven: de aquesta manera tornaren al combat y ab tanta furia que donaren lo asalt y pres lo primer castell, fácilmente foren presos los altres dos, perque tots tres son reclosos de una murada.

D. P. Cabriay dins d'aqueix castell de fusta molta gent.

L. Tresens homes triats y posaren.

D. P. Santa María que tanta gent hi cabés.

L. Que maravella, sobre un elefant posaren los romans y cartaginesos 40 homens, y sobre enginy de fusta, quel podien fer tan gran com volien, nos podian estar tres-cens.

D. P. Lligse, que en la presa de aqueixos castells se señalás algun cavaller?

L. Les coróniques del Compte Ramon Berenguer, tracten, que Mosen Ramon Guillem de Moncada, y mosen Pere de Semanat, foren los primers que saltaren en la murada, y per só guañaren corona mural, per lo qual los doná lo Compte, après los dos dels tres castells, mas la Corónica dels Genovesos, que de la presa de Tortosa y Almería tracta, diu, que la Suda nos prengué á forsa de armes, sino á partit de esta manera, que com los moros haguessen perduda la ciutat y se foren recullits en la Suda, embiaren á demanar socorro á tots los altres moros de Valencia y de Aragó y encara de Chatalunya, que també ni havia molts, y com aquest socorro encara que ofert los fos no venia, y los christians no paraven de combatrels contínuament y ab gran porfia, deliberaren tractar aquest partit; so es, que si dins 40 dies nols arribava lo socorro, que esperaven, ells donarien los castells de la Suda al Compte, ab que tots los moros que sen volguessen anar á viurer en altres parts no puguesen eser detinguts, y para major seguritat de asó, donaren los moros en rehenes 100 persones de entre ells principals al Compte, y com lo socorro que esperaven may vingué, donaren los castells al Compte segons estava pactat; asó conta, com he dit, la Crónica dels Genovesos; no sé qual opinió tinga per més segura, bé que quan la presa de la ciutat tots concorden que fonch á forsa de armes, la Crónica del Compte, que de esta jornada parla mes llarch, diu que quatre cavallers igualment guañaren corona mural en la presa de Tortosa porque jurbs la asaltaren

per la murada que vuy va de la torreta, prop lo Castell, fins á San Domingo, y combatent arribaren fins á la casa que deien de la Suda, situada en lo carrer que encara per avuy li diuen de la Suda, la qual casa es en estos dies de un particular que se diu Llorens Gomis y que en lo cantó de la mateixa casa en lo pany de la pared que mira ves la porta del Castell que á les hores era tot una plasa, maná posar lo Compte les armes de aquestos quatre cavallers que també li eren capitans, esculpides en pedra com per avuy encara hi están.

F. Jo les he vistes allí prou vegades, pero parme que les han mudades en la frontera de aqueixa mateixa casa.

L. Así es ver.

D. P. Y per qué les han mudades?

L. Perque lo amo de la casa ha volgut redificarla y pera ben ferho, ha determinat derrocar tota la pared frontera y la altra del costat ahont estaven les armes y porque per avuy ja no hi ha plaza aont elles estaven com abans ni solia haver sino que hi há un carreró estret que puja á la costa dels Capellans ves les finestres del Castell, ab parer y voluntat del Compte de Aytona y dels altres cavallers de qui es interés afet posar les mateixes armes en la pared frontera com ara están, encara que lo mestre per error ha posat les del Semanat al costat de les de Moncada, que havien de posarles les darreres segons que abans estaven.

F. Poch importa aixó.

D. P. Ans importa molt, que no sens fonament estaven de aquell modo posades.

L. Té rahó lo Sr. D. Pedro; pero així estarán per ara.

D. P. Señor, qui foren per vostra vida eixos quatre cavallers?

L. Lo primer fonch mosen Guillem Ramon de Moncada, lo qual també fonch en aquesta empresa Capitá

general del Compte y un dels mes importants capitans que son cixits de la casa de Moncada; lo segon mosen Berenguer Pollach; lo tercer mosen Roger Despuig; lo quart y darré fonch mosen Pere de Semanat.

D. P. La asanya fonch per cert molt señalada y singular y no fonch en poch tinguda per lo Compte de Barcelona, puig volgué que tan ferma y durable memoria sen fes ab eixes armes que feu esculpir.

L. Ni tampoch fonch mal galardonada que al Moncada li doná la tercera part de la Ciutat, lo un dels tres castells, y al Pollach doná lo lloch de Osera, al Despuig lo castell y lloch de Paves, y la torre de Llaver, y una casa dins la Ciutat junt al portal de la Rosa, la qual ab la torre encara poseixen pera vui los de aquell nom, si bé que la casa dos vegades es eixida de aquell poder per certes coses; pero finalment ella hi es tornada y pera vuy com he dit, la poseheixen. Al Semanat, doná laltre dels tres castells de la Suda, y lo Castell y lloch de Casles aquí vuy dien Carles, y tots estos castells y llochs son dins los termens generals de Tortosa.

F. Que voltes fa lo mon lloat ne sia tostemps lo nom del Omnipotent Dèu: Veus ahí que de aqueixes quatre cases de cavallers tan honrades ya no hi ha sino un en esta Ciutat, que es la del Despuig: molt bé haveu dit, Sr. Libio, vos que no hi ha res ferm ni durader.

D. P. Así será posible que no hi haurá de eixes cases sino una, pero de aquell llinage ya sabém que ni ya encara en Cathaluña molt principals.

L. Diu la veritat, lo Sr. D. Pedro, sols lo de Pollach falta del tot y la mes antiga dels Despuig que solia ser en Roselló: també ha faltat més de 150 anys ha de la qual deriva la de así, que tots fan una mateixa figura y color de armes, so es lo Puig flor de Lliri de Or sens florida en camp vermell y de esta deriven los del regne de Valencia

que son 5 ú 6 molt principals entre les quals ni ha una que té 5 ó 6,000 ducats de renda sobre vasalls y es la de D. Pedro Despuig, Señor de Alcántara y les cases que son en Mallorca també son eixides de la de así y tenen per avuy molt bon patrimoni en aquella Illa: Ver es que aquella de Perpiñá no ha faltat del tot perque sucuint en ella un Cavaller de la casa del Venvesor. Dons per só que feu matrimoni ab la única hereva de aqueixa casa ab pacte y condició que sos desendents prenguesen lo nom y armes de Despuig, per avuy se nomenen de Homs y Despuig, los qui succeeixen en aquella casa y porten també les armes de Despuig.

F. Ansades que no hu guardarán per entegre com los hi obligaren.

L. No tant cumplidament á la veritat; pero tota via porten les armes y posen lo nom en los actes y firmes y així ho fa per avuy D. Nofre de Oms successor en aquella casa de Despuig y á fé que té molt gran rahó de ferho com ell mateix mo ha dit alguna vegada perque lo millor de son patrimoni es de aquella casa.

D. P. Si així es obligació y té.

L. Així á sert ab tot que per avuy, ya no es tanta cosa com solia, pero en altre temps sé dirvos, que tenia mil vasalls la casa de Despuig en aquell Condat del Roselló.

D. P. Gentil patrimoni y molt principal era aqueix.

L. Asó es veritat, y á molt de allá es notori que sols una vila ques diu Telso, pasava de 800 cases y ara es terme despoblat: tenia també á Puig, Sotres, Ansello, y altres llochs, y la font de Salses tan famosa per la Pescaqua que sé també era de aquella casa, de manera que també après tan com les altres; mal de molts conort de tots.

D. P. Dixa casa de Moncada es estada en Cathaluña molt illustre?

F. Mas illustríssima poden dir molt cumplidament, així en calitat com en cantitat; pero aquí está lo Sr. Livio. que usabrá crech per lo que haurá llegit y oit.

L. Es cosa molt sarta, que la casa dels Moncades es estada molt noble, no sols pera Cathaluña, pero pera tota España y Fransa, de la qual son eixits en tot temps senyals y molt principals capitans, y homens de govern, y en la Esglesia així mateix han tingut molt importants Prelatures, y també en la Casa Real principals llochs y autoritat, no ya que dubtar.

D. P. A bona fé, per avuy encara está ab gran onra y reputació.

L. Si está, pero á respecte del temps antich, porem dir que casi no es res; bo estaria per vida mia, deixém de tractar de la Calitat, que tos temps es una mateixa, pero en la Cantitat, vull dir lo que toca al estat, es ara casi no res, á respecte del que solia, y com que vè á prime la Casa: Eren los Moncades Señors de la Baronía de Moncada, y ab ella de Granollés, y de casi tot lo Vallés, eren Comptes de Ampuries, Vescomptes de Castellbó, Varons de Llagostera, Señors de Tortosa y Fraga, y molts altres castells de Cathaluña; foren també Comptes de Foix y Princeps de Biarn en Fransa, y mes avant tenien en Cathaluña passats de doscents y cinquanta gentils homens feudataris, ó per castells, ó per viles, ó per cases forts.

D. P. O cosa per cert admirable, y de totes eixes terres, que haveu señor nomenades ¿poseeixenne per avuy algunes los Moncades?

L. Ninguna, sino sols un número poseeixen vui de son antich patrimoni.

D. P. Y lo que té ara lo Compte de Aitona no será tampoch de aixó?

L. No, lo que té pera vui en Cathaluña, portá en dot doña Gostansa de Aragó, filla del Rey en Pere primer

amo Guillem Ramon de Moncada, no bastarda com dien alguns, sino llegítima, bé que era de matrimoni clandestí, lo que té en Aragó, part es per lo tracte que feu aquell Moncada del matrimoni de la Petronilla ab lo Compte de Barcelona, part per lo concambi de Tortosa, que ab lo Rey en Jaume segon feu ab altres més viles, lo de Valencia, es en part per matrimoni, y en part per lo que militaren los progenitors en la conquesta de aquell Regne.

F. Poderós Dèu y qué mutació tan gran y també gran ventura, que tras de haver perdut tanta cosa se sia així sustentada eixa casa: bé 's mostra que Dèu no la desampara y la té de sa má.

L. Pero lo que acabau de dir ara, Sr. Fabio, que aixís ses sustentada, vos diré lo que he oit dir anys ha á un secretari del Compte D. Joan pare del Compte de Aytona, D. Francisco, que vui es, que digué ó respongué lo Duch de Baviera á un criat de la Comptesa doña Ana de Cardona, mare del mateix Compte D. Francisco: Havéu de saber, que après de ser mort lo Compte D. Joan, convingué á la Comptesa sa muller enviar á la Cort del Emperador, que les ores ere en Alemanyá, un criat pera demanar certes coses al Emperador, que importaven, ab ordre ques valgués del favor del Duch de Baviera com á cap de la casa de Moncada, que realment devalle de aquella de Baviera, al quel portá cartes de la mateixa Comptesa, y com li demanás la mecet de favor, y eixe constas de com Dápifer de Baviera, que après se digué de Moncada, avia donat principi á esta casa assi en Cathaluña: respongué lo Duch en son llenguatge: yo bé tinch noticia de la eixida de aqueix Dápifer de ma casa, mas no sabia de son succés, y alegrem que també se sien sustentats allá.

D. P. No es de poca importancia y consideració,

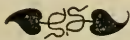
señor Livio, tot lo que avéu dit, y així tampoch no es de maravellar lo que dehem que respecte á la autoritat de cixa tan principal casa, que casi en totes les ciutats de Cathaluña señaladament que en cada poble está deputat y señalat un carrer de Moncada per onra de aquell llinatge y lo mateix es en Valencia y en altres pobles del mateix Regne.

L. Així es bona veritat: Estos cavallers que venen acostantse de vers nosaltres, crech que haurán conegut al Sr. D. Pedro, y vindrán á ferli cortesía.

F. Aixó será y pésam, porque 's romprá lo fil de nostra bona conversació, y ara que estava pera demanar al Sr. Livio no sé que coses més que desítxava saber.

D. P. Señor, pera quant sen sien anats porá restar, que no crech yo que serán llarchs de rahons.

L. Diu molt bé lo Sr. D. Pedro.

COL-LOQUI TERCER

En lo qual se tracta dels privilegis y llibertats de Tortosa, y del perquè li foren donats tan estesos: Se fa memoria de altres mercés, que lo Compte de Barcelona feu en aquella jornada de la conquesta en altres cavallers, y de com per son consell é industria de les dones de la mateixa Tortosa fou defensada la Ciutat dels moros, que la tinguéren asitiada.—Interlocutors: Fabio, Libio y D. Pedro.

F. Perque no me ixca de la memoria, Sr. Libio, que á la veritat no la tinch tan bona com seria menester, vull demanarvos lo que desijara saber ja ans que estos cavallers que sen son anats vinguesen, y es si sabéu qué altres mercés, á mes de les que feu á eixos quatre cavallers de qui havém de tractar feu lo Compte de Barcelona en la jornada de Tortosa que segons lo siti fonch porfiat y llarch, de creurer es que molta gent y degué suar.

L. Y cóm si feu altres mercés? feune tantes lo magnánim Príncep, que de quant en aquella conquesta guanyá no sen aturá cosa ninguna.

D. P. Cóm no?

L. Així es com dich, perque primerament doná als genovesos la tercera par de la Ciutat, y lo altre ters doná, com ja os digué, al Moncada y á la religió del Temple que també li ajudaren principalment en aquella empresa doná lo darrer ters; sols deixá de donar á Mn. Guillem, Sr. de Monpeller, lo qual era un dels magnats que en aquella conquesta se trobaren perque ell no vullgué res que sols vingué allí per fer valer al Compte de qui era parent y per lo Compte vullgué que á memoria y honra de mosen Guillem restás en Tortosa lo pes y la mesura de Monpeller com per avuy la tenim: doná també á Berenguer Piñol que era criat del Compte lo lloch de Costumá; doná á Bernat Betlloch lo lloch de la Aldea que está davant Amposta; doná á Guillen Sunyer, que era Camarllench del Compte, lo castell de Camarles: á... Copons doná á Godall y á molts altres gentils homens y ciutadans doná també altres honors dels que per avuy son en lo terme de Tortosa molt importants, finalment doná als ciutadans de Barcelona per lo molt y bé que en aquesta jornada lo havien servit, privilegi pera portar Cadena de Or y espasa y esperons daurats y pera poder combatre á cavall, y que se haguesen de defigir dels ans de damnificarlos com se fa ab los cavallers.

D. P. No curen de mes ab gran rao feien mes del que podien los homens en aquell temps puig no perdien en honra ni en profit res del que feien y los Princeps se regien més per la rahó que per la afecció que ara si no sou privat del Rey, ó molt Amich del privat, així podien fer més hasañes que un César que no os ne bufarall en lo ull.

F. Los genovesos, señor, vingueren á sou ó per bona amistad?

L. La Crónica del Compte diu que á sou, la dels genovesos diu que per bona amistad y per servey de Deu;

á la veritat jo en asó voldria creurer mes la dels genovesos porque es cert que presa la Ciutat los doná lo Compte com he dit la tercera part de ella, la qual part dins dos anys apres venéren al mateix Compte, reservantse certes franqueses que tenien com encara per avuy les tenen Si sou los donara, no hi havia perquè donar part de la Ciutat y tal Ciutat.

D. P. Nom desagrada la rahó, que ja que per gentilesa los vulgués donar avia de ser la dádiva de altra cosa y no de la propietat ques conquistava, de manera que lo Compte no se aturá res.

L. A la fé no res en la propietat, la fidelitat se reservá y volgué quel tingueren per Soberá Señor y també volgué posar lo Vegué de la má sua com per avuy lo posa lo Rey pera fer execució de qualsevols provisions que per los oficials de la Ciutat se proveheixen; pero está tan restret en son ofici que sino fa sino lo que fer pot, no farà casí res mes de eixecutar com he dit lo que per los oficials que administren lo criminal y lo civil y los altres que tenen carrech del regimen de la Ciutat está provehit com hu sab millor lo Sr. Fabio.

F. Així es y en lo de la jurisdicció es tan lo que donaren als ciutadans ques cosa que par nos deu creurer, es tan gran, en fi, que encara que lo Rey sía dins Tortosa no poden administrar la justicia los oficials de Cort sino los de la ciutat.

D. P. Es posible?

F. Així pasa y si molt me havéu de agrair vos diré les paraules formals ab que asó se mostre y prova.

D. P. Yo folgare molt de ohirles y á vos, señor, cumplé també molt de dirles porque de altra manera per ventura sentiriem mal de vos y creuriem que amors de vostra pátria vos fan parlar tan llarch, porque aqueixa es cosa inaudita en tant que ja li es inferior la dels aragone-

sos que allá encara que ab certs partides toda via lo Rey ó sos oficials fan la justicia y vos diéu que así la fan los de la Ciutat; suplichvos, señor, que no ens tingau per tan boch y molls que així tan de fásil vulgau que cregam, ho al menys que yo crega coses tan desaforades, y per só os convé, com he dit, que de asó mostréu la prova, millor que de quant así entre nosaltres ses dit, perque mes difícil es de creurer que quant ses dit.

F. Dich altra vegada que pasa així com yo he contat, les paraules formals ab que asó s' prova, son aquestas y trobarles hem en una sentencia arbitral donada per Miser Grau de Palou entre lo Rey y la Ciutat, en declaració de la jurisdicció, la qual es recondita en lo Archiu de la casa del Regiment. «In omnibus aliis causis tam criminalibus quam civilibus tam in fastis principalium, quam appellationum, sive de mero imperio, sive de mixto, sive de jurisdictione existant, tam in Civitate Dertusæ, quam ejus terminis, omnimodam cognitionem et dedictionem pronuncio et declaro pertinere solummodo universitati et probis hominibus Civitatis Dertusæ, præsentem Vicario, vel subvicario, et ho Dominis Rege, Regina, Duce seu alteroꝝ ipsorum presentibus et existentibus in civitate prædicta vel ejus terminis, et etiam absentibus non tantum quod Dominus Rex, Regina, Dominus Dux vel eorum alter, si absentes et etiam si in dicta civitate et ejus terminis ipsi Domini vel eorum alter presentes fuerint, nullo modo se possunt intramittere de eisdem,» y encara dixo corre aquesta sentencia per altres paraules que acumulen lo negoci, mes les que he dites son les sustancials y fundamentals; donchs quem dieu en asó señor D. Pedro, res-tau satisfet?

D. P. Dich que estich en gran manera maravellat del que he ohit y voldria jo molt saber perque la doná lo Compte tan llarga aqueixa jurisdicció que es cosa molt

desaforada y molt estraña y may semblan ab aqueixa jo la he oida. Los aragonesos es be veritat que puig ells mateixos se cobraren lo regne de poder de moros elleigiren Rey y feren los pactes y fors, y posaren entre ells y lo Rey un jutge á son plaer qui es la justicia de Aragó lo qual te tanta jurisdicció, priminencia y authoritat com tots sabem, mas los ciutadans de así se que no guañaren ellx mateixos la Ciutat, que lo Compte, los genovesos, los temples, lo señor de Montpeller, lo Moncada, y finalment tots los altres cathalans ho guañaren: entenga yo asó y traeume de aquest perplex per mercé que molt hi folgaré.

F. Aixó dirá millor lo Sr. Libio perque hu sap millor que yo, los efectes veig mas la causa ignore.

L. Jo ho diré pero primer vull que entengau señor D. Pedro que aqueixa jurisdicció ja está mes evacuada del que seria menester.

D. P. També mo vull creurer yo que los pobles que davall de domini real están no poden durar ab tanta llibertat.

L. Es aqueixa molt gran veritat perque no falten modos als Prínceps pera reduir als subdits á son Compte com tinch dit yo, que hu feu no se quin Compte de Barcelona, que vent que lo que podia en Cathaluña era poch induí als cathalans que li consentisen en tot lo Principat les regalies de que vuy usen los reys dahont se ha seguit, que après ja may han pogut tornar en ella, ni gozar del que podien y tenien adquirit per sos brazos y per só digué bé y molt bé Miser Miquel Tersa, natural de esta ciutat, regen del Supremo Consell real de la corona de Aragó, que com sabeu fonch un home de molt singular ingeni y doctrina están dins de la casa del Regiment de así pera tractar negocis del Patrimoni real venint á son proposit: mirau señor al Rey no li lleveu res del seu pero

tampoch no os aconsell que li doneu res del vostre, per-
que á ell no li fara fretura y poreu la fer á vosatres.

F. Aqueix fonch consell verdaderament de bon amich
y de molt bon ciudadá y parme que los ne prengué als
cathalans com als Canonges de así, que molts anys ha per-
que los Bisbes no tenien prou renta de son bisbat, los
donaren de la sua propia y ara los Bisbes viuen opulents
y ells miserables y ben arrepenedit.

L. Diu veritat y per só vé bé aquell vullgar, que diu
qui no mira en davant arrera cau. Tornám al proposit
del que parlavem, dich Sr. D. Pedro que tota vía les co-
ses de Tortosa en lo que toca á Privilegis y llibertats son
tantes y tan admirables en general y en particular que
son dificiles de creurer y han menester molt espai pera
contarles, ni les creurá ningú sino que anem ab les actès
á les mans; pero puig parle así dins la mateixa ciutat que
tinch en la má la prova, no duptaré de dir lo que acerca
de asó he llegit y ohit, y haveu señor de entendre que á
mes de lo que te dit lo Sr. Fabio sobre la jurisdicció, te
també Tortosa privilegis admirables obtenguts après per
los serveis que no son de menos consideració que los de
la jurisdicció; que primerament no es obligada á pasatges
de Prínceps, ni á Sometens, ni á altres mil coses de me-
nos sustancia á que los vasalls son obligats á sos reys y
señors, mas sobre la causa de tanta llibertad y jurisdicció
de la qual vos Sr. D. Pedro tan vos meravellau pasa asó:
Que guañada que hagué lo Compte de Barcelona la ciu-
tat y la Zuda dins pochs mesos partí pera conquistar la
ciutat de Lleida, encara que á la fi vingueren en los me-
dis grans fatigues y en abrazos seguís que están en lo ma-
yor fervor de sos treballs lo Compte en aquella conquesta
lo socorro que los moros de Tortosa esperaven com ya
digué ya que no era pogut venir ab temps pera socorrer
y restaurar la ciutat vulgué plegar á ella pera provar de

costrarla, y així li posá lo mes cruel siti que may se vey sobre un poble perque com juntaren en una tots los moros de Valencia, de Murcia, de Aragó y també de Cathaluña que encara ni havia molts y ab tot que lo ambit y circuits de aquest poble sia gran com veiem á totes parts la rodaren y fins á davan lo riu li posaren una part del Camp, ja sia veritat, que per estar situada Tortosa de la manera que la veu tots temps li restá lloch pera demanar y rebre socorro; los ciutadans novament poblats contra la porfía y furia dels moros resistiren virilment tot lo que pugueren, pero perque lo negoci se estraña masa que los moros obstinats un punt no deixaren de posar á la mísera ciutat determinaren los ciutadans de enviar per socorro al Compte que com he dit era á les hores en Urgell, lo qual los respongué que en ninguna manera podia pera les hores socorrerlos per trobarse com se trobava tan oprés en les conquestes de allá que per só ells mateixos se donasen cobro y reparo ab la millor forma que puguesen que ell no podia fer mes.

D. P. Que crua resposta fonch aqueixa, y que dolorosa de qui esser de oir en tan gran necessitat.

L. Ya veu que tal estaria la pobra gent oin tan seca y tan crua resposta de son Señor en qui tenien posada tota sa esperanza los ciutadans entre lo desengany del Compte, y vist lo poch remey que de altres parts podien aver, considerada la gran necessitat, juntaren son consell, y après de molts diversos parés que allí se practicaren determinás, que (puix sustentar no podien ab ses propies forces, y de les del seu Príncep y Señor no podien ser socorreguts, y considerada per altre part la porfía y amenaça dels enemichs nols pendrien á mercé, per estar queixosos de ells, per certs mals tractes que los moros pretenien haver rebut dels christians en la presa de Tortosa, recelanse que si á les mans dels enemichs venien serien

ab suma crueldat tractats ells, y mullers y fills) que matassen totes les dones, minyons y altres persones inhábils pera fer armes, y que après cremasen tots los tesors y robes com en altre temps ho feren los de Sagunto y los de Numancia, y fet assó, ixquesen après com desesperats á morir ells combatent ab los enemichs.

F. Que cosa tan brava y en que agonía estarien los pobres christians en aquella ora.

D. P. Que sia aixó cosa certa señor Libio?

L. No y cal gens dubtar, mas lo que après sen seguí, y lo que après sen feu en lo que tractan de les llibertats fa prou testimoni y prova que he dit, vinguts donchs tots en aquest parer ya ques volia executar lo delliberat; acás un home dels que cren estats en lo consell adolorit en tot estrem per tal acort ab lo que molt amava á sa muller, no duptá de descobrirli tot lo apuramen; de la qual cosa, molt espantada la muller deixá al marit: quant torneu al consell, callau, y ningú senta que res me ajau dit, que yo procurare millor remey que no es aqueix pera tant gran mal: La diligent Matrona, ponderada bé la tan urgent necessitat, ajustat lo mes discretament que pugué á totes les altres dones de la ciutat en una Esglesia, y proposat tot lo que havia pasat y sabut, sens dirlos de que, dientlos que convenia molt, que entre totes fabricassen algun remey pera tant gran mal com los estava apallat, que altrament tinguesen per certa la universal perdició de elles, y de sos fills: Oida que fonch per tot lo consistori de les dones, la tan dolorosa nova, y entesa la cruel y desesperada sentencia que contra elles y sos fills se hera pronunciada, après de molts y diversos parés entre elles moguts, finalment vingueren á resoldre en assó de fer embaixada als marits, que estaven en consell, y digueren les quels suplicaven no vulguesen eixecutar tant iníca sentencia, com la que havien determinada que no

era obra de christians, ¡y que pensassen que Deu tot poderós, ne restaria molt de servit, que essen tan misericordiós desconfiassen així totalment de la misericordia y omnipotencia sua y que si altres pobles en España havien seguit tan cruel y astrós parer, que eren estats infels y sens fé, los quals posaren tota sa benaventuranza y gloria en les coses mundanes; mas que á ells convenia considerar, que eren christians als quals encara que per llurs pecats algunes vegades nostre Deu los persegueisca, pero que nols desampara pera sempre, y finalment conclogueren que elles havient pensat una cosa pera remediare los mals que tenien de sobre, molt bona y molt convenient, y era: que totes elles se armarien y pujarien á les muralles ab llanses y altres armes vistoses y de ferro, y ab moltes banderes y atambors, farien gran vista y soroll de gen de guerra; y que los homens per altra part tot en un temps molt ben armats y determinats, ferissen en los enemichs que tenien lo siti en la part de San Juan, lo qual per esta jornada fonch dit del Camp, com vuit se diu; pero que abans que assó se fes, llansasen dos homens al Real dels enemichs, com quels enviassen en altres parts ab lletres, los quals se deixassen ab disimulada forma per los moros, y aquestos publicassen, com en aquella nit era entrat gran socorro dins la Ciutat, y que fento així, elles tenien ferma esperanza en Deu, que haurien cumplida victoria.

D. P. Maravellós'pensament per sert: par que fos com lo ardit que tingueren los grechs pera perdre á Troya quan deixaren lo Paladion, llansant pera declarador de son propósit fingit á daquell Sinon.

L. Es veritat, mas alló fonch pera destrucció de aquella ciutat, y assó pera salvació de aquesta. Los ciutadans oida y ben entesa la embaixada y determinació de les discretes y valeroses dones, com de part de Deu vingueren

acceptaren lo concell, y fet primerament tot lo que se havia de fer, só es: tramesos los homens al camp dels enemichs com estava acordat, y armades y pujades les dones á les murades ab la forma apuntada; los christians ab grandísima furia y esforços hixqueren á la cruel batalla, en la qual se donaren tan bona manya, que degollaren una infinitat de moros, y lo resto fugí de tal forma y ab tan grandísima paor y avalot, que foren causa, que també los camps, que en lo rededó de la ciutat estaven fugissen com de fet fugiren, que no ni restá ningú en peu, per on los christians restaren Señors del Camp, y de tot lo que los moros deixarien, que fench una cosa infinita.

F. Santa María! Señor Libio que així pasá aixó? molt men alegre per vida mia, que may tal havia oit.

L. Beu crech yo que tostemps son estats los de esta ciutat descuidats de saber qui son y don venen; nos passa així en olvit la consenblant asanya que feren les dones mullers de catalans, y Almogavers en la ciutat de Galípolí, prop de Contatinopla, en lo any mil tres cens y vuit, quant los marits ixqueren á pelear y vencer los Genovesos, perque ho refereix molt bé Surita en los anals de Aragó, tom. 2, l. 6, cap. 7 al fi, fins lo nom verdader de Tortosa á penes se es antés entre ells, sino de vint anys á esta part.

D. P. Yo tinch aixó que hãveu contat señor per cosa miraculosa.

L. Així es de creure, y no deixa de entreveniri miracle si lo que s' conta del Romeu pasá en veritat.

D. P. Que fench lo del Romeu?

L. Fench asó, que anan ensesa la batalla entre los christians y moros, un escuadró dels moros que no havia sentit la rota dels altres moros perque estava en lloch molt desviat de aont se feya la batalla, se determiná mentres que los altres combatien de llansarse dins la ciutat y

á la que ya estaven pera entrar, los hixqué'al encontre un Romeu que estava asentat al portal lo qual combatí ab los moros ab tanta virilitat y furia, quels feu retirar y posar á tots en fugida, y era asó en la ora que los altres moros ya eren també arrencats del Camp.

F. Yo també tinch moltes vegades oit aixó de Romeu mas no sabia en que jornada acontengué.

L. Ni yo tampoch ho se masa de cert ni menys tinch molta seguritat del que he dit, pero diuse que passá així, y aquesta es la pública veu y fama sens contradicció alguna y també que veem al ull la figura de aquest Romeu posada en lo portal aont estava asentat, quan los moros estaven pera entrar, esculpida de bulto, la qual diuen, que fonch allí posada pera perpétua memoria de aquest miracle, y lo portal pera vui se diu lo Portal del Romeu.

D. P. De manera que lo Cel y la terra se havien units pera la restauració de esta ciutat, que se seguí Señor après?

L. Fet asó per una part, trobanse ya lo Compte en Ramon Berenguer desocupat per altra, vingué desde Lleida assí á Tortosa per un desculpase y descarregarse del oblit que havia tengut, ó de com així havia derencllits los de aquest poble en no socorrerlos en tan urgentísima necessitat, ya que fonch al Portal, á la fé tancárenli los ciutadans la porta molt gentilmen.

D. P. O, que bona seguida per vida de tot lo món, que fonch aqueixa una cosa molt donosa.

F. Ara vinch á coneixer, que som de mes valerós pares que yo pensava, y que devem ser mes mirats en coses de valor y virtut.

L. Plaer prenh señor Fabio que comenseu á regoneixervos y á donarvos del cas, y si esperau encara oireu mes, mas dúptem que pres nous oblidge, puix no ja profit,

que riévosne ara plagués á Deu que yo en assó no asser-
tás tant que no poca alegria y contentament seria lo meu,
ni poch lo llustre que la ciutat ne rebria major del que
té: tornant al propósit, vist per lo Compte, que les por-
tes li donaven per los ulls considerant que ab raó fejen
alló, comensá ab dolces paraules de afalagarlos y tornar-
los al amor y obediencia sua, dientlos que considerassen
que ell era lo quilts havia poblats en aquesta tan bona y
tan regalada terra ab tans treballs, fatigues y despeses, y
que mes que aningú pesava á ell com no l's havia pogut
socorrer, asegurantlos que en lo esdevenidor ell los faria
tal esmena que clarament coneixerien quant carament los
amava. Oides per los ciutadans aquestes y altres molt
dolces paraules de la boca del Compte, respongueren que
á la veritat la voluntat de ells no era deixar-lo de tenir per
Señor, ans bé los plahia posarse debaix de son domini y
Señoría, mas que puix ell los havia desamparats en tan
gran necessitat é infortuni, de tal manera que ells matei-
xos en ses propies forces é industria, se eren aguts á res-
taurar dels perills de la universal perdició, que era com
que ells mateixos se fosen conquistats, era molt gran raó
que lo Compte los poblás en la ciutat ab tota voluntat de
ells y donás privilegis y llibertats á son plaer, en la qual
petició y demanda lo Compte consentí volentles: y així
l's doná llicencia que ordenasen com millor los paregués
les lleis y estatuts ab que regissen; los quals ab aquest
poder ordenaren los costums que lo señor Fabio tindrá
vist, y tals com los escrigueren, tals los confirmá lo Comp-
te; pero foren tan llarchs en lo pendre, que hixqueren de
regla y medida, que alguns costums ordenaren que eren
contra dret canónich y contra us de bons christians de
tal manera, que après los agueren de corregir y llimitar
y reduir en millor forma.

F. Yo no ú sabré dir com ni perque los vingueren á

fer així tals com están, mas bé os se dir, que ells van á Coromull, y en la carta de la població nos donaren á mes de lo que tenim en los costums y altres particulars privilegis tanta cosa que no es pera poderse creurer.

L. El es així, mas digamo tot també que assí entre nosaltres com ya es dit sobre altre propòsit tota cosa pot passar: los primers pobladors en aquesta última vegada sens mentir valerosos foren, nol's ó cal llevar, que les obres que 'ns han deixat ho mostraren prou; mas parme á mí que en una cosa feren falta gran y mostraren tenir baixesa de ánimo, y estich en dos dits de dir vilanía, ó quisá fench enveja.

F. Y en qué per vostra vida? molt me maravello yo que tal presumau dirnos.

L. No 'us par que fench cosa mal feta y gran descomediment demanar privilegi que ningú que se armás cavaller pogués entrevenir en lo regiment de la ciutat, y que lo gentil home pogués entrevenir ab que no fosa actes de militar.

D. P. No 'us burlau.

L. No fas gens.

D. P. Donchs de que havien de ser los actes de vila?

L. De creure que aixó volien ells, y per só deaba y graciosament lo Coronel Joan de Aldana, natural de esta ciutat, que Tortosa tenia privilegi pera fer vilans.

D. P. Molt gran raó tenia Aldana de dir aixó y molt poca vosaltres de conservar tal forma de privilegis en poble tan onrat com aquest.

L. També tenen una lley ó privilegi ó no sé que se es, que tot militar puga esser per qualsevol deute penyorat en les armes y cavall.

D. P. Ya estich pera enujarme ab tals estrems, deveunos burlar.

L. No fas per cert, ans bé pasa així com ho dich.

D. P. Com pot ser aixó que es contra del Comú y contra lo privilegi militar atorgar primer als cavallers que aqueix costum als de Tortosa.

F. Tampoch aixó nos guarda.

L. Pense que se havia de guardar, yo no ú dich perque los militars no fassen entrada ni eixida mas digho per lo que allargaren masa la ploma en lo demanar y per provar que la boca los fonch mesura.

D. P. Com no cremara tals privilegis y costums com á cosa impía y desatinada y que foragita als que han de honrar mes lo poble: no sabeu vos que quant mes poblada está la ciutat bé es mes llustrosa y mes medrats viuen los menestrals en ella; dicvos que tinch aixó per una cosa barbarisma, suplicvos señor Fabio que puig vos entréveniu en lo regiment procurau de remediari cosa tan fea, tan impertinent y tan fora de rahó com aqueixa, y per lo que yo so afectat á est poble com diguí, vui me pesa infinit que així pase aixó, en Valencia, en Barcelona y en altres semblants ciutats, á la fé los militars en regiment entrevenen y en Lleida no sols los admeten, mas encara está ordenat que ningú pot ser jurat en Cap, que allá dien *paers* y assí vosaltres dieu Procuradors que no sia cavaller y encara voleu que sia Señor de vasalls, mirau quant vá al revés lo negoci de com lo portau vosaltres, y son obligats á llei de discrets de seguir als millors dels que prop vos están.

L. E Señor, quantes vegades he predicat yo y me ubert lo cap sobre aixó, y may so estat cregut ni masa bé oit, y es la gracia que cada ú de estos señors en particular deslloa estos privilegis, y te á mal ques tinguen en peu y quant son junts may ne adoben res.

D. P. Segons aixó per cert tinch que degueren retars poch militars assí en la conquesta com tant los estrengueren.

F. No sé si ni restaren pochs, mas bé veig que ara ni ha pochs.

L. A la veritat tots temps foren pochs, mas tota via foren mes dels que son ara si preneu lo temps molt atrás; pero era vingut lo negoci á tanta disminució, que casi no se ni trobaven sino dos ó tres cases de militars dins la ciutat: après de algun temps, tornaren á cobrar forces, y pera susara ya les tenen majors, que ya es major lo número, y així perque de nou venen á poblar assí alguns forasters, com també, perque alguns ciutadans se son armats cavallers.

D. P. Molt folgue yo que s'adonen del cas que cer gran ceguedad era la que tenien en volerse restar en lo bras real y no pujar al militar essent com son persones de tan bones facultats y ab veritat molt honrades; perque es tant diferent del altre com es lo blanch del negre en honra y en llustre; la prova está prou á la vista, puix vehem, que lo Rey es Cavaller y tots los Señors y pòtentats del mon ó son; y també que son grans les exempcions que tenen los del bras militar, que no les tenen los del bras real.

F. Señor així es, mas los que tenen aqueixa professió, son obligats de viure y anar mes entonats que los altres, y assí viuen los ciutadans ab gran llibertat y lo mudar de costum diu lo refran, que es igual á la mort: veus aquí la causa perque volém estarmos així, y també perque los ciutadans son tenguts en lo mateix compte assí que son los de Barcelona, que essent així, par quens podem prou contentar del estament que estam.

L. Yo bé confese assí son los ciutadans molt honrats y com ya es dit, de molt bones facultats; pero pera ser tenguts vosaltres en lo que son tenguts los de Barcelona, havieu de menester estar matriculats com ho están aquells, y tenen lo privilegi y privilegis que tenen los de ella, que

de altra manera es imposible que no tingau imperlet aqueix estament, y que noús segueixquen grans inconvenients, quals sien no diré, perque no veja en mí cumplit lo refran, que per dir les veritats, pert hom les amistats: mas puig entre persones discretes parle, tingueuo per entés assó, sols diré pera vostra instrucció, y es que en Barcelona no admetian per la vida á home perque sia molt rich, si altres calitats convenients, adaquell estament li faltaven y de asó vé, que tenen per millor á un home admés en ciutadá de Barcelona; que aun altre armat cavaller per lo Rey, quant empero lo arma sens concorreri les calitats y causes convenients.

D. P. Plaer he prés de oir lo pró y contra de tot assó content ne estich ab veritat en gran manera, mas totavía recaich en lo de armarvos cavallers per lo de les cerimonies que tenen señor Fabio, y obligació de anar mes entonats, perque puig la terra no es molt gran, tots crech yo que les hi teniu molt poques en lo viure, al menys tots me par que anau uns: guardau no sia mon pare moro yo moro.

L. Lo Sr. D. Pedro está en lo cert, si bé á la veritat també hi á altres lligadures quels tenen á estos Señors maniatats que no gosen traure lo peu de son rogle, ó de la galocha.

D. P. Qué per vostra vida?

L. La casa de orde la Diputació de Cataluña y lo profit quen han vist portar adalguns de assí, que han tengut lo regiment de aquella casa; á la fé que aquest es lo Idolo á qui tots adoren ab gran devoció, aquest es lo quilts fa estar en servell y sos tretse de no armarse cavallers, que lo de la ciutat poch embarás es, y es fácil de remediar si ells volen.

F. Vos Señor haveu donat en lo blanch que aixó es, y no es altre; que cal sino dir la veritat, perque siñs armaven cavallers, es cert, que perdrem aquell lloch.

D. P. Com no entren los militars també en aquell regiment de la Diputació? En Valencia si fan.

L. O Señor que gran humor moveu, si que hi entren á la fé, pero lo cas es aquest que puig hi som no deixaré de diro: en los temps mes atrás haveu de saber que la ellecció dels diputats anava per escrutini, so es, per ellecció de veus, y perque les cases de alguns Señors de Cataluña ab la potencia ocupaven la llibertat als electos de tal modo, que mai eren diputats, sino los que ells volien: acordaren pera obviar aquest inconvenient, que s'fes matriculá en los tres brazos, só es, Eclesiástich, militar y Real, y que de totes les Vegueries de Cataluña se posás cert número de persones per cada bras y de aquestos se traguessen los diputats, y oidors de Compte, com pera vui se fá, y pera ferse esta ordinació, fonc menester ajuntar tots los brazos; Seguis' per desgracia dels militars de aquesta veguería, que no si troba en aquesta junta ningun dels militars, y per los Reals fonch tramès allá un Joan Jordá, pare de Guillem Ramon Jordá. A la veguería de Tortosa foren consignats perals militars y Reals vintiquatre llochs, so es, dotse de diputats y dotse de oidors: Lo Jordá vist que allí no hi avia ningun militar, que enpaix ni contradicció li pogués fer no duptá de demanar tots los 24 llochs pera'ls Reals, dient, que en aquesta veguería noi havia militars, y puig que no hi agué qui en assó fes contrari, fàcilment los consignaren tots los llochs peral Reals, salvo un lloch, que demaná una persona dels que allí s'trobaven, pera un parent que dix tenia assí domiciliat que s'deia Manrós, y aixi li fonch donat, de forma, que los vint y tres restaren en lo del bras Real, y los militars molt gentilment restaren fora, assó es lo que passa sobre lo que havieu Señor demanat.

D. P. O Jesús! y que espantat estich de tal cosa, major descomediment fonch aqueix, que no lo que tingueren los que feren los Costums.

L. Sí, Santa María, que aquells, perque no prenien sino lo que ya era seu, puig ab son arrisch y perill, ab la propia sanch so havien guanyat; mas 'aquest, fonch lladronisi fet ab mentira, que ans bé hi avia en Tortosa y ab la sua veguería, que tot si ha de comprendre, tans militars com Reals y no se simés: perque tots los que dieu ciutadans, no son hábils pera tal lloch, y de aquí se segueix, que no haven ni tans de bons, com nia llochs, es forza, que sen han de ensacular de no bons, que es una gran imperfecció de tan autorisat Regiment; devia tenir lo Jordá ull y mirament adasó per la onra sua y dels semblans á ell, sino la volia tenir á la autoritat del consistori tan onrat y tan calificat, y al descárrech de sa propia conciencia, mes si á Deu será plasen temps vindrá que assó se adobará.

F. No trobe señor Libio que tantes cases de militars hi aja en Tortosa, ni en sa veguería, com aixó, al menys no crech yo que les ores hi avia.

L. Ya les ores ni havia moltes.

F. Y quines eren per vostra vida, que trascordat ne s'tich.

L. Era la casa de Pinyol, la de Icart, la de Garidell, la de Monrós d'Abella, la de Proensal, la de Canader, y la de Despuig, aquestos son dins la ciutat: en sa veguería la de Siscar en Orta, la de Lliori en Gandesa, la de Eredia en Ulledecona, y la Guiot, la de altre Eredia en Batea, la de Castellbell en Flix, la de Vilanova en lo mateix Flix, la de Socarrats en Arsó, aquestos son los que ya les ores eren Señor.

F. Perque entengau y pondereu quant es manifesta la calumnia del Jordá, que si de les que son ara vulgués fer memoria, moltes mes nia, que les que he nomenades, perque com sabeu molts se son armats cavallers dins la ciutat, y en la veguería, y altres que com he dit son ven-

guts á poblarse de nou assí persones tots de molta calitat, y es cert que del bras Real no si troben 18 persones caps de cases que porten lloch en la Diputació, y ni tenen com he dit 23. Y los militars essent tans, no ni tenen sino un: mirau com vá igual y justificat lo negoci.

D. P. No repliqueu mes señor Fabio per mercé, que no podeu dir res que bo sia y acabe en assó esta práctica.

F. No dich mes de assó, que ya son dos los llochs que allí tenen los militars, que Nofre de Lliori estos anys prop pasats, procurá que sen hi afegis un altre.

D. P. Y á quil donaren?

F. Lo mateix Lliori sel aturá.

D. P. Així feu lo Especier de Tarragona.

L. Rahó era que així fos, puig ell lo havia procurat ab sa justícia y porfía que no fonch poca.

D. P. També vull dir yo, que será bé que ara procuren tots los militars de haver altres dos llochs per los oïdós de Comptes, y será prou remediat y per millor dir remendat lo negoci.

L. Al menys yo vull fer en aixó mos envits en les primeres corts.

D. P. Digaume Señor es aquesta la casa de Doña Joana?

L. Señor sí.

D. P. Yo li porte besamans de una Señora gran amiga, y no sé si parenta sua, puijem per mercé á donarlos-hi puig som assí y ya será fet, y també que gozarem un poch de bona conversació, y de bona vista, que es molt gentil sort de señora aquesta y molt gentil dona y sol's yo molt gran servidor, que aprés porem tornar á nostra pratiga.

L. Sia com V. m. mana.

F. Anem que dia sobre pera tot.

COL-LOQUI QUART

Lo qual se tracta de la fundació y nom de Tortosa, se fa memoria de certa divisa que les ciutadanes portaren en temps antinch per certa hazaña que elles feren en benefici de la mateixa ciutat poch après de la conquesta.

Son interlocutors los mateixos.

D. P. Señor Libio ans que mes nos enramem en altres practiques me haveu de fer plaer de dirme perque desitje ya en estrem sabero, que galardó, que onra donaren á les dones los ciutadans de assí per tan clara hazaña, y tan saludable consell com ne reberen, y tan ben succeit, que cert yo no he lleigit cosa mes notable que aqueixa, y maravellme molt com está tan adormida y sepultada. Lo consell y acort dels Saguntins y dels Numantins, que fonch semblant adaqueix que los Tortosins havien pres, está tan celebrat per tot lo mon, que no y ha ningú quel ignore havent tingut lo fi tan miserable, y los ciutadans de assí de Tortosa, quel han tingut tan gloriós en honra del nom de Jesu-Christ, y benefici del poble, está tan amagat y callat: gran desgracia es aquesta, que descui tan gran, que silenci tan... es aquest? Yo no men puch avenir ab mí mateix.

L. Cosa natural es y ordinaria tenir los homens mes memoria del mal que del bé, y la rahó es, porque així com la natura es mes inclinada al mal segon regla de filosof, que al bé: així també abraza y reté mes la memoria del mal que la del bé, com á cosa mes agradable á ella toda via es cert desgracia molt gran, que cosa tan singular y tan important estiga així tan sepultada no i ha que dir; mas sabeu Señor que aon me par á mí que vé aixó de haver tengut los homens tots temps gran cortedat en escriure en loor de dones, y per altra part elles les pobres no son enseñades no tenen habilitat pera fero resten per só les bones obres y virtuts sues escurides y oblidades; mas puig la veritat es filla del temps, lo mateix temps á pesar de la negligencia dels homens, la parix á son temps com será ara, que obrim esta conversació Vostres mercés entenderán, y apres publicarán lo que en real veritat pasá sobre asó com yo he contat y quant al que voleu saber, só es, que onra, é galardó se doná á les tan valeroses y discretas dones per tan eroica obra, os fas saber, que fonch tan poch, que casi no fonch res, al respecte del que devia ser, mas yo bé pense que seria per cortedat dels homens porque no deixarien de considerar ells de quant mérit era tan singular obra, pero degues deixar per la molta temperancia que auria en les tan honrades Matrones, porque de creure es, que tenint elles ab tan cumpliment la virtud de la fortaleza, nols faltaria tampoch la virtud de la temperancia, que aquestes dos virtuts tots temps solen anar encadenades: lo que l'feu, ó lo que yo he trobat, asó es; que primerament ordenaren pera conservar la memoria de tal hazaña, que totes les dones portasen sobre la roba una acha de armes de carmesí, ó, de drap de grana, y aquella se posasen sobre una vestidura feta com un escapulari de frare barbut de Cartoixa, á la cual nomenaven pasatemps que pareixia

representar una sobre vesta militar: mes avan ordenaren, que quant un novio anás á la casa de la novia pera portarla á missa, com es us y pratiga, les dones que en sa companyia portaria que tots'temps solen esser moltes anassen davan tots los homens, encara que allí si trobassen qualsevols oficials del Rey, ó, de la ciutat.

F. Aixó yo ú he vist usar y no ha molt temps.

L. Y yo també: aixi mateix ordenaren que no pagassen drets per les toques y altres coses del cap; mes, que si sobrevivien als marits, restassen per sues totes y qualsevols robes y joyes que llurs marits los heurien fetes, per de gran valor que fossen; asó fonch lo que per elles se feu: també he oit dir mes de asó, no tinch la certinitat que seria menester, y es que ordenaren que oint la missa de novios lo marit y muller, hagués de seure la novia á la mandreta, y que los Curats de la Seu ignorant la causa perque asó s'feia aixi pareixen los mes prest mala pratiga y mala crianza que preheminencia, ó han fet desusar.

D. P. Tot estava prou ben fet, mas lo de les aches estaria donosíssim, ó que gracioses anirien les dones ab aquella tan estranya divisa, pareixerien monges de Junqueres de Barcelona; dicvos que es estat un malíssim cas deixar perdre una cosa tan senyalada. Hauria molt temps, que aixó hes deixat de usar?

L. Nopot haver molt temps, perque yo he oit dir al Reverent Me Baltasar Sorio Llector de la Seu, persona de molt gran autoritat y doctrina, que com s'abeu passa ya per avui los noranta anys de sa edad que ell ha vist de aquestos hàbits, que com he dit los dien pasatemps ab la insighia de la acha de drap de grana y que la veu en casa del Artiaca Garret en los primers anys que vingué á Tortosa, bé que ya nols usaben com ell los veu, mas no podia haver molt temps, quels havien deixats, puix encara seni trobaven per les cases de les Señores, y també á la Seño-

ra Francisca Despuig, muller que fonch de Pere Joan Despuig, que com sabeu fonch una molt gran sort de dona, y de molta autoritat y veritat, digna sucesora per cert de tan singulars matrones, he oit dir que en los primers dias de la edad sua se trobaren en Tortosa encara moltes de aquelles robes ab les insignies de les aches y deya que casi no i havia dona onrada que non tingués, mas que ja tampoch no les usaven.

D. P. Es que tal cosa nos avia de deixar perdre en ninguna manera.

F. No seria mal tornarla, y també lo de anar les dones davant los homens.

D. P. Dicvos que res que tocás á conservar la memoria de tan singular acte, jo noú deixaria perdre especialment lo des haches en ninguna manera se havia de deixar.

F. Yo tindria per cosa imposible, ó, per molt dificultosa tornarles á usar ab la generalitat que solien; mas podrias 'fer asó, y seria un bon medi perals dos estrems, só es, que portassen aquelles insignies, les mullers dels tres Procuradors, y les del Paer en cap y Jútge en cap, perque aixi com aquestos representen la Universitat, Jurisdicció, y Estament de la ciutat, aixi també en aquestes cinch senyores llurs mullers, se representaria la memoria de tan señalada cosa per la qual han pogut administrar los marits aquells officis.

L. Millor seria que les mullers de tots los officials les portasen, puig tots igualment administren la Jurisdicció.

F. O! aixó també, que nom' desagrada.

D. P. Y seria com lo que digué Gonsalo Ernandes après de guañada la de la Chrinola per voler onrá á dos cavallers quel havien molt ben servit en aquella batalla girantse als que menjaven ab ell «deixar acentar á essos dos Cavalleros á comer, que si no fuera por ellos, no tuvieramos nosotros agora que comer.»

L. Ara Deu los pose en cor y en voluntat á estos señors que tenen cárrech del regiment que de aixi y de moltes altres coses que al ornato y policia de aquest poble convenen tingan major cuidado y diligencia que fins avui han tingut: Mil voltes los he romput lo cap importunantlos que fessen llevar aquestes eixides que tan mal pareixen á la vista y tan contraries son á la salut, y que fessen llevar també les mundicies que hi ha tantes puig tan bona 'y tan despedida forma tenen pera ferho, per manera que, puig tenim adornada ab molt cumpliment la ciutat de totes les coses naturals que per culpâ dels Regidors no li faltaren los ornatos de les coses artificials, y ja mai so estat oit.

F. Señor si que poeh á poch tot se adobará, tot se farà que com veu ja la ciutat se vá millorant y augmentant en mil coses, y especialment en los edificis publichs y privats, y també se ván millorant los usos dels ciutadans que si la veritat voleu dir gran avantatge te tot asó per avui al que solia ser vint y cinch anys ha, sino mirau primorosament lo que se ha obrat en la Seu quant pulit, vistós, y pompós vá: mirau los colegis reals que en Sant Domingo se fabriquen, lo hu pera instruir los fills dels nou convertits de la secta mahomética, y l'altre pera llegir theología y altres ciencies que magnífica obra es: mirau també la millora que per avui tenen les cases aixi en lo de la carrera com en lo de dins, y quantes sen son alsades de fonament magnífiques, y que copia hi ha de estudis, ó entresuelos en totes elles, y quant ben adressats que ja están, y quanta tapisseria se troba vui en Tortosa mes que no hi havia, y que adressos de llits y de plata: tot assó ja veu quant es millor que solia esser, mirau també lo cap-pont que assí tenim devant los ulls quant alegre, y quant profitosa obra es, per la qual ha pogut corretgirse la forma del sustentar aquest pont tan artificiosa-

ment fabricat sobre aquestes deu barques que tots temps estarà millor que no estava, y les barques no eixiran tan envellides com solien per no esser onse com eren, que aquest bé entre los altres nos ha portat esta alegríssima obra.

D. P. Cert ella está molt apropiat y es digne llahor qui la ha procurada, que yo m'recorde de no sé que embarassos de un baluart que assí hi havia, cosa molt sussia, y no era sino barraca de pobres en lo cap de aquest pont, me recordè també que hi havia puntals, y sobre de ells anaven un tros com lo pont de Fraga, ó de Sent Boy.

F. Que... Si Señor, mirau també lo augment que té la ciutat en vehins, que, casi es un ters mes que era 25 anys ha, mirau lo lustre dels ciutadans, y quant millor composts, y adressats van, y quant mes cortesament se tracten que solien, y les senyores quanta millora tenen en son tracte, y quanta mes primor en lo vestir, que tot assó havem vist tots molt de altra manera de com va ara: donchs les carnestoltes ja veu á que han arribat, y quant se son allargades de falde que será menester acursarles.

L. Per vida mia señor Fabio que ha agradat també lo fi de vostres rahons en lo de les carnestoltes, que determine conformarme en tot lo demás ab vostre parer y creure com vos mateix que si tots nos ajudam, tot lo que resta se millorarà com es rahó y convé á persones de la calitat que som nosaltres.

D. P. No hi dubteu Señor que á la veritat la millora que lo señor Fabio diu yo la hi conech molt clarament, y si tots los homens honrats envian á criar vostres fills fora de assí no hi ha dupte sino que de cada dia augmentará aquest poble en cosa de policia y noblesa.

F. Ja ho fem aixó, que casi tots van fora, y coneixem cert que hi ha molt gran avantatge dels que van als que no van.

L. Sí van Señor, pero allá ahont la millor part de estos señors los enbien, no pendrán á la fé lo que l'Señor D. Pedro preten y voldría.

D. P. Cóm, ahont los envian?

F. A casa de mercaders á Barcelona, ó á Valencia pera que aprenguen de negociar.

D. P. A casa de mercaders! ara no m'maravelle que tan cuidado tingan de guardar les marques com deya lo Sr. Libio; dichvos que no 'm agrada lo que feu.

F. Que no' us agrada l'art del negoci? donchs jo l'aus he oida lloar no ha moltes hores, no sé com ara dieu aixó.

D. P. A mí nóm desagrada l'art, pero no tinch per bé que lo cavaller, ni ciudadá honrat fassen principal professió en ella, y posant com posau vostres fills á criar ab mercaders mostrau esser aqueix vostre proposit, que allí es cert que apendran no de obrir los ulls y les orelles pera conservació y alment de la honra, mas de tancarles, y encara paredarles pera l'profit y alment de la bolsa y així s'diu com per refran orelles de mercader que com sabeu estos continuament les tanquen, y tenen per bé deixar atrás la honra per fer avan la roba: no obstant que n'hi ha y jo n'coneix molts y tan honrats que no deuhuen res á bons cavallers en coses de honra y gentilesa.

F. Com donchs apendrán de negociar si no's crien en los negocios, y com apendrán de portar un llibre? ja sabeu que en esta terra de tot havem de saber, cavalls de dos selles havem de ser, y ni assí ni en altra part ningú pot viurer ab la opulencia que es menester ab á soles lo propi patrimoni, sino que fos molt sobrat, y assó en poques cases.

D. P. Dich que só de aqueix parer, y que no tinch per mal que los cavallers y ciutadans negocien, mas dich que no n'haveu de fer tan la afainat, que per aprendrer de

ferho no es menester fer tanta diligencia, ni perdrehi tant temps com hi feu perdre que vostres fills, vosaltres, la diligencia, y teniu art pera formarvos cabal de diners per als negocis, que aixó es lo que fá al cas; que industria ni inteligencia, ni tampoch compañía pera ferlos jo ús segur que may vos ne faltarà.

L. Te molt gran rahó lo Sr. D. Pedro y jo ab mí mateix tinch probat que lo que ell diu es veritat, que sense fer tant brugit se pot saber lo que convé per'al fer negocis, puig sabeu jo criat me só no cert en casa de mercader, mas en casa de un Señor tan cortesà, y tan noble en costums com un altre fos en tota la Corona aont yo ab tots los altres fills de cavallers que allí eren sempre nos ocupaven en obres de militars, com era cavalcar en totes selles, correr totes lanzes, jugar totes armes, ballar y danzar totes danzes, llegir á hores concertades, llibres de totes histories, y finalment obrar tots temps exercisis de tota virtud, y no per só com menester mes estat, ó deixat en ma casa de saber portar un llibre y arreglar mon viure, també com alguns que son principal estudi es estat aprendre de fero, y sino negocie tota hora, es per no tenir dines, mas quant ne tinch jo hu sé molt ben fer.

F. Per só deia graciosament adaqueix proposit lo capitá Francés Valls com per un donaire y reprenció, que los homens principals así en Tortosa tenim diners son mercaders, y com non tenim som ciutadans.

D. P. Gracia teniu per vida mia de manera que los diners abaixarien lo for, al revés, me apar que aniria lo negoci de com vá en la temporada present. E Sr. Fabio que en asó no teniu que replicar, y com podeu sufrir que un fill vostre serveixca á persona tan baixa que no cau en mesura ni en rahó, y aprés que fento aixi nunca tindreu vosaltres la millora que tots mostrau desitjar en nobles costums, en grandesa de ánimo, en valor, en ser de bon

consell, en punt de honors que de totes aquestes coses no sen aprenen res en casa del mercader ans tot lo contrari.

L. Señor masa cosa es aquesta, no crech jo que así estos señors vullen tant com aixó que seria velliz de dret en dret contra lo privilegi, que com vos he dit tenen que ningun gentil home puga fer actes militars.

F. Ab asó señor Libio faga aqueixa má mes llauixera per mersé porque no sapia á cruel.

L. Nos pot dir Sr. Fabio cruel lo pare per castigar ni rependrer al fill peraque veixca virtuosament, com maravillosament hu escriu lo famós y laureat poeta y gran orador Petrarca en lo triunfo de la mort, porque com diu lo nostre refran catalá qui bé te voldrá te castigará; y aixi jo per lo bé que vos vull vos dich y avise del que no cumple asegons que hu entench: Apartau Señor apartau de vosaltres males pratiques y rompeu les males costums y lleis impertinents que ja sabeu com diu també lo altre refran que bona Panada y mala pratica plae y bé es romplela.

D. P. Jo tinch aixó per cert que lo Sr. Libio ho diu per lo que os ama y per lo millor; y mudem de rahons Sr. Libio que diu aquell epígrama que en aquella pedra de jaspe está escrit es molt antich ¿bon jaspe me par aquell pórtenlo de molt lluny?

L. Lo epígrama es modern que no á mes de 9 anys ques fet, y es sobre lo edifici de aquest cap Pont, en lo qual están escrits los noms dels Procuradors de la ciutat que feren fer la obra aquí nosaltres diem Jurats. Lo jaspí es de así mateix que lo hi ha estremadisim de bó, y ni ha tant com ne volem, que lo de les columnes del hort de la Diputació en Barcelona de así lo tragueren.

D. P. Com non fan edificis aquí.

L. Perque es molt costós de arrancar: Lo epígrama diu aixi:

Anno a Christo nato M.D.XXXXVIII. ab urbe Dertosce
 Capta Mauris de bel. CCCC. Caro. V. Rom. Imp. Hisp.
 Rege Christopho. Depodio Anton. Dalmau Mich. Xi-
 veli Conss. ob pub. hono. decretum est hoc opus.

D. P. Aqueix nom Depodio en llatí será lo mateix que
 despres en romans Despuig.

L. Señor, sí.

D. P. Aqueix nom de Dertosa no será molt antich en
 aquesta ciutat, que yo he ohit dir y encara me par que hu
 he llegit en lo Tito Livio arromansat que havia nom
 Carteja.

L. Alguns hi han cregut aixi pero han rebut gran en-
 gany.

D. P. Cóm aixi.

L. Jo hos ho diré: Los Geógrafos que han descrit á
 España fan memoria que hagué en los temps antichs en
 ella un poble ques deia Jartena, lo qual per discurs de
 temps, se digué Carteja y après Tarifa y perque no ya
 nom de poble vuy en España que adaques nom de Tar-
 tesia semble tan com aquest de Tortosa cregueren que
 Carteja que com he dit ans se digué Tartesia seria aques-
 ta ciutat que ara se diu Tortosa: altres tingueren ques
 digué Turtula per altres pobles que en España se digue-
 ren Turtulos ó Turidetanos: algú hi hagut que ses refer-
 mat en dir ques nomenava Tulus y es Pere Miquel Car-
 bonell y fundas en lo que escriu Pomponio Mella descri-
 bint la Costa de España, pero ni ell sap bé arromansar lo
 vocable que per dir Tulus li diu Tulas, ni menys enten-
 gué lo que allí esc.iu Pomponio que ni pren á Tulus per
 Tortosa, ni es Tulus nom de ciutat sino de riu com cla-
 ríssimament se colligis per lo que escriu lo mateix Pom-
 ponio, y aixi hu declara Calepino en lo vocabulari dels
 noms propis: les paraules formals de Pomponio, son
 aquestas: «Tarraco urbs est in his oris maritimarum opu-

lentissima, Tulus eam modicus amnis super, ingens Iberus deorsum attingit.»—Mirau donchs per vostra vida com se pot comprendre per semblans paraules, que Tulus sia Tortosa ni menys població, sino que es riu y será lo aquí per avui diem Francolí, que pasa junt á Tarragona: bé han gosat dir alguns que aquell adverbí *deorsum*, havia de dir *Dertosam*, y es sert que així estiguera millor la clàusula, y més certa la descripció, pero com se vulla que siga, nunca *Tulus* será població, sino «*módicus amnis*» com diu lo autor. Mas lo Carbonell ha sabut mirar tan poch en asó com ha mirat en altres coses que de Catalunya ha escrites de ont se es seguit, que en lloch de donar llum, nos ha deixat tenebres, y causat cisma y discordia entre catalans sobre les primeres institucions de Catalunya; en lo demás es cert que Tortosa ja mai ha tingut altre nom sino Dertosa, asó se prova per lo que trobám escrit no solt en los llibres de gravíssims autors antichs y moderns, mas per lo que trobám també esculpit en pedra y en metall, que son les dos coses mes durables del mon: primerament Plini de natural historia en lo llibre tercer y en lo capítol tercer, descrivint les Provincies y poblacions de Espanya, diu així:—Tarracone disceptant populi XLIIII. quorum celeberrimi civium Romanorum Dertusani, Biscargitani, Latinorum, Ausetani, Cerretani... etc.—bé es veritat, que en altres llibres del mateix Plini he llegit dertusani y no dertosani, mas no sé si será trastocament de la lletra de, ó, en, ú, per culpa dels estampadors. Estrabó excelent geógrafo en lo llibre tercer diu: «Jiu ipsoque Iberi transitu Dertosa Colonia,» ya veu com la fía població de romans, y la nomena Dertosa. Claudio Ptolomeo antiquísim cosmógrafo en lo llibre segon capítol sisé en la Taula de Europa la nomena Lertosa, mudantli aquella lletra D en L, será per ventura ambé per corrupció de la lletra, ó, per parlar de tan lluny

Ptolomeo pugué errar en aquella lletra. Calepino en lo seu vocabulari dels noms propis posa Dertosa urbs Hispaniæ y condemna lo nom de Lertosa que Ptolomeo escriu. Lucio Marineo en la vida del Compte Ramon Berengué, de Barcelona, diu; «Signidem anno sequenti nobilibus Barcinonæ Principatus adjuvantibus, Dertosam civitatem quam Mauri rursus occupaverant obsedit...» Floriando Campo modern solícit, y molt general escriptor, y gran coronista de España, escriu també que havia nom Dertosa: asó es lo que s'troba escrit entre aquestos excelents autors molt dignes de esser creguts: també trobam en una pedra de jaspí que té de llargaria deu palms y de guixa á tots caire sinch, la qual fonch trobada dins la Seu de así, obrin uns fonaments poc mes de trenta anys ha, pera la capella del Artiaca Garret, dotse palms daval terra esculpit un epígrama que diu així:

P. Val. Dionisio. vi. vir aug. Cui. ord. Dertosai. ob merita eius Idilc. honores. decrevit. P. val. Pardus. lib. vi. vir aug. Patrono optimo.

De manera que com veu clarament la nomena *Dertosai* que es genitiu antiquíssim; mes avant, en unes medalles de metall que así mateix foren atrobades tan antigues, que nols troban lo temps en que foren fetes, les quals han vistes y llegides moltes persones de aquest poble ara en nostres dias, está també esculpit aques nom Dertosa, de modo que per tot lo que tinch dit se mostra claríssimament que aquesta Ciutat ague nom Dertosa y no Carreja, ni Turtula, ni Tulus com han cregut.

D. P. Tan bellament esta provat aixó, que ja no es mester gens dubtari, ni perdrei mes temps.

F. Ara gran cosa es aquesta, que mai se ha trobada la real veritat de aixó fins ara: jom recorde de haver llegit en la Carta de Poblasio de Tortosa feta per lo Compte en Ramon Berenguer y escrita en lletí que la nomena *Tor-*

tosam, de creure es que no sabien lo nom en llengua lletina.

L. Prou es cert que nol sabien, si en casa los notaris en sos actes no la saben nomenar en la perfecció te son nom, que per dir Dertosa dien Dertusa: Yo Señor nous he dit que la veritat es filla del temps puix veus ahí com se mostra, que quant es vingut son temps, lo temps la parida; y en lo del nom de Barcelona es estat lo mateix, fins poch temps ha se es creguda la fábula de la novena barca de Ercules; peront li dejen Barchanona, ó, Barchinona, y per avui se enten y te s' per cert que lo seu nom es Barcinona, per un Capitá Cartaginés que la edificá lo qual havia nom Barcino de la Casa y llinatge de ont ixqué, après lo gran Anibal, y encara dien alguns que fonch Amilcar Barcino pare del mateix Anibal.

D. P. Tot me agrada quant haveu dit, mas lo que mes assegura la cosa es lo que en aqueixa pedra de jaspí, y en les medalles de metall se troba esculpit, perque es de creure que tal com les hores era lo nom tal lo escrigueren, que en lo dels escriptors com escrivien de lluny y molta cosa y de molt temps atrás fàcilment poden errar, y perque yo molt amich de replegar y tenir de eixes medalles antigues y copia també de semblants epigrames, me fareu Señor merce de donarmen algunes de les que teniu, y copia de aqueix epigrama y de altres si así ni havia mes.

L. De les medalles del nom de Dertosa, no es posible donarvosne, perque no sen troben per nostra desgracia pera vui sino soles dos, y jo vull procurar de averles de quí les te, y donarles als Procuradors de la Ciutat, perque les tinguen en la casa del Regiment tan guardades com mereixen elles estar; mas de altres medalles antiquíssimes y de diversos temps y Capitans jous ne provehire molt complidament, perque les ihá así molt bones y

la major part de elles trobades así mateix així de metall com de argent. Senyaladament vos se dir que no ha devuit anys, que cavant así en casa del Capitá Francesch Joan Valls devall uns estudis de sa propia casa pera fer allí una Cavallerisa, tregueren entre la terra molts pilots de una cosa com á escoria de ferro, semblant á la que traüen los ferrers del fornal, y per no saber que cosa era la llansaven entre la terra en Ebro: seguis que jugant allí uns minyons prengueren y obriren alguns de aquells pilots que restaren en la vora del riu, y traguerenne moltes medalles de argent finíssim, que un particular ne feu un pechel perque era molt assendrat, y les medalles eran de diverses figures, entre les quals ni havia unes, que á la una part tenien esculpits los dos fills de Bruto, que llansá los Reys de Roma ab dos executors quels anaven detrás ab les segures alsades; y per l'altra part, havia una texta y devall elle un lletrer que deja *Brutus*, y pera mi que serien aquestes medalles de les primeres que los Romans feren de argent: haviani de altres que tenien á la una part un Elefant y davall un lletrer que deja Cesar, y en altra part moltíssims instruments augurals; també ni havia altres que tenien en la una part un bres de morts, ab un lletrer que deja *Feretrum Romanorum* y en l'altra part deja altre lletrer *Silla et Rufus*, y de altres figures ni havia, que yo ara no les tinch en la memoria: la copia emperó de aquest epigrama y de molts altres excelentíssims, que así encara pera vui se troben, jo la donaré á V. m. en un quern escrites y figurades així les medalles com les epigrames ab la propia forma y manera que se troben, y de aso de epigrames, se diversos que de cada dia sen troben así de nou, especialment quatre, ó, cinch anys ha, obrint uns solamens pera principiari una nauada que ara fan en la Seu, se trobaren unes lloses grans aon estaven esculpits epigrames excelentíssims de Empe-

radors y de altres Capitans Romans, y continuant des-
pues la obra en lo any 1522. cavant los fonaments del
frontispici de la torre que está devés la volta de Sant Blay
trobaren dos tires ó regles de pilans molt grosos quadrats
que traentles de allí son los que avui serveixen de peu á
la dita torre desde terra fins al primer cordó gros inclu-
sive, perque allí ont ara es la Seu havia certíssimament
en temps de Gentils algun gran temple, perque no sols
se troben allí epigrames, mas trobas aont se vulla que
per allí obren fonaments, un enlosat bellíssim deu palms
davall terra que mostra be que alló era lo sol del temple.

D. P. En mercé li tindre, que tot lo que s' trobará
mane donarmo que com he dit me deleite molt ab coses
semblants, de manera que Tortosa molt antich poble es,
no ú creia yo cert.

L. Ell es antiquíssim, y tinch pera mí, que es lo pri-
mer que en Espanya ses edificat.

D. P. Aixó son demasies, Señor gran resel tinch que
la afecció que á vostra patria tenim, nous fasa parlar
llarch: se que si aixó fora alguns historiadors que de la
poblasió de España han escrit ya ne hagueren fet alguna
menció.

L. Yo no afirme que com yo crech, aixi sia, ni tam-
poch obligue á ningú, que ú tingue per article de fé, pero
per alguns versemblans, y bones conieitures, pot la per-
sona creurer una cosa tal, encara que no haja mes plena
prova, perque per ser tan antigua, no es posible trobarse
perfecta, y en tal cas se deu contentar hom del que troba,
que aixi ho disposa lo dret.

D. P. Es veritat, mas io tinch per imposible que vos
me pugau dir cosa perque io m' dega aderir á creure, que
Tortosa sia la primera població edificada en Espanya.

L. També es cosa molt forta aqueixa, y com perque
nos porán dar rahons pera provar, que aquesta població

es la primera, com se porien dar pera provar que es altra? que la dificultat del provar per esser cosa tan antiga, pera tots pobles es igual, y per so, sino que vullau tenir la opinió de alguns philosophs, que digueren ser lo mon ab eterno, forsats es creure, que ó una, ó altra població, sia la primera après de criat per la ma de Deu; donchs digaume vos, perque no pora esser en España Tortosa tambe com altra, ans io estich en asso, què confiat de vostron bon enteniment, y de la forsa que portarán mes rahons, espera si oirme voleu, que us feré aderir á creure que la opinió mia acerca de asso es bona.

D. P. Señor nosaltres vos donam llicencia que digau lo que vos pareixerá ab que nos doneu llicencia que nosaltres ne cregam lo que ens pareixerá.

L. Sia aixis que lo partit es igual, ara dons ohíu pues mentecats tots quans escrihuen de la Població del mont apres del general diluvi de Noe que son infinits Beroto, Maeton, Josefo, Mre. Francech Eiximenes, Joan Rodrigo Archibisbe de Toledo; Joan de Viterbo, Floriando Campo, Sent Geroni, St. Isidoro, sens contradicció alguna afirmen que Tubal sinquent fill de Jafet tercer fill que fonch del Patriarca Noe fonch lo primer que vingué á poblar á España y la major part de aquestos tenen que aportá primer que en altra part á Ebro ab tota la sua companyia que ab la flota venia y dihuen que poblá per la ribera de aquest riu y en la entrada de ell edificá un poble notable y perque Amposta se troba per avuy ahont á les hores era la boca del riu per só que la mar en aquell temps arribava fins allí y encara pasava mes avant han inferit molts que Amposta fonch la població primera que Tubal en España fundá y de este opinió son Mre. Francesch Eiximenes y los que han compilat les Cróniques de Cataluña y altres, y encare que en la arribada al dit lloch en la fundació del poble, en la en-

trada del riu tenen la veritat aquestos, no emperó crech jo que la dien en que sia Amposta; la rahó es que dien los autors que la primera població que Tubal allí feu fonch gran y es rahó y forsa que fos així gran per recullir y abrigar les moltes compañies que Tubal portaba y en Amposta novem nosaltres rastre algú ni vestigi que ha estada cosa major del que are es ni lo solamen ni asiento ahont ara es Amposta es tal que abellis ni apetis á Tubal de ferhi notable població: mes avant que Tubal essent com sagasísim home y de molta experiència ho faria la població tan propingua al mar per cel de alguns invadiments de Enemichs y altres infinits perills que lo vehinat de la mar ab si porta, mas ferlo ja dins lo riu en distancia tal que per una part escusat lo perill y per altre no perdre lo comersi de la mar pera al profit de les compayes sues així per asó pugués tenir lo un peu en mar y lo altre en terra.

F. Y nos poria remediar aqueix perill dels enemichs circuit lo poble de una bona murada?

L. Sí però á les hores no tenian encara enventades los homens les murades pera defensarse del Enemich que molts anys apres se inventaren, de aont si així es com es cert que lo poble primer que Tubal edificá com los autors escriuen era notable no será Amposta per les rahons apuntades y puig no troben altre poble antich en tota aquesta ribera desde así á la mar sino aquest de Tortosa de creurer es que aquest será lo que edificá Tubal en la entrada del riu Ebro que puig no distaba de la boca del riu segons que allavors era mes que una llengua porque com he dit la mar en aquell temps pasava desá á Amposta y arribava fins á Campredó y la Carrova bes pot dir que era Tortosa en la entrada del riu: mes avant hi ha un altra conjectura molt gran pera creure y tenir per certa la opinió mia, y es que es cosa molt certa que Tor-

tosa en tot temps antiguíssim feia per armes una nau ab veles plenes y aso demostra clarament per aquelles medalles que yo he dit aont está escrit lo nom de Tortosa en les quals está figurada una nau que navega ab veles plenes y es de creurer que Tortosa prengué al temps de la edificació sua semblant figura de armes com es la nau pera denotar del seu poblador y fundador Tubal la navegació, y veles plenes pera denotar la prosperitat de la tal navegació, de manera que per totes estes rahons, conjectures, y ver semblans jo tinch pera mí que Tortosa es la primera població de España, be poria ser ab tot que Tubal edificqués també Amposta com per una guarda de la boca del riu á modo de Atalaya mas que aquella fos la principal y primera població que los doctors sobre dits acusen, yo no hu crech, si restau señors ben satisfets de asó, sino cercau qui millor os ho diga.

D. P. Dich que está tot de manera dit quem determine desde are no duptarho tan com hu duptava perque par que aixó será lo mes cert y en ánima mia que hos está en gran obligació y carrech aquesta ciutat que aixi hajau Señor inquirir eixes coses, obligació tenen de agrahirvosho molt, y es rahó que de vuy avant os creguen en los avisos y consells que los donau que cert son de persona qui mostra molt amarlos y que molt honrats y prosperats los desitja veurer.

F. De mi en particular vos dich Señor que os ne reste per la part que men toca obligadísim no huse com poder servirvos per tan particular obra com nos feu atots.

L. Señor yo so obligat á dasó y á coses majors que estas per la honra de Tortosa y aixi per la obligació de la naturalesa perque só nat jo en ella, com perque desde que fonch conquistada y fins avuy han viscut mos progenitors en ella, y puig que Deu es estat servit aixi que jo haja vingut á tenir noticia de les coses sues es rahó

que quant me trobe en ocasió de parla de elles no les calle ni amague per no ser ingrát com ho fonch aquell mal sirvent introduit en lo Sagrat Evangeli.

D. P. Vostra mercé fa lo que deu que molt gran delicte es lo de la ingratitud y tornem á nostra materia que pera mi es tan apasible que mes no pot, digaume Señor les armes que ara fá Tortosa son encara de aquella nau de veles plenes?

L. Señor no que no sabent los que ara darrerament la han poblada aquesta antiguitat tan singular demanarem armes al Compte y fonch los donada per armes una torre de argent ab quatre murons, dos finestres y una porta posada en camp vermell.

D. P. Desgracia fonch gran no saber á les hores una cosa tan notable com aqueixa, si yo fos de Tortosa yo conservaría també aquelles armes primeres allá dins la casa del regiment junt ab les que ara fá que també lo regne de Aragó pera vuy te conservades totes les armes que primer feien los reis ab les que fan ara.

L. Dich que no sols seria bé que aixó se fés mas es necessari que aixi se fasa, sino que adrede vullen los ciutadans deixar-se perdre la cosa mes honorosa y de mes estima de quantes ne puga tenir població de España.

D. P. Si es per cert Señor aixó que ens haveu dit de la mar que en lo temps antich arriba fins Amposta es cosa certa com se sap? Que per avuy com veu del Castell de Amposta fins á la mar hi ha dos llegües.

L. Per lo que ara miram en tota aquella comarca y per lo que veiem lo discurs que cada dia fa la mar y també lo que en escriptura trobam ahon se arreplegaven les armades dels reys pera fer algunes empreses, venim á entendre y creure que es axí que la mar arribava als llochs que tinch dits, també aixi mateix vehem que tota aquella vora aont la mar arribava está circuida de torres antigü-

simes comensant de la torre de la Rápita fins á la torre ó castell de Camarles y en totes estes voredades de ahont se retirava se troben per avuy cavant vestigis de asó especialment en estos anys prop pasats cavant en la Granadella que es una torre forta sitiada en la mateixa vora que ara es lluny de la mar mitga llegua se trobaren en lo fondo pechines y pilotes de mar y en Campredó que es també una altra torre també font que com he dit está molt amunt de Amposta y una llegua de Tortosa se son trobats rastres casi semblants adaquestos, no ja lloch de aquesta voredada ahont no hajan trobat coses pera mostrar esta veritat: també sabem que la armada del Rey en Pere dels Francesos pera la jornada de Africa y de Sicilia y també la del Infant Alfonso pera conquistar la Illa Cerdaña y per lo Rey en Jaume son pare aquí lo Papa Bonifasi la havia donada la qual conquesta se feu á requesta y per gran solitud del noble en Luch Jutge de Arborea Bescompte de Barcelona y lo que feu en Pere ters per recobrar la mateixa Cerdaña la qual per trahició del mateix Jutge de Arborea era revelada y lo que feu lo Duch de Montblanch en Martí, que après fou Rey pera anar á regnar en Sicilia en son fill lo Infant en Martí y la Reyna María de Sicilia sa nora muller del dit Infant, que tots tres com regnaren en ella totes estes armades á estols se ajuntaren en lo Port Fangos que vuy ja no es Port si un gran Estany á qui dihen lo Pantá y poch menys que aquest ni ha molts altres que tots se són restats per la retirada de la mar; mes avant se troba ser així porque de 60 anys á esta part coneixen claramen que la punta del se es allargada ves la torre de la Rápita una gran llegua en manera que per temps vindrá á fer lo mateix discurs la mar y tancarse aquel port del Alfach que per avuy es grandíssim: per tot asó consideram y es cosa certíssima que la mar al temps que Tubal

arribá á Ebro aplegaría á Amposta y Campredó que tot es casi una cosa.

D. P. Qui haurá pogut causar aixó de verse tan allunada la mar.

L. Lo riu tan caudalós ab les torbellines y crescudes la alluña cada dia y no parará de ferla tot temps retirar mentres lo mon durará.

D. P. Yo hu vull creure y ara me referme mes en creure lo que haveu dit que Tortosa es la primera població de España encara que Florian del Campo diga lo contrari.

L. Si be mirau y ponderau lo que sobre asó diu Florian, no es contrari al que jo he dit ab tot que son intent es sero pera honrá la sua propia nació que aquestos Castellans entre les altres gens les coses que usen es aquesta una, que per honrar-se así mateixos ho disimulen i disfresen la veritat, ó publiquen la mentira: lo que diu Florian en lo llibre 4, cap. 3, es asó, que après de haver repartides Tubal les companíes sues que ab ell arribaren á la Andalucia, algunes de aquelles tornaren á visitar les primeras provincies de España pera ahont primer eren pasats y diu mes, y així arribaren á la provincia que apres se digué Catalunya, pera ahont se mostra que así arribá primer Tubal que en altra part de España, y si primer no es de creurer que en terra tan apasible y tan fértil, y en una ribera tan principal y deleitosa com es aquesta de Ebro deixas de fer població y en veritat que tampoch Florian no diu que Tubal no fes primer poblacions en altra part de España, que en la Andalucia y Portugal, sino que diu que la Andalucia fonch la primera provincia ont de propósit feu poblacions.

D. P. Ara está molt bé finalment Tortosa es fundació de Tubal cert ella te benantich lo poblador, de creure es que no li fan mal los queixals; Señor aquesta ciutat es fort y es estada gran població en altre temps?

L. Si la consideram qual era en lo temps que no era major del que mostra en les murades antigues que encara per avuy se troben dins de ella mateixa, be era cert fortíssima y per tal la tingueren los que de ella escrivieren en aquelles temporades, porque estava arraserada tota una per una part ab lo Castell que pera adaquell temps era cosa ben fort, y pera sus ara no deixa també de serho y per altra al llarch te aquest gran riu que li es com un vall inexpugnable, pero en nostros dies que la vem tan estesa y tan acostada á padastres, no la tinch per forta.

D. P. Com Señor estesa que es major ara que fonch en altre temps?

L. Lo circuito en les murades te per avuy major que solia, porque los que la poblaren apres de la darrera conquesta com la veren tan apropinguada en aquesta montanya del Sitgar que así está davant que com veu era lo padastre mes perillós y enujos de quants ne tenia, tingueren per'bé de rodar y estendre la murada sobre la montanya de manera que restas com ara está dins lo cios de la ciutat, y així com en altre temps dieu que ollgue Barcelona circuí també de murada la montanya de Montjuich y á causa de asó te per avuy Tortosa les murades mes esteses que solia les quals he jo fetes medir y trobas que pasen de cinch milia passes mas ab tot no crech jo que los vehins sien ara mes que solien ser après que la estengueren y poblaren fora les murades velles, si be en lo que toca á si es estada gran, no si pot dir cosa molt certa, tota via se troben memories prou calificades pera fernos creurer que es estat gran poble y de molta reputació ilustre, primerament per lo que escriu de ella Plini que la enomena á Tortosa celebríssima, que á cosa poca no pareixeria convenirli be tal epiteto; y també en la crónica que los genovesos escrivieren en la materna

llengua de la Conquesta de Almería y de Tortosa parlant com fench feta la partició de Tortosa están escrits estes formals paraules en llengua genovesa: «Furone fate le parti un tercio á Ginovesi, et oi tersi al Conte e Xitorno la armata en Genova. Col. triunfo de donch populose é magne cita » També llegim que Lluís rey de Franza fill de Carlo Magno ab gran armada entrá per Ebro y asitia á Tortosa y no la pugué pendrer, es de creurer que ó Tortosa era gran, ó que eren fort ó que tenia les dues coses me^{re} francés Tarafa Canonge de Barcelona en lo llibre que ara modernament ha fet «de origine rebus gestis regum Hispaniæ», describint lo naixement y discurs de este riu Ebro diu «autus singa si corisque omnibus Dertusam opulentam urbem preterlabitur»; pero ab lo que mes se mostra que Tortosa era molt gran cosa es ab lo acte de la donació de la Seu de asi fet per lo Católich rey Ildefonso de Aragó lo any mil cent setanta vuit lo qual está recondit en lo archiu de dita Seu, lo cual comensa així=Benedictus Deus Pater misericordiarum Deus magnus et laudabilis nimis, qui post multas claras post bellicas tribulaciones visitavit loca sua intempore oportuno, et profecto novit universitas qualiter dertusensis civitas sedes ab antiquis temporibus regia et Episcopalis peccatis nostris exigentibus á jure et dominio Christianorum redanta sit in potestatem Ismaelitarum Civitas Hispaniarum gloria, que situ loci montium altitudine, incolarum multitudine fluminis Iberi trascursu quasi facta certa in Deum vivum Dominum nostrum Jesum Christum formicabatur sed demum infusa est Spiritus Sancti gratia in pectore illustris et semper victoriosi R^{di} Berengari comitis Barcinonensis Principis Aragonum Marchionis provinciæ illapsa est, et Divinitus voluntas expugnandi Civitatem inexpugnabilem Dertusam, demum Exercitus multis militibus militur et peditum Civitatem obsedit

expugnavit, et vicit Divina ex inspiratione favente clementia capta est Dertusa, clavis Christianorum, gloria populorum, de cor universæ terræ, restituta est ibi Sedes antiqua, et dedicata Dertusensis Ecclesia ab Archiepiscopo tarraconeasi in honorem Dominæ nostræ Sanctæ Dei genitricis Virginis Mariæ anno M.C.LXXVIII Dominica Incarnationis in dictione undecima quarto Calendas Decembris.==

D. P. Admirables memories son les quens haveu contades Señor Libio, elles son pera restarne honrada la mes principal Ciutat de España: demanarvos vull Señor ans que me oblide á que dihueu Padrastrès?

L. A estes montañes que están junt de la ciutat á la part del Llevant á que diem les bastides y á la muntañeta que está davant lo torrio de la Vilanova que com sabeu estes dos montañes sobrepuigen á la ciutat, y per so en la guerra que tota Cathaluña tingué ab lo rey D. Juan que no há molts anys que fonch, los de Tortosa foren forsats de edificar en les bastides una defensa com á castell pera fer fort aquella montaña y posaren en guarda de ella 300 homens perque lo enemich no la ocupás que fonch á la veritat una saludable diligencia.

F. També fonch presa la ciutat així com així.

L. Es ver però á no ser alló fora presa de colp á la furia y tot lo poble restara degollat, que apres ja lo negoci pugué venir á tracte, y així la ciutat se doná á partit sens pendrer dany ninguna persona. Señor asó pugué ferse rebatent lo dan al primer lans, que sino tot donara al través

D. P. Com donchs no teniu conservat aqueix reparo per altra necessitat, puig teniu provat quant importa pera la defensa de la ciutat.

L. Com no som ara en frontera no pensam tenir la necessitat ab rebato, si ab espay vé prest será tornada en son lloc.

F. No plaurá á Deu que la tingam, y pera susara non

cal tenir resel que molt estan en mig com lo Regne de Valencia era de moros; estaven los de Tortosa á la espona y ab cuidado; be que corregudes de moros y turchs, mai no falten á la marina, mas no encarnen, y á fé que los fem també de males burles, que en lo any 1523 los prengueren tres fustes ab tota la eixarcia, é ab tots los turchs y cautius christians que portaven, y en lo any 1546 los prengueren una galeota ab setanta y dos turchs, y deslliuraren cent cinquanta cautius; y en lo any 1553 envestiren una grosa galeota en la punta dels Alfachs posantlos nosa á les boques de la artillería que portava en terra rasa, y descuberta dins la qual mataren alguns turchs y amarraren vint y hu cautius chistians que pera eixugar unes veles anaven lansats en terra junt á ella, y prengueren les veles y dos gosos de ajuda que lo capitá portava en la fusta, fent lan anar lo cap trencat, y no ab poca presa, y en altres infinites vegades los havem pres qui quatre, qui sis, qui deu turchs fentlos emboscades y usant ab ells de molt bons ardits de guerra: Si Señor si á la fé no penseu que aixi los deixam anar franchs del tot.

D. P. Recordantme del que ara darrerament haveu dit de aquell reparo de les bastides que pera la guerra del Rey D. Joan se feu, me prech gana de saber com pasá á llo y que desgracia fonch aquella dels catalans tan gran que sent tan fedelísima gent com son y tan inclinada y usada al servey de sos Príncipes en tot temps sien caiguts com caigueren en tan malt cas de fer guerra al Rey D. Juan son Señor: de veritat que espanta asó á tots quants ó saben que de la nació cathalana tenen noticia.

L. Es un llaberinto aqueix tan gran que no sé si una altra ariana bastaria atraurer al home que en ell una vegada entrás y per só será millor deixaro de tractar per ara.

D. P. No sino que hu ha de dir y aixi hu suplich Señor tan encaridament com puch que aquesta mercé me fasau, porque jo desitjo saberho en infinit, ya dies que

vaig cercant qui men complaga, y may he tingut ventura de trobarho, per so puig poreu ferho també com qualsevol que aixó ja ho se molt bé, no os haveu de escusar de pendre aquest treball majorment entre nosaltres tota cosa pot pasar y també que ya los de que poria ser interés, no viuen y per so la llibertat es dilatada ó ampliada pera parlar als vius, puig ya ab veritat totes aquestes consideracions poden mourer ó inclinar á V. M. en lo que demane.

F. Mirau Señor si dir se pot sens perjui nostre també hos suplique lo mateix y sino á la feé que no sen parle res que part de prudencia es no voler la persona ohir cosa qus li ha de pesar si remediar no se pot.

L. Duptava yo y no volia deixar de dirho per trobari alguns dels inconveniens y perills que Señor reselan que quant al primer que vos Señor D. Pedro haveu tocat dich que nos dirá si no la veritat la qual no deu pesar á ningú ni pesa á persones de rahó y desapasionades y de les que no son tals, poca causa tinch jo. y quant al que vos Señor Fabio diheu si es cosa ques puga dir sens perjui de nostra nació, dich que si se pot molt ben dir sens ningun perjui en aixó no hi cal gens duptar; mas recusen jo perque es materia llarga y vol tot home y que hi vinga molt descansat y en lloch de repós y desocupat y ara es tart y estam así en lo Pont ahont hi ha molt gran concurs de gent, y també que havem masa charrat: Será millor per só que ens anem á fer colació y dematí en la cambra mentres nos vestirem (puig tota via volen quels parle de aixó) porem tractarne en nostre espay fins que será hora de anar á misa que lo Señor Fabio no hi faltarà.

F. No ansades que jo tinch gana de ohiro mes que ningú.

D. P. Que están Señor Libio en lo cert y aixis será millor quens ne anem á fer colació y que no se tracte mes de altra cosa per ara, sino que ens anem dret á casa.

COL-LOQUI QUINT

En lo qual se tracta de la guerra que lo Principat de Cathaluña tingué ab lo Rey D. Joan Segon de aquest nom per la Capció y mort del Príncep D. Cárlos y mostras lo descarrech de la nació Cathalana y la ocasió que tingué pera fer aquella guerra. Son interlocutors los mateixos.

F. Gran silenci veig que tenu encará en aquesta cambra: que no feu compte de llevarvos vuy? ha Señor bon dia hajen Vm. mérces.

D. P. Quí va allà? ho Señor Fabio bese les mans de V. Md. com nos preneu descuidats.

F. Ala fé la barba bañada pren la cixuta.

L. També les hi bese jo encara que no vulla sus aportar que temia lo Sor. Fabio que sense ell nos fes la festa.

F. No he deixat de pensarhi á la veritat porque viu tan ganós al Sor. D. Pedro anit de ohir com pasá asó de la guerra de Cathaluña contra lo Rey D. Joan que he cregut nons haguesa deixat recordar un punt fins á saberho.

L. No os deya jo la basca que en totes coses porta lo Sr. Fabio no te apar.

D. P. Ara sia norabona tot, y puig así som ya soles no perdam temps ea, Señor? Libio V. m. nos comense aquesta historia ans que altra impediment no veia que á faena feta no hi ha destorb, mas ab tot ha de ser ab aquesta condició que per asó no se ha de deixar de dir apres lo quem resta á saber de les coses de Tortosa y de sos termes que yo crech no será poch.

L. Aixó lo Señor Fabio y jo vos haurem de prometre que lo que resta á dir jo crech que també y millor ho sabra ell que jo perque son coses que apareixen a la vista y tindrades ell mes tractades perque ha residit así mes ordinariament que jo.

F. No perdam temps en aixó que tot se dirá quant sabrem, si per olvit nos deixa.

L. Ara mirau Señors puig manan que jo entre en aquesta batalla jo hus vull desengañar que no tractant de tot lo discurs de la guerra perque seria un proces infinit y molt pesat també que está ja escrita per Livio Mármeco y per D. Hieroni Sans Abat de Bentfassá y per altres y aixi seria treball infructuós mas sols tractan de les causes de aquella y del que perque los catalans se señalaren tan en aquella jornada que asó entench jo quem te demanat V. m. Sor. D. Pedro persó Señor entengamnos y parlem clar digaume si es asó lo que voleu.

D. P. Aixó mateix es y no altre perque jo ja tinch llegit lo que en aqueixa guerra pasa y tinch vist que los que de ella escriuen nos enten be dels cathalans que á cada pas los pasen per llengua tractantlos de desleals, de rebels, de comunes ab de altres mil impropis que cert es cosa insoportable pera tant honrada nació y aixi me maravelle com poden sufrir los de Cathaluña tals llibres y com no procuren sien cremats tots, y aixi jo penso desitje saber lo descarrech que en asó per ells sen pot donar per lo amor y afició porto com vos he dit á esta nació y asó es lo que jo hos demano.

L. Està be donchs puig així es jo espere en Deu que de esta vegada restareu ben satisfet del que desitjau y creureu altra cosa del que forsa fins avuy haureu cregut y nos dirà res á mentira ni malicia com ho han fet Livio maríneo y altres que de esta guerra han escrit. Los quals per aplaudir y llegoteixar al Rey no han duptat de infamar aquesta nació que al fi es tal com vos Señor D. Pedro haveu dit y mes voluntaria y lliberal al servey de sos Prínceps que quantes ni ha en Europa una tan fidelíssima nació y tan valerosa com es aquesta entre totes les de España y com haveu vos Señor D. Pedro dit mes voluntaria y lliberal al servey de sos Prínceps de que antes ni ha en la Europa y pendreu plaer que si en alguna cosa os pareixera contradir-me ho fasau los dos com vos parega que així pore yo millor dir y vosaltres entendre y saber la veritat.

D. P. Així serà.

L. Ara donchs oiú per inerce y perque millor me entengau pendre laigua un poch mes alta. Lo Rey D. Juan (de qui havem de parlar com sabeu) fonch fill del Rey D. Fernando primer que succehí en los regnes de Aragó per la mort del Rey D. Martí, lo qual D. Juan fonch á la veritat un gentil Príncep; clementíssim, sabí, piadós y molt esforsat, tingué dos mullers, la primera fonch doña Blanca filla y hereva de D. Cárlos lo Noble ters de Navarra, tingué un fill, qui fonch nomenat lo Príncep Cárlos de Viana, ú dels mes gentils y excelens Prínceps, que en son temps eren en lo mon, amat, desitjat, ben quist y festeijat per tots los Prínceps francesos, italians y espanyols, y també lo Papa lo amá en extrema manera; fou mes posat en tota noblesa, mesura, grandesa de ánimo, sabiduría, valor y virtut que Príncep de son temps, representá, y tingué mes altes y mes cumplides parts de gran y sabé mes á Rey com ho dea lo sabí y magnánim

Rey D. Alonso son oncle Rey qui hagues en la terra en ser donador y lliberal, sabé tan avantatjarse á tots los Reys que sens tenir regnes pareixia mes Rey que tots los altres Reys; fonch també tan gentil dezidor y festeijador de estrangers, y tant delicat inventor de gentileses y festes que tot lo mon lo desitjava seguir y servir; tot lo saber en coses de noblesa y reals cumplimens de cort relluhien tan en sa casa, que á ella com á escola de gentilesa y perfecta crianza, acorrien tots los homens de honor y de valor, y ab assó fonch tan bon cristiá y tan devot que fonch reputat per sant. La segona muller fonch D.ª Joanna, filla de D. Federich Enriquez Almirant de Castella y de aquesta tingué al Príncep D. Fernando de Aragó á qui diem lo Rey Cicilia y apres fonch Rey de Aragó, á qui diem lo Rey Católich, lo mes Senyalat Rey y mes ben fortunat que ja hagut en la corona de Aragó. Estant dons lo Rey D. Juan absent de Navarra per la jornada de Nápolis que en companyia y pera volensa de son germá lo Rey D. Alfonso de Aragó, feu quant de aquell regne se feu la conquesta y també après mentres que tingué lo govern de aquestos regnes per lo mateix Rey D. Alfonso, acompanyá lo regiment de aquell regne de Navarra á la Reyna D.ª Joanna segona muller sua: lo Príncep D. Cárlos tenint-se per agraviat de asó que son pare acompanyás lo regne que per sa mare li pervenia á la madastra, y á ell deixás repudiat com que fos algun home perdut, y com ell fos en la veritat, tal com vos he contat encara que en los primers anys de la juventut sua disimulá esta mala obra. però vingut á perfecta edad, no podent mes sufrir tal injuria, enviá á suplicar al Rey D. Joan son pare que nol vulgués així afrontar en llevarli lo govern del Regne de Navarra que á ell com creu de la Reyna D.ª Blanca de Navarra sa mare pertañia; que asó era mostrar al mon que en la persona sua hi havia alguna inhabilitat é inca-

pasitat y que fins en aquella hora, los poch's anys de la edad sua hi havien pogut cubrir la sua nota de infamia; mas que trobanse ya en la edad que tenia perfecta no podia donar bona rahó al mon de aquell agravi y per so l' suplicava fos de sa gracia y merce manar donarli á ell lo regiment de aquell regne, perque cumplia així á la honor reputació y autoritat sua certificant á Sa Altesa, que lo estímulo de aquestes coses y no copdicia de governar lo forsaven á suplicarloy. Estas y semblans coses, feu explicar en la embaixada dignes de gran consideració que yo ara per no ser prolix, deixaré de reletarles.

D. P. Parme á mí que tenia rahó lo Príncipe.

L. La major del mon; lo Rey de asó non fa res mas de allí avant en quant podia, y en quant se oferia, mostrava disfavor molt gran al Príncipe son fill, la qual cosa no podent tolerarla lo real ánimo del virtuós Príncipe, determinás ab lo favor dels Lusitans una de les dos principals parcialitats de Navarra, y del Rey D. Enrich de Castella de llansar á la madastra del govern de aquell regne y asó fonch en temps que lo Rey D. Joan se trobava en aquestos regnes, lo qual sabuda la nova de asó ab gran celeritat saltá en Navarra ab la mes gent que pugué y pasats alguns encontres entre pare y fill, finalment en una batalla restá vensut, y pres lo Príncipe, lo qual fonch aportat pres al Castell de Montroig en Aragó y apres al de Morella, en regne de Valencia, de hont per intervenció de molts prelats, y altres grans señors fonch tret y tornat en gracia del Rey restant fetes entre pare, y fill sobre lo govern de Navarra certas capitulacions, y perque lo Príncipe pertengué que no li foren guardades, y també per tornar la regna al regiment del mateix regne deslliberá de tornar á la primera rencilla en la qual li succehí no millor que en la primera salvo que puig no resta pres senhaná á Nápol's haont regnava lo Rey son oncle D. Al-

fonso que com he dit també era Rey de Aragó del qual era coralmment amat, y en molt tingut, y perque dins poch dies apres mori lo dit Rey D. Alonso lo Príncep delliberá pasarsen en Cicilia, y lo Rey D. Joan son pare per la mort de D. Alonso succehí en tots los regnes de la Corona de Aragó salvo que en lo de Nápol's resta Rey D. Fernando fill natural del Rey D. Alonso, y perque todavía durava en lo Rey D. Joan la cólera contra lo Príncep tingué per bé de estarse allá en Cicilia ahont li foren fetes grans cortesies y festeigs per los cicilians.

D. P. Desatinat me teniu Señor Livio ab lo que conta, y de veritat no puch jo compendrer com aixó pugué ser perque vos nos dieu per una part que lo Rey D. Joan fonch un Príncep savi, clementíssim, y molt piadós, y per altra part nos teniu mostrats tans, y talscumplimens, y perfeccions del Príncep D. Cárlos, que par nos pot dir mes de un home si be que pera dirvos la veritat jo tinch recel nous siau allargat de la brida en aqueixes llaors y tras tot asó nos dieu que lo Rey D. Joan perseguía ab tanta porfía al fill, y á tal fill y per cosa tan injusta y desrahonable jo asó com he dit nou puch entendre, que si lo Rey era savi nou havia de comensá, y si clement, y piadós no perseverar.

L. Lo que jo tinch dit del Príncep no mo he trobat jo ell está tot escrit en la Crónica de Aragó feta per D.^r frare Gualberte Fabricio de Vagat de la Orde de San Bernat de quijaus tinch feta mensió, y está en la vida del Rey D. Jaume segon lo qual frare concorregué en lo temps del Príncep D. Cárlos y feu aquella Crónica per instancia y ab despeses dels Deputats del Regne de Aragó ab gran solitud y treball, en lo demes que diuen del Rey també só yo del vostre parer, mas toda via pasa lo negoci com yo l' he contat.

F. Per ventura lo Príncep encara que fos tal com nos

te dit lo Señor Libio, devia ser masa jove pera governar, y ya veu que pestilencia es tan gran quan los regnes venen á mans de homes masa jovens.

L. Cóm masa jove? que no Señor, á la fé ans be era de molt cómoda edad que á esta ora ya pasava los treinta y tres anys, y ab tan gentil juhí de home, com altre fos en son temps.

D. P. Sus, desde ara dons apostaré de acertar, si així es, que tal edad tinguessa lo Príncipe de ahont vení y com se sustentava la cólera en lo Rey.

F. De ahont Señor per vostra vida?

D. P. Dels consells y reñina de capsal de la Reyna D:^a Joana, que á la fé era madastra.

L. Vos donau en mix del fiso, que aixó es y no altre.

F. Que lay movia á la Reyna á fer tan mala obra?

L. Primerament, que com es dit era madastra, segonament que tenia ya fill ella del Rey son marit, que fonch lo Príncipe D. Fernando y desitjava sobremanera que aquest regnás apres de son marit y asó no podia ser vivint lo D. Cárlos porque era primogenit, y de esta ambisió y rábia que tenia que regnás son fill, urdia contra lo inocent Príncipe D. Cárlos tot lo mal que podia y perseverá en asó, fins arribar lo negoci en lo punt que ohireu.

D. P. V. m. pase avant pera felans á tots que estremadament nos plau lo que ohim.

L. Lo Principat de Catalunya en qui estava la potencia y forsa principal de la corona dolense de cor del que veia pasar entre los Prínceps que lo hu de ells era ja la hora son Rey, lo altre havia de serho après delliberá posarse en benavenirlos y para daso feu una solemne embaixada suplicant al Rey en efecte que fos servit de perdonar al Príncipe y cobrar y reconciliar aquell en lo amor y gracia sua.

Lo Rey en asó per complaurel á cathalans consentí volenter y així perdoná al Príncep tot lo pasat y als catalans prometé ab gran solemnitat que de allí avant ell tindria y tractaría al Príncep son fill ab lo amor de pare y guardaría y reputaría sá persona y sá onor y autoritat com la sua propia, fet tot asó ab lo compliment apuntat. Lo Principat trameté á despeses propies 7 galeres á Sicilia aont encara estava lo Príncep pera ferli saber lo concertat y para suplicarli vulgués venir así á Cathaluña; lo Príncep encara que tot tims tenia per sospitosa á la Regna sa madastra pero per assegurarlo tant los Embaixadors catalans per part de tot lo Principat fonch content de venir com de fet vingué ab aquelles 7. galeres á Barcelona.

D. P. Molt me es á mí nou lo que contau Sr. Libio: Yo he lleigit com ya tinch dit tot lo discurs de aqueixa guerra en Livio Marineo, pero no diu res de aixó que vos dieu ara só es, que los catalans se atravesasen en aqueixes diferencies, ni que lo rey los donás paraula de res ni meíns que ells portasen lo príncep así á Cataluña.

L. Així es veritat que non diu res, y per so se mostra mes clara la malicia y ruindat sua y vellaquería, que ya pera mes carregar als catalans y descarregar al Rey, no vulgué escriure res de lo que en lo negoci se era tractat ni res del que ja abans havien pasat señaladament vullgué callar la tramesa que los catalans feren de les set galeres pera portar lo Príncep á despeses propies porque no considerassen los venidos que per alló havien tingut alguna causa de justa queixa per tanta gana que tenia deixar carregats los catalans y encara ha gosat dir sens mes vergoña que lo Príncep desde allá de Cicilia feu embaixada al Rey son pare pera demanarli perdó, y que en continen que la tingué torná en Cataluña acompanyat de molts cicilians sens voler fer memoria com he dit que catalans

fosen anats á portarlo ni que catalans ninguns vinguessen ab ell essent lo contrari tan notori que no hi ha qui ú ignore, ni tampoch en quant escriu, diu res en rahó de les reals parts y admirable condició del Príncipe, y tot perque en poch ni en molt no restás en los catalans la culpa que ell los carrega alleujada y aixi per só podeu ben acabar de entendre la malicia y dañada intenció, que aquell Maríneo hom insular tingué en lo escriurer volent callar tan notories veritats ha de creurer ningú que havia de fiarse lo Príncipe aixi tan llauxerament y tan sens mes del Rey com ell diu tenint tan provades les trampes y dañats propósitos de la Reyna essent veritat que ab tot lo que los catalans lo asseguraren los quals en aquell temps estaven en reputació y opinió de altres romans pera en tota la Europa no si volia fiar com ja he dit ni si fiará sino ab la sobrada importunació dels Embaixadors y molta confiança que tingué del arrimo y valor de catalans y aquest fonch lo punt sustancial y lo estímulo major que als cathalans apres mogué á fer lo que feren considerant que per aquella confiança se hera determinat de venir lo Príncipe y havia patit.

D. P. Gran rahó tenia de notificarse, de mi os se dir que may mi fiara y també os dic que los cathalans se posasen en molt gran laberinto y no se jo com no miraren millor lo que feren esent com son tan savis y tan reposats y recatats en sos actes.

L. Y per no mirari prou los vingué apres de sobre tanta calamitat y desventura que es estat perduda casi la mitat de Cathaluña perque puig ja foren en lo fanch de lliberaren á la fe de calsigarlo ab molt gran valor y esforços.

F. Qui no havia de fiar de son Rey majorment en promeses fetes pera benefici de son fill?

D. P. Qui tenia vists y considerats los intens y trampes de la madastra.

L. Finalment com he dit lo Príncep arribá asó en Cathaluña y besá les mans al Rey son pare, humiliás ab gran cortesia á la Reyna sa madastra, ferense per esta vinguda grandísimes festes y alegríes y mudárense en aquella hora totes les coses en tal forma que parcia que no hi havia de haver del pasat ja mes memoria. La Reyna empero que pera fer regnar son fill rabiava no teninse gens per contenta del que vehia si be que disimulava fort tingué forma de doná á entendre al rey que lo Príncep tenia concert fet pera matarlo.

D. P. Jesus es posible que de tal infamia notasen á una persona tan santa y tan bona com vos haveu dit que era lo Príncep y lo Rey vingué en creurer tal cosa?

L. Lo Rey ho cregué y prontament maná pendrer al Príncep que á les hores era en Lleyda ahont lo Rey tenia Corts als cathalans y fentlo portar pres al Alfageria en Zaragoza y allí fonch detingut molt estret.

D. P. Que faria y qual restaria en aquella hora Cathaluña vehense tan afrontada ab la paraula rompuda y al Príncep que tan clarament amava pres y tan maltractat y en aquell temps que de tan poblada se obria com una mangrana.

L. Ja podeu pensar qual restaria la Cort que en Lleida estava ajuntada per una part envia tres embaixadors al Rey suplicassen per la llibertat del Príncep y per altra elegí 27 persones dels tres estamens a les quals doná plenísim poder pera tractar, delliberar, suplicar, fer y gastar tot lo que fos menester pera la deslliuració del Príncep manant y proyehint que en continent les dites persones elegides sen anassen á Barcelona y dins la Casa de la diputació se ajuntasen y allí representant tot lo Principat provehisen en tot lo necessari: les quals après de ajustades allá delliberasen trametre nous embaixadors y així eleigiren 12 persones que ajustades ab les tres de la Cort

de Lleida foren 15 les quals totes juntes suplicaren al Rey per la mateixa llibertat y férenli queixa de la paraula rompuda respon que non vol res, carregant de mes veles los diputats y 27 persones que li embien 45 embaixadors mes astant de forma que penso si foren 60, ni per aqueixes tampoch lo regne fá res ans bé tingué sospita que los embaixadors venien á proposit de pendrel per lo qual se partí de Lleida de nit y á peu ja ques volia posar á sopar deixant les taules parades y aixi aná fins á Fraga y après de allí á Zaragoza.

D. P. Que desbarat tan gran y ab quanta confusió restaren los embaixadors y la Cort que allí estava ajuntada.

L. Ja may fonz vista cosa mes terrible ni mes miserable anaben totes les gents per los carrers atónites, confuses, desatinades mirantse los uns als altres sens saberse donar remey ni consell.

D. P. A la fí en ques resolgueren?

L. Lo Principat de Cathaluña vehent ja clarament que lo Rey D. Joan no sols atapava mas que apartava les orelles á tan justes plegaries que ja per vía de paraules no tenia remey lo negoci delliberá remediario per vía de obres y aixi ajustá de prest un poderós exercit y fer Capitá general de aquell al Compte de Motlicamara que en continent marchás á la volta de ahont era pres lo Príncep per deslliurarlo á forsa de armes, entés asó per lo Rey reselante de majors inconvenients provehí incontinent que lo Príncep fos deslliurat y aixi fonz fet y no contents encara de asó los catalans volguren que lo Príncep tengués en Cathaluña lo govern y mando plenísim en tal forma que al Rey sols quedás lo nom de Señor, los fets y la fidelitat se donás tota al Príncep pera seguritat de la qual cosa fonz feta una solemne capitulació entre lo Rey y Principat, asó con dos asentat tant en favor de catha-

lans entra lo Príncep en Cathaluña y après en Barcelona ab gran triunfo y alegría de tots y de allí avant governá com á Soberá Señor sens contradicció ninguna.

D. P. O! Com acabaria gloriosamen lo negoci los cathalans dignes son per cert de gran llaor nols ho cal llevar que en tots temps son estats homens de gran fet y de gran punt y molt celosos de la honra propia; donchs señor com après se torná á desbaratar lo relotge?

L. Jo os ho diré fet tot asó y arribada la cosa en los termens que haveu ohit la Reyna que á la veritat era una princesa de gran coratge y molt apasionada obstinada ja en son mal proposit no contenta del que veyá desitjosa de arribar á son obtat que era fer reynar á son fill Don Fernando après de son marit y asó com ja he dit no podia ser vivint lo D. Cárlos determinás, ó per una vía ó per altra matar al príncep D. Cárlos y ayxi de fet li feu donar metgines de les quals dins tres dies mori.

D. P. Fou gran crueltat, ó iníqua obra, ó ambició pestilencial, ó rabiosa copdicia de regnar que á tots los mortals transtorna y sega no fera un Nero, no un Cila, no un Herodes, no un Punico, no un D. Sancho quart, ni un D. Pedro Cruel reys de Castella tan gran crueldad ni tan exorable maldad, be sé jo que D.ª Leonor muller segona del rey D. Alonso que conquistá á Sardèña per voler fer Señor de molt gran part del regne de Valencia á son fill D. Fernando Marqués que fonz de así de Tortosa en perjui de D. Pedro primogenit del rey fill de la primera muller posá en condició y perill de perdres tota la corona de Aragó. Pero á com se vulla no intentá una cosa tan maligna ni tan endiablada.

F. Per ventura Sr. Libio alleven aixó á la reyna Doña Joana los que foren afectats al príncep D. Cárlos, y *que no fan á creure totes les coses aixi de llauger, no sabeu lo que diu lo refran que á mal, y á bé tothom hi afig.

L. Jo no mi trobí, testimoni de vista jo nol' puch fer, mas dich lo que he ohit, y aquesta la pública veu, y fama per tot lo mon generalment creguda á mí me recorde encara un principi de unes coples que per aquel acte se cantaren á les hores y molts anys apres per tota la terra que diu: «Plegue á Dios que Abril surta el lavar del agua murta,» y asó se digué aixi porque tingueren per molt cert que li donaren les metgines ab aquella aigua de murta no falta qui digue que ab altre modo se li donaren, pero á com se vulla tot lo mon concordá que se li donaren molt gentilmen lo ques trobá en Escripura y proses es que la ánima del Príncipe pochs dies après que fonch fora del cos aná moltes nits per Barcelona cridant á veu plena y publicant que la reyna sa madastra lo havia fet morir á metgines y de asó feya grans queixes com que demanava venganza.

D. P. Seria aixó alguna fantasma ó cosa fingida.

L. No se aixó, pero se asó que tota Cathaluña ho cregué y tingué per cosa molt certa y aixi se determiná posar en armes contra lo Rey y Reyna publicántlos per enemichs capitals de la cosa pública ab solemne crida primer per la ciutat de Barcelona, y après per tota Cathaluña.

D. P. Cosa brava y molt terrible fonch aqueixa y que motius prengueren.

L. Los motius que ells posaren en la Crida jo no los sé, mes lo que los mogué pera obrir la guerra son aquests primerament porque lo Rey los havia trencat la feé y paraula que donat los havia só es que guardaria y faria guardar la persona y honor del Príncipe com la sua propia y asó fonch quant lo Principat de Cathaluña enviá les set galeres pera portarlo y lo Rey contravenint al promés feulo pendre en Lleyda com es dit, segonament porque contra les constitucions ja que tota vía li havia placut

pendrer lo feu traurer del Principat y també ne feu traurer á D. Joan de Beamunt, Prior de Navarra y á Gomez de frias, qui foren presos juntament ab lo Príncep. La tercera perque rompe als cathalans les Capitulacions promeses y jurades sobre estes diferencies señaladament que havent promés y jurat lo Rey en aquelles capitulacions entre altres coses que no entraria en Cathaluña sino que per lo Principat fos demanat no duptá de entrar en ella per la qual cosa en continent fou ab veu de pública crida publicat que fos tingut per persona privada y enemich de la cosa pública. La quarta y última y mes principal que totes que no duptá de llevar la vida al Príncep llur Señor.

D. P. Prou son aqueixos punts calificats pero los primers no creu ja de coses pasades sobre les quals será vinguda á fer entre les parts, concordia y fonch quant se deslliurá als cathalans lo Príncep y se li doná absolutament lo mando y Señoría de tota Cathaluña donchs perque despues se havien de fer motius de coses que ja no tenien subsistencia?

L. La veritat es que eren ja com diu coses pasades pero vos també sabeu que encara que los mals que un home té comesos té perdonats y remesos si après empero de nou ne perpetra de altres los que ja son perdonats als que perpetra de nou se acumulen y de aquells se té consideració y agraven lo delict de nou comés y pera aquesta raó vullgueren y pugueren ajustar á tan iníqua obra darrera les primeres que ja contra los cathalans se eren comeses donchs par vos á vos Señor que son aquestes justes rahons pera pendre les armes?

D. P. Yo he ohit dir adalguns cavallers valencians y també á cathalans que lo ques feu pera deslliurar lo Príncep fonch molt ben fet pero lo que feren despues que fou mort que fonch molt voluntari.

L. En necessitat me posau Sr. D. Pedro ab lo que dieu de adresarme en la sella y de aprimar la ploma pera respondre adaixó y pera desfer la opinió dels que dien aixó que jo se que no falta qui hu diu y primerament dich aixi que ó los que dihuen aixó creen que los cathalans se atravessaren en aquelles diferencies que foren entre lo Rey y lo Príncep y que los fos promes per lo Rey lo que ja está dit ó no; si dieu que si en ninguna manera pot ser la sua rahó bona porque es cosa clara y cert que si puguerent benament demanar la injuria per la capsió del Príncep contra lo promés teta molt millor y major raó tingueren de posarse á demanarla per rahó de la mort del mateix príncep porque lo dany era major y la injuria major y sino creheu que si atravessaren ni quels fos promés res en benefici del príncep dich que ni en la primera vegada ni en la segona no tingueren raó ni causa de posarse los cathalans en res de alló ques posaren sino digaume per vostra vida á que propósit á de encarregar-se lo Principat sobre lo que lo rey vol fer y fá sobre son fill molt voluntaria seria semblant diligencia, bé pot empero y deu suplicarlo ab suma instancia pera en benefici del fill pero que si lo Rey non vol fer res presuma lo regne de ferlos fer per forsa asó no te lloch, ni comport en manera alguna majorment que Cathaluña no es tota la corona, ni tampoch es cap de la corona per haverse de carregar sobre les espalles una càrrega tan pesada, y tan de reselar, y tembre aixi que si sos cathalans nos atravessasen en res ni paraula los fou donada de res tampoca rahó tingueren en lo que feu per la capsió del príncep, com en lo que feren per la mort del mateix príncep. Pero si ells se atravessaren en asó y paraula los ne fou donada dich que pogueren molt ben fer, y eren obligats ha fer lo que en la capsió, y per lo semblant pogueren fer, y fou lo que feren per la mort, y la mateixa lloor, y honor quels fou do-

nada per tot lo mon als cathalans fins pujarlos als corns de la Lluna per lo que feren per la capsió mereixqueren per lo que feren per la mort, y encara maijor, y sino per ninguna la mereixqueren, y aixi resta per de ninguna valor, y forsa la rahó de aqueixos cavallers queus han dit aixó Sr. D. Pedro mas es cosa certa, y molt notoria que los cathalans se atravesaren en aquelles diferencies, y que per la intervenció dells restaren concertats, y avenguts lo rey y lo príncep, y per esta rahó, y causa se posaren y pugueren posarse en la primera diligencia, y com après los fonch notoria la manera de com feren morir lo príncep, que com he dit foren metsines se pogueren posar en la segona, y fonch tot molt ben fet, y dich mes que ponderant bé la prudencia, experiència, y maturitat de la nació cathalana de que solen tots temps usar en totes ses coses, y tras asó la innata fidelitat sua á cerca de sons reys y señors per tan innumerables actes provada, y sabuda, y per los mateixos reys tan ubertament confesada en tots temps ha de forsa se qualsevol persona de bon juhi ha creure quels degué sobrar la rahó pera rompre ab lo rey, y en asó noi deu haver mes que replicar ni portilar ni contradir.

D. P. Está bé tot pero en aqueixa mort segons lo que Señor nos teniu dit noi tingué culpa lo rey que la reyna la faria si toda via estáu en creure lo queus digué.

L. Estich en creure asó que si ell morí de metsines fonch principalment per industria de sa madastra la reyna tácito consensu del rey per les causes apuntades, y perque tal fou la pública veu y fama, y encara per maijor corroboració de asó quant á la madastra he oit dir io á una señora molt reverent, y molt principal persona la qual no vull io ara nomenar qui unes beates tingudes per molt santes dones, qui foren lo principi del Monestir de Hierusalem de Barcelona deixaren dit á les primeres re-

lijoses de aquella Casa, y de aquelles ha derivat despues en les que vui viven allí, que havien agut relació com la reyna D.ª Joana no estava en vía de salvació que essent així pareixeria mostrar-se que la tal pena se meritava per la tal obra, y ella mateixa mostra prou que havia de ser així per lo que dix poch ans que finas remordent la sua propia conciencia.

D. P. Y qué dix per vostra vida?

L. Jo us diré, tenint á son fill lo príncep D. Fernando per la má li digué: *Ai hijo mio tú te quedas, y sabes que para reinar, pero io triste me voi, y no sé si para penar.*

F. Estraña cosa es aqueixa y es posible que així sia.

L. Dich que així me fonch dit, y es té per cosa molt certa.

F. Com se vulgueren, ó perque s' vulgueren aquelles dones entremetre de tal cosa.

L. Perque aquesta reyna principiá aquella Casa de Hierusalem á instancia delles, y per manament de la reyna se feu la Iglesia que vui hi es encara que á la veritat es prou sotil, y mostra poch ser obra de reyna, y per só foren elles tan curioses de voler saber lo succes, y fí de la reyna, y en lo que dieu que lo rey no creu que tingués culpa en tan pésima obra també mo voldria creure jo perque un príncep tan singular com fonch lo rey Joan mal se pot creure que auria de cabre en cosa tan fea mas tinguela molt gran en asó qui non mostra de la mort casi pesar ningun, nin feu lo sentiment que devia, ni tampoch vulgué donar descárrech als cathalans del que públicament contra la reyna, y encara contra ell se deia, y s'preténia ni'ls volgué lo rey complaure en certes coses que contra la reyna demanaven ans bé monstra en sos actes plaureli tot lo fet per tot lo qual se hagué de creure que també lo rey sabé en la mort del príncep, ó que tásita-

ment hi consentí com es dit, y per só se hagué de fer determinació de obrir la guerra contra ell per la reyna la qual durá deu anys ab grandísimes mortaldats de homens y derrochs de Castells, y ruines de viles, y finalment arribá esta furiosa guerra á creixer tant, que dixa despoblada casi la mitat de Cathaluña.

D. P. A com se vulla os dich que es forta cosa llevar la obediencia al rey, y ja es mes fort ferli guerra oberta; jo crech que mai se es vist tal.

L. Mes fort cosa es trencar la fé promesa en acte tant señalat matant la persona de son propi Rei, que á la veritat ja lo príncep D. Cárlos era Senyor de Catalunya ab tot effecte que son pare com ja tinch dit no s' reservá en ella sino lo nom de Compte de Barcelona, de manera que ja als cathalans no sols los feu lícit tornar per la honor sua propia per rahó de la fée y paraula rompuda perque «frangenti fidem fides frangatur eidem.» Pero per la desonra de son Rey y Señor com ho era ja lo príncep y al que dien que no ses vist may semblant cosa anaune molt engañat y mostrau bé que ho haveu llegit poch ó teniu mala memoria encara que traure inconvenients no es soltar la qüestió tota vía os contaré alguns exemples de coses semblants perque conegau que ja es estat y no tingut per mal ni per il·lícit com vos dieu y creiu quant ab justicia y rahó ses fet. A Tarquino rey de Roma la obediencia y lo regne pera in perpetuum li llevaren los romans y guerra crudelísima li feren fins á portarlo á total ruína y perdició y no perque hagués ofés á tota Roma com así havien ofés á tota Cathaluña sino á una persona particular de aquella, y no havia fet lo rey la ofensa sino un fill seu que seria semblant á nostre cas si tota vía es així que sola la reyna sabé en la crueltat, donchs los romans per só no sols no son tinguts per traidors ni rebel·des mas son tinguts per molt honrats y valerosos com á

la veritat ho foren aquells y après mereixqueren esserlo tots los descendents. Y dins nostra España al rey D. Alonso de Castella desé de aquell nom tambe li fonch llevat lo regne y contra ell uberta guerra per los castellans esent lo mes sabi, lo mes lliberal y magnánim príncep de quants les hores eren en lo mon tan que per avuy los castellans lo nomenen D. Alonso el sabio donchs adaqwest li llevaren ja dich tot lo regne que no li restá sino Sivilla y murí deseretat que al rey D. Joan encara que los cathalans li feren veurer la cara del llop y après provar la fortaleza y la agudesa de les dens á la fée jal cobraïren per son Rey y Señor y visqué entre ells molt amat y morí molt plorat.

F. No está mal aqueix exemple pera refrenar la lengua maliciosa dels castellans y matraca que sobre asó de la guerra del rey D. Joan nos donen.

L. O, Señor, que seria nunca acabar si tot lo contingut de coses semblants entre los castellans y sos reys se vulgués contar no sabeu lo que dix D. Joan de Lanuza, cavaller aragonés, que fonch molts anys Virey de Aragó.

F. No hu sé jo.

L. Están allá en Castella en la taula de un Señor dix á son propòsit sobre certes diferencies que ab un cavaller castellá portave tenint un tros de pa en la mà: *Este pedaço de pan hartará á todos los leales de Castilla y á todos los traidores de Aragon.*

F. Notable y valerós parlar fonch aqueix.

L. També porieu dir verdader.

D. P. Y D. Pedro lo cruel rey de Castella he llegit yo que están prop de Oriola ab un poderós exercit contra lo rey en Pere tercer de Aragó que també tenia altre exercit allí contra lo de Castella, y volen induir alguns capitans castellans á son Rey á que donás la batalla dix lo rey tenin un pá que de un fadrinet havia pres en la sua mà: *Si yo tuviese conmigo los soldados que el rey de Ara-*

gon tiene consigo y los havia por mis vasallos como él los ha sin miedo ninguno pelearia con todos vosotros y con toda Castilla. Y com après en hora que ja sopava tornar en á importunar-lo que en lo endemá havia de donar la batalla torná altra volta á dir: «Ha que buen consejo! digoos que en este pedazo de pan hartaria á todos los leales de Castilla».

L. Així es veritat que jo hu he llegit mes avant al rey Segismundo de Hungría que après fonch Emperador y li fonch llevat lo regne per sos vasalls y declarada guerra contra ell per faltarlos en certes coses lo promes y ja molts anys abans en temps del emperador Enrich tercer los mateixos húngaros llevaren lo regne al rey Pere son natural Señor per tractarlos mal y rompre los privilegis al emperador Federich tercer de aquell nom besavi del emperador D. Cárlos quint Rey y Señor nostre no se li alzaren los vasalls del Ducat de Austria y contra ell també obriren guerra cruel asitiantlo en una ciutat sua ab tanta porfía com si fora dells un cruel enemich, y no permes de perque no volia donar llibertat al rey Ladislao de Hungría, y Boemia, que en son poder tenia pretenia que li faltava la paraula que sobre la llibertat de aquell príncep los havia donada que seria molt semblant al cas nostre molts altres exemples os poria Seniors portar que farien al propósit que per no donarvos pena dixeré de dirlos pareixentme que aquestos sobren. Creheume que es fort cosa sufrir injuria una persona honrada, quant mes ho seria sufrirla tot un regne com ho diu lo Marques Inigo Lopez de Mendoza, y molt bé Calorbuenos soguzgados no tardaron en buscar como libraron sus estados: y considerant bé, y ponderant asó lo rey D. Joan ja que la pau fonch consertada sobre estes diferencies, y moros entre la vintisetena que dins Barcelona representava tot lo Principat de Cathaluña, com he dit, y la mateixa ciu-

tat de Barcelona de una part, y lo rey D. Joan de part altra, que ia la reyna D.ª Joana era morta, que no permete Deu ves cūmplit son desig, per tan il·lícita forma procuras tractant, y altercant sobre que motius se posarien en lo acte de la jeneral concordia sobre lo perque aquesta furiosa, y porfiada guerra se here comensada, y moguda, la qual com he dit durá deu anys, y volent los del rey que s' digués, que la infedilitat, é inconsiderada furia del principat ho havia causat y los del Principat que no sino la falta de fée y trencament de paraula del rey respongué lo justificat rey D. Joan *no se diga eso ni esotro mas dígase que se movió por pecados de todos.*

D. P. O! bona conclusió per cert digna de ser eixida de boca real de manera Señor que en aixó para aqueixa guerra.

L. A la fée en asó y lo rey considerant que per mal consell y haver volgut fer los negocis ab violencia y demasies era pasat per tans grans treballs y fatigues tractá de allí avant als catalans ab tant amor y respecte y cortesia que no pareixia entre ells rey sino companyó é igual á ells y de asó vingué que se li tornaren aficionar en tanta manera que en la guerra que tan tost aprés sobre vingué al rey contra los francesos per lo Comptat de Roselló feu lo Principat y tots los particulars de aquell tant esfors y mostra de sí que apesar dels francesos socorreguere al rey que dins Perpiñá estava asitiat per ells fent retirar los enemichs fins á Narbona, mirau quant pot fer y quant fá mes príncep ab sos vasalls tractantlos ab amor qué no ab rigor.

D. P. Es molt gran veritat majorment quant son veraders homens los vasalls com ho son en gèneral los espanyols y per tals tinguts y mostran bé aquell graciós parlar del valerós y magnánim emperador Maximiliano que deya com per un donaire: *Rev Angliæ, Rev démonum,*

Rex Galia, Rex asinorum, Rex Hispania, Rex Hominum, Nos vero rex. Regum, set non dominus dominantium: de manera que als españols tenia per homens.

F. Acutísim y graciós sentit fonch aqueix per ma vida.

L. Ell estava en lo cert y per só creume Señors que fan al tractar com á homens si volen servirse los prínceps de ells com de homens, no sé si hauré ben conclós mon propósit y si vostres mercés estarán ben satisfets de la promesa mia, sé almenys asó que seré estat masa prolixo y per só pesat y enujós.

D. P. No ab tota veritat ans me pesa á mí com ja acabat que molt me deleitava en ohirlo y es molt gran lo plaer que he prés en saber que així á pasat aqueix negoci per la honra de la nació cathalana y tinch per averiguat y per bó lo descárrech que haveu Señor donat dels cathalans y vá molt de altra manera la cosa de com jo pensava.

F. Lo mateix vos dich que cert fins ara jo tostemps he cregut que de aqueixa guerra no podien donar los de Cathaluña la deixada que pera la honor nostra convenia y ara tinch entés que podem cumplidament anar ab los ulls als aont se vulla que no es poca alegria é contentament que de asó á tots deu cabre.

L. A la fé que es així, y creheume altra vegada que lo Rey ha de ser Rey, y no tirá, que lo nom de Rey á regendo á bene regendo se deriva, y lo regiment ha de ser ab regla dreta, que tot es una mateixa virtut de vocable, y ha de quedar lo que promet també, y així Aristotil entre altres consells y avisos que doná al Rey Alexandre molt saludables li diu: *Alexander serva pacta*. Y encara que lo Rey D. Joan fonch un gentil Príncep, ó fos per induccions de malignes persones, ó per altres causes no deixá de donar ell lo principi de aquelles desgracies quant

feu aquella demasia al Príncep D. Cárlos son fill en no donarli lo regiment de Navarra com era de rahó, y de justicia, y de aquella sement vingué á naixer tota aquella cisaña, y tot lo mal, que apres sucehí: *quia dato uno inconvenienti plura sequuntur*. Y com sabeu: *Qui causam damni dat daninum dedisse videtur*. Apres ja veheu de quanta importancia fonch lo trencar de la paraula en la presa del Príncep feta en Lleida: mes avant lo traurel del Principat á ell, y als que foren presos: ab ell contra constitucions, y privilegis: lo rompre també les capitulacions fetes entrant lo Rei en Cathaluña contra lo promés y jurat: y finalment lo llevarli al Príncep ab tant lletja forma la vida; son coses aquestes molt terribles, espantoses, é insoportables.

F. Si son cert, y mai tal jo havia hoit ni cregut.

L. Eaquí Sor. Fabio si en esta terra os donaven á llegir los que son homens honrats sabrieu primerament com ja us tinch dit millor qui son. y entendrieu estes, y altres semblans coses dignes de memoria, que os deleitarien, y aprofitarien per so de asi avant: obriu los ulls, y llegiu tos temps que pugau que no dania á res lo saber lo suces de les coses pasades; ans aprofita molt bé, y fa que los que no les ignoren son casi profetes de les per venir.

D. P. Tot está molt ben dit, y ja en asó no hi ha mes que saber, ni replicar salvo que voldria tenir un desengany pera reposarme en creure que lo que es dit per vos Señor en asó va sens passió, ni affecció.

L. Y qué tal per vostre vida?

D. P. Voldria que m' digueseu si vostre pare, ó avi, ó en fí de vostre llinatge, que en aquella temporada se trobava seguí al Rey ó al regne?

L. Ja se ahont tirau vos me voleu confesar puix haveu de saber que seguí lo Rey, y era mon avi la causa fonch aquesta que era ell nebot de D. Lluís Despuig

Maestre de Montesa aquell tant gran privat del Rey D. Alonso de qui tan particular memoria fa Panormita en lo llibre de Dictis, et factis; lo qual fonch com crech, que haureu vos Sor. D. Pedro ohit en vostra Valencia, tan senyalat home, y tan singular, que dixa renom de bon Mestre, y així lo nomenen encara per avuy en tot lo Maestrat de Montesa y aquest Mestre D. Lluís acomaná la Fortalesa de Peñíscola que á les hores estava per la religió de Montesa á daquell mon avi lo qual per aquella causa hagué de residir en aquella concurrencia de guerra allá á servey del Rey perque lo maestre com haureu tots entés seguí y serví al Rey en persona y casa singularissimament, y fonch capitá general de la Reyna D.ª Joana y del Príncep D. Fernando quant los assitia lo Compte de Pallás com á capitá general de tota Cathaluña en Geróna, ahont ell mostrá molt clarament lo valor de sa persona quant los enemichs entraren en la torre de la Iglesia major en la qual estava retirada la Reyna per una mina que havian feta fentlos retirar ab gran esfors per la mina avant deixantne morts molts de aquells; y també en la presa del Castell de Amposta fonch ell lo primer qui á forsa de armes entrá en lo Castell perque cregau Señor que va tot sens passió y que l' interés del defensar causa propia no m' ha fet dir lo que he dit sino lo trobar que passá així lo negoei en real veritat.

D. P. Parme que s' deya aqueix Maestre D. Bernat Despuig.

L. No Señor sino D. Lluís; be n' hi ha hagut altre que s' digué D. Bernat, y fonch nebot del primer que encara lo jo alcansat, y conegut, també notable persona á qui lo Rey Cathólich trameté per embaixador al Papa en lo qual carrech ell se senyalá y s' mostrá persona molt principal, molt sabia y de valor.

D. P. Ara está be tot jo crech eert que lo que haveu

dit va sens la afecció, y passió que jo reselava puig aquell vostre avi nos adherí al regne ab tot que sense aixó vos tinch jo per persona tant justificada que no crech que propis interessos vos farien parlar apassionadament ni contra veritat; todavía está així mes'assegurat lo negoci y perque me ha vingut ara á la memoria una altra cosa sobre assó que jo desitjo no menys saberla que qualsevol de les altres me haveu Señor de fer mercé de dirla, y ab ella acabarem esta plática, y anarnos ne hem á dinar que de Missa per ara no 'n cal parlar que ja son tocades les dotse; y desi seguirem tots los cathalans unánimes la empresa contra lo Rey, ó si adheri ab ell alguna part del regne.

L. Tots unánimes á la fé seguiren la empresa així en lo determinar com en lo obrar, salvos sis, ó set persones principals que per sos respectes allá se volgueren olvidar de la honor de la patria, tots los altres empero so es los Bisbes ab tots los del bras eclesiástich, los Comptes, Viscontes, y Barons, ab tots los del bras militar, y totes les ciutats y viles per lo bras real salvo una, ó dos entraren en aquesta demanda y perseveraren en ella fins á mes no poder, y no repentinement sino sobre molt pensat, rumiat, y ben ponderat lo negoci ajuntatse sobre assó una y moltes vegades, y pensant y pesant lo que havien de fer per molt prim lloch, si, Señor si, que per so es rahó que cregam que lo que feren los cathalans fonch ben fet puig tant fonch remirat, y per tant savies persones, y tant destres en coses de punts de honor determinat.

D. P. Sus Señor no perdam mes temps en assó que ell resta tant clar, y tant averiguat que no pot mes, y yo per mí ne resto lo mes satisfet, y lo mes content home del mon.

F. Y jo tan alegre que no ú sabia encarir, abrazar-vos vull Sor. Libio per la tant bona obra com á la nació nostra haveu feta en traurer á llum aquesta veritat, y si

no son ingrats los cathalans os han de restar per so en lo major carrech del mon, y á esta ciutat també puig per serse adherida ella á tot lo Principat pera l' fer aquella guerra haveu emprés vos la defensa de la honra comuna.

L. Deixemnos de rahons, y anem á beurer que ja pasa la hora, y fernos ha mes profit que tot aixó.

COL-LOQUI SISE

En lo que se mostra la varietat de fruits y altres excelencies que dins los termens de Tortosa se troben: tractasi també de les primeres institucions que Carlo Magno ordená en Cathaluña, sent interlocutos los mateixos introduits en los colloquis pasats.

D. P. Molt me he folgat Sor. Libio de ohir lo que ns' haveu dit en taula de la conquesta de Cathalunya es á saber qui foren los primers que en ella vingueren apres de la general destrucció de Espanya acontenguda en temps del Rey D. Rodrigo últim Rey dels Godos que fonch Otger Golant Cathaloncio ab aquells nou varons magnats ordenats per ternes, y quins foren apres los que sobre vingueren, y donaren conclusió á la obra comensada que fou lo Emperador Carlo Magno Rey de Fransa, y tras ell lo Emperador Ludovico son fill també Rey de Fransa, y que sentiuh del nom de Cathalunya so es que abans de Otger Golant se dehya Gotalanya y que corromput lo vocable se vingué á dir Cathalania, y apres mes corruput Cathalunya fundantvos ab lo que diu Aman-dro Riarixense en la sua crónica so es que per los gots, y

alans se nomená Cathalunya una part de la provincia de Tarragona com també ho afirmen la major part dels autors espanyols aixis antichs com moderns: Y que per so Otjer de la provincia Otjer prengué lo renom segons los romans ho practicaven, y tenin donades autoritats de tot assó que cert me han dixat satisfet, y finalment tinch enteses moltes coses de aquest principat que jo mai havia oides ab que de veritat he folgat en tot estrem. Mas no he acabat be de entendre que es lo que sentiu de les primeres institucions de Cathaluña ab aquelles novenes á imitació dels nous coros dels ángels que lo mateix Carlo Magno dieu que ordená, y Luis Rey de Fransa, son fill apres cumplí que par que sian pasat per asó com gat sobre brases, y cosa tan ben feta com fonch aquella, y tan singular que nos troba semblant en lo mon no voldria que tant sensillament se tractás demanavos Señor de mercé que tot lo que en asó sabeu, y tot lo que en asó creheu nos ho digau al Señor Fabio y á mí que folgariem infinit de ohiro.

L. La negligencia de la nació cathalana en escriurer y en guardar les coses acontengudes en Cathalunya es estada tan gran que no te par en lo mon, y aixi nom maravella si los de Tortosa han dixat perdre por descuit tantes excelencies com he contades puig son també los cathalans que forsat es que los tets semblen á les olles, y per so pore senyors poch satisfervos al que m' demanau, todavía faré lo que poré, y diré lo que sabré unament, y ab molta voluntat, que ja puig nu haveu conduit pera daso, y confie que haveu de ben pagarme *quia dignus est mercenarius mercede sua*; y porá esser la paga de un caval molt bo que de Valencia me embie lo Sor. D. Pedro just es que jo ara me esforce á complaureus en lo que demanau com ho faré lo millor que poré y ans que diga lo que puch dir en asó, que á la veritat es poch perque

s' troba com he dit de asó escrit molt poch, y diré primer la causa perque al creuresmen es així que nos troben escrites tantes, y tan heroiques obres com en aquest principi de Espanya se son en tots temps obrades. Primerament perque la llengua Cathalana no te tanta abundancia de vocables, y termens pera dir facil, y elegantment lo que dir se vol com la lletina no obstant que los que te son de molt gran eficacia, y la lletina ab que podria remediarse aquesta falta era de poch apresa en los temps atrás per no eser tingudes les lletres en lo que los romans en lo temps de sa prosperitat les tingueren, y així trobam dels Cathalans poques coses escrites de les moltes que han obrades, y per so podem dir ab veritat que los de Catalunya han tingut en tots temps mes obres que paraules, lo que contrari es en los castellans que tot temps han tingut mes paraules que obres. Segonament, perque dieu y jo també ó he lleigit que en temps del Rey en Jaume se posá foch en lo archiu real de Barcelona ahont se cremaren molts originals de cróniques, y de altres actes importantíssims ahont es de creure, que fora trobat lo poc que de les coses atrás havien escrit y especialment se trobara allí lo que señors demanau de les primeres institucions que per cert fonch esta desgracia de les notables que en Catalunya se cien contingudes per estes causes anam mig cegos en les coses de aquest principal especialment en les coses acontingudes en la conquista que comensaren los nou Barons, y en la per Carlo Magno feta, que ja de les coses mes atrás, se troben mes certes memories, perque les deixaren escrites autors lletins y grechs, mes certes y mes aprovats, que es aquesta una cosa molt estranya y molt desgraciada, so es que tingam mes certitut de les coses mes antigues, que de les coses mes modernes. Tornat al propósit y á tractar de les Novenes, dic que tinch jo pera mí per cosa certa que pasa

en veritat lo que de elles se conta, y asó per tres rahons, la primera y fundamental es, perque trobam y vehem realment y de fet en Cathalunya tots los señors de aquestes novenes en peu, so es, dels nou Barons, dels nou Comptes, dels nou Vescomptes, dels nou Nobles, y dels nou Verversos, que essent com es així, parque no volerho creurer, es negar la veritat per nostres propis ulls mirada. La segona rahó es, que posat cas, que no trobeu de asó los originals de estes cróniques, que com he dit ne pot ser la causa, aquella crema del archiu real, empero trobense los epítomes ó abreviacions de aquells originals fetes per Tomich, per Lucio Marineo, y ara últimament per D. Geroni Sans Abad de Benifazá y per altres antichs, en totes les quals llaguíssimament se fa memòria de aquestes novenes sens dubitar en res de aquelles senyaladament ne he llegit jo unes, y les tinch en mon poder que foren escrites dos cents anys ha sens saber qui fonch lo autor qui les copilá, les quals no son estades ja may estampades y ab tot que son diferents en moltes coses de les que feren Tomich y Lucio Marineo, pero en lo que toca á les primeres institucions de Catalunya ab assó de les novenes son molt conformes sens discrepar en una jota, y es de creure que aquestes no hu hagueren així escrit sino ú haguessen en lloch mes estés així trobat, ni es maravella ni cosa nova fer estes epitomes, ni tampoch es cosa nova que á elles se dona fé com els mateixos originals que de Tito Livio de la major part de les sues deca-des, ni de Trago Pompeyo de tota la sua gran obra no tenim los originals, mes no per so deixam de donarse á les epitomes de aquells del primers fetes per Lucio Floro, y del segon per Fustino, perque adaquestos en lo que han sumat tanta fé los donam, com als principals autors. Mes avant si algú dirá que los que han fet les epitomes ó sumaris, que tot es hù, de les coses de Catalunya no dien

de que autors ho trauen, com ho dien Lucio Floro y Fustino: responch que estos ja dien que lo que escriuen es sumari de les cróniques de Cataluña que altre no poden dir, perque estes cróniques no son de un autor á soles com es Tito Livio pera Floro, y Trogo Pompeyo pera Fustino, sino de molts; per so que cada Rey te un, ó dos, ó mes cronistes, y los que apres volen fer sumaris de tot lo que abans troben al lloc escrit en aquelles cróniques no solen fer mensió dels autors basta que la fassen dels Prínceps, y de les obres de aquells sumariament; lo contrari ha de fer, qui un autor á soles vol abreviar quant lo tal auctor tracta llargament de diverses temporades, per tot assó concloch que Tomich y altres basta que ajen abreviat lo que han trobat que no ere mester dir de haont ho han abreviat. Perque tampoch lo mateix Tito Livio en ses Decades, ni Josefo in antiquitatibus, ni Plutarco in vita Illustrium, ni Beroso in monarchia Caldeorum ni altres en infinit número en tot quant escriuen, que es molt, y de molts centenars, y encara de millanars de anys no donen autoritat de hont ho trauen sino que sols dien lo que han llegit, ó en altra manera sabut conformanse en la veritat lo millor que poden per los versemblants que troben: Donchs en asó de estes Novenes de que tractam son hi tant complicadament com en altres coses puguen eser perque com he dit vehem ab ull lo que llegim en escritura, y també sabem que quant lo Rey dona privilegi de Baró ad algun Cavaller en aquest Principat diu així: *Que li dona tal, y tanta autoritat y preminencia com te qualsevol dels nou Barons de Catalunya.* Per vos señor que es aquesta important conjectura?

D. P. Es tan gran quem par sufficient prova.

L. Es així. La tercera y última rahó es que la creença universal, y general de tot aquest principat la comuna opinió, la publicaven y fama es estada, y es per avui, es

sens contradicció alguna que lo negoci de aquestes Novenes pasá així com ho deixen escrit tots los autors, que he nomenats, y per só es estada gran temeritat la de Carbonell de gosar dir, y afirmar que cesa ser veritat lo de les Novenes contra la autoritat de tans centenars de anys que les aproven, y la general crehensa que per tals les tenen sens lo que com he dit ho deixen escrit Tomich, y los altres porque es de creure que ells ho an tret de altres mes antichs los quals ho tragueren per ventura dels originals hans ques cremasen si ja per ventura algú de estos no ho atret per si mateix dels mateixos originals com crech que així serà, y Tomich ja diu que Filomena secretari de Carlo Magno ho te escrit en una crónica que ell feu del mateix Carlo lo qual escrigué en lo any DCCLXXXV, y diu que lo Emperador deixá manat en son testamen á son fill Lluís que donás cumpliment á dites Novenes, y que rebé lo testament lo mateix Filomena, llitguen donch los que duptar volen asó al Filomena que allí trobaran la veritat y lo modo de com se feu alguns cavallers de Catalunya que per sos propis interesos no volen admetre asó de les primeres institucions, tenen á Tomich per sospitós dient que porque fonch molt gran servidor, y vasal de la casa de Pinós una dels nou Barons magnats escrigué lo de les Novenes y á la veritat aquella rahó mes prest los ve contra que en favor porque si per honrar aquella casa escriguesa lo de les Novenes com se preten, en lo primer lloch de tots los nou la posara puix ab lo ser tan principal, y tan llustrosa aquella casa de Pinos en Cathalunya no li faltava bon subjecte, pero ell no sols no la posa primera, mas ni la posá cap de terna, que al Moncada, al Cervera, al Anglesola fa caps, y principi de les ternes com á la veritat ho foren, y la de Pinós posá en segon lloch de la primera terna conforme á tots los altres autors, que sobre asó han

escrit centenars de anys ans que ell escrigués al menys les cròniques jo tinch es cert que foren escrites cent anys abans, que les de Tomich, y ab tot que en moltes coses van diferents com he dit, en asó emperó de les primeres institucions vem molt conformes, y Livio Marineo no escriu tan sensillament com pensan asó de les Novenes sino ab molt compliment que parlant delles diu: Quas fuerint á multis aliis enarratas; que es llargament escrites que asó importa lo vocable, y així procchix dien: Anno Christianæ Salutis 733 etc. De manera que clarament mostra que lo Negoci de estes Novenes molts ho han escrit, y la rahó que Carbonell dona en la opinió sua no sols contradient á Tomich mas impropierantlo es molt debil, y de poch fonament, que diu que ell no ha llegit, ni ha trobat mai tal cosa; que no per só que non ha llegit ni trobat se segueix que no ni ha, ni ni hagut perque podia ben ser que en aquell archiu reals sien estats los originals de asó, y que ell per mal cercar nols haurá trobats, ó també per desgracia se serán entre altres escriptures cremats, ó de altre manera perduts, que no per so que no se son en nostres temps allí trobats, se prova que mai hi son estats, que provar la negativa en semblant cosa que aquesta es imposible. Però Carbonell sabé tan poch mirar en asó com sabé mirar en lo que Pomponio Mela escriu sobre aquell nom Tulus, que com vos digui es veraderament nom de riu, y Carbonell diu que es Tortosa, y així per no attentarse en lo que ha dit ha causat en la admirable obra de les Novenes tanta turbació, que á tota Catalunya ha posat en dos sectes cerca de asó, y no sé á que propósit que si aquella ordinació fora perjudicial, ó donara desllustre á Catalunya no fora mal ferí contrari encara que no fos ab bon fonament, pero esent cosa tan singular, y tan principal que com ella no laiha en tota la Christiandat, no se que pogué mourel á ferí la contra-

dicció que hi ha feta esent catalá que non sabera fer mes un castellá, y es estada també gran temeritat, y atreviment lo de Carbonell en lo que gosa dir de Filomena allegat per Tomich que nos llig ni s' troba tal autor gentil. cosa per cert que per no haverlo vist, ni oit nomenar ell huija de ser que no laiha may agut tant ha mostrat presumir lo Carbonell en asó com un cert doctor en lleis que allegantli un altre doctor en una disputa una lley peregrina gosa respondre: Profecto non reperitur talix lex in toto corpore Juris. Pero crega cada cual lo que li parega, que á mí may me mourán de creure que no passá lo negoci com ho trobam escrit, y com ho aproba la autoritat de tants centenars de anys que assó se te per cosa certa com ja tinch dit, y encara me maravell jo mes del que D. Alonso de Eril me digué así en Tortosa venint en companyia del Compte de Aytona que Hyeroni Zorita aragonés en una gran Historia que va ordenant de les de España, y especialment de les de la corona de Aragó no volfer memoria de aquesta excelencia de les Novenes porque diu també que no 'n trobá lo original y no te rahó per les rahons apuntades de deixar de ferla y si jo li veig ans que cloga la sua obra jo li tinch de dir y pregar que de ninguna manera deixe de ferne memoria.

F. Molt cumple á la fé Señor que aqueixa diligencia fassau y aixi os ho suplich jo per la part que men toca com á Cathalá porque tan singular cosa com la de les Novenes no caiga en oblit.

D. P. Dichvos de mí que ó que ho fassa que so qual que cosa massa blan de condició que tan tots crech, ó que la forsa de aqueixes rahons vostres mi incline: jo tinch per cert que vostra opinió acerca de les Novenes es la millor, y que lo que diu Carbonell es desvarío, y com haveu dit temeritat, y resaber, y parme que vos haveu de ser molt cregut en assó pues no es anumerat vos-

tro linatge en les Novenes perque nos porá dir que passió de propi interès vos fa parlar, aixó jo m' tinch per ben satisfet del que volia, y folgaré que així també ho resteu vos señor del cavall que m' haveu demanat quant lo us hauré enviat, sols voldria saber que cosa es Vervessors, y de ont te lo principi aques titol que no 'l he jo ohit nomenar, sino assí en Cathalunya.

L. Vervessors se dien casi advalvas Regis, vel Regni stantes, així, ho escriuhen Oberto, y Baldo, y apres dien los mateixos: Et hi olim Capitanei apud Lombardos nun cupabantur.

D. P. Molt be está, folgat he en sabero, y ab assó anemnosne al pont, que be podem parlar anant, y allí eixirem al ample que encara que les eixides del Portal de Vimposol y del Portal del Temple sien molt bones, avantatge los porta la del Pont, perque teniu allí mar y terra, que aquest riu com es tan gran, y tan caudalós par que sia la mar.

F. Si bé se es tan gran y tan poderós com lo veu ja l'han vist assi gelat que nó corria gens.

D. P. Que us deveu burlar que es aixó imposible.

F. Jo us dich la veritat y així ho podeu creure que en l' any 1506 se gelá tot en lo mes de Janer, y fonch de tal gruixa y fortaleza que persones passaren damunt de ell molt segurament, y encara hy passá un home á cavall ab una mula, y tampoch no hi prengué dany. També se troba escrit que en lo any mil quatre cents quaranta dos se gelá altra vegada y fonch la vespra de Santa Lucía mas no fonch tan gran gelada com la darrera.

L. Lo que diu lo Sr. Fabio passá així sens dupte y la maravella está en que assí se sia acontengut per esser com es terra tan calenta, que en Alemany quiscun any se gelen los rius encara que sien tan grans, y majors que aquest, pero allá causau ser la terra frigidíssima per la propinguitat de la Tremontana.

D. P. Bé u sé jo aixó, mas que assí se sia acontengut es cosa de grandísima maravella, porque es cert que aquesta terra es tant temprada com Valencia, y mostra s'abassó que jo he menjat assí cireres tant tempranes com allá.

L. Sia lo que sia així pasá com es dit, no mirau Señor la presa tan gran ques donen aquells barqués que pesquen les Sabogues en llansar les eixarcies unes tras altres.

F. Deu los picar lo peix com així van tan espeses.

D. P. Pesquen altre ab alló sino sabogues?

F. Alguna vegada se trauen alguns Estorions y Llampreses pero ensi pera sabogues es aquell modo de pescar.

L. Voleu anar en Peda Señor D Pedro, y pendreu plaer.

D. P. A qué dieu Peda? A cada llans que los pescadors fan de la eixarcia?

L. Adaixó diuen Peda.

D. P. De hont es eixit aqueix nom Peda?

L. A repedo repedas compost de pedo pedas, que significa lo tornar moltes vegades per un mateix trast, ó distancia de cami, ó vía com ho fan estos que pesquen sabogues, com veu que acabat de fer un llans tornen á ferne altre, y mai paren nit, y dia de anar, y venir sens pasar mes enllá del acostumat.

F. Apropiadíssim está lo vocable per vida mia jo creia sert que á les urtes ó per antojo lo havien posat tal.

L. Donchs enteneu Señor que no, sino per la susdita rahó.

D. P. Anem per ma vida en Peda, que en la barca podem millor parlar encara, que no así, y mirarem de mes prop com se maten les sabogues ó que regalo es aquest tan gran, y tan singular no té par en lo mon á fé que teniu señors mes del que pensau.

L. Prou sabeu que no hi ha en Espanya riu que en delit, y profit se li iguale, y fora de Espanya ningú que li pase davant, pera l' delit testimoni son les tantes fonts que li naixen á les vores, tan fresques, y tan clares, y també ab les tantes pesques, y tantes arboledes fresques y jardins que té per la ribera ahont nos anau á recrear en les tiu, que no crech jo que en tot lo mon sia altra millor regalo, ni de port així pera dones com pera homens, perquè si vá, y ve ab barca sens algun treball, y peral profit la multitud de peixos, y tan excelents com si prenen, y lo comersi que per ell se fá.

D. P. Jou tinch així cregut; ara una cosa brava me hau dit que es lo negoci del peix de aquesta terra y tot lo prenen en aquest riu?

F. Ho Santa Marfa, lo que en lo riu se pren son llampreses, sabogues, esturions, anguiles que competeixen en les llampreses, mujols, llius, caluchs, llops, barbs, madrilles.

D. P. Los tres que primer haveu nomenat son uns estremats, y delicats peixos, no crech jo que sien semblants á ells en la mar.

L. A molts par així mes en lo gust no hi ha que disputar, ni si pot donar diffinició.

F. Es veritat porque veus aquí que á mí me 'saben millor los llangostins que ningun de aqueixos altres peixos.

D. P. O, son especials, y maijorment los que prenen así que á la veritat son millors que de altre part prenenlos dins lo riu?

F. Dich que no; los llangostins, palaies, roms, arades, ostres, molls, tonynes, palomides, reigs, corballs, y tota l'altra infinitat de noms de peixos, que no tenen compte se prenen en la mar, y en los estanys, y es lo millor que venen á eser de saho los uns après dels altres com la fruita.

D. P. No ho entench aixó.

F. Dich que encara que tot lo any se pot menjar de tot lo peix ques mata quant se mata, pero es millor quiscum peix en un temps que en altres com ara la orada, lo mujol, la anguila, la palaja, la agulla de San Miquel á Nadal: lo llop, la llisa, la saboga, lo llus, la tonyina de Nadal fins á Coresma: la llampresa, la saboga, l'esturió, lo pejell, lo rom, y també la tonyina de Quaresma fins á Maig: lo mabre, lo sorell, lo reixat, lo caluch de mar, lo moll, la sepia, la sardineteta de Maig fins á San Juan: lo reig, lo corball, la palomida, y també lo caluch de mar, de San Juan fins á Nostra Señora de Agost: la caluga, lo congre, les perrelló, lo dentol, la morena, lo morro trony de Nostra Señora fins á San Miquel, y altres peixos també, que en tot l'any son igualment bons, y son los llangostins, les ostres, la gamba, les musoles, les clocholes, les tellines, les calquilles, los cranchs, los polts, les calpes, los calamars, los alfossos, y molts altres peixos que jo ara no tinch en la memoria.

D. P. Oh! que coses tan estranyes son aqueixes dich que així es veritat que tan regalada terra com aquesta no la escalfa l' Sol, pero aqueix peix que diu que s'pren en los estanys no será tan bó com l'altre al meñs no ho es lo que s'pren en la Albufera de Valencia, que será com aqueixos estanys.

F. Ans son boníssims perque la mar entra, é ix en aquestos estanys ordinariament y l' agua de pluja no s'y pot replegar ni empantanar com en la Albufera de Valencia; donchs si vesseu los ingenis, y los aparells que los pescadors de assí tenen pera pendre lo peix, y de quantes maneres lo prenen, y que varietats de nom de eixarcies tenen, espantarvoshiheu: tenen 'primerament una eixarcia á qui dien ells la broxina, que es la reina de totes les exarcies la qual te mil y doscentes brases de llargaria, es

tan caudalosa esta exarcia que en nostres dies abrasá, y tragué de un bol pasades mil paneres de peix, y té cada panera fins á sis robes de peix poch mes ó menys: tenen bolichs, cintes, tirones, rebordes, 'soltes, carasons, tirs sabogals pera l'estanys; tirs sabogals par l' riu, tonaires, palangres pera reig, palangres pera anguiles, boleches, arsinals, ralls, reixagues, pontenes, bertols, anguileres, nanses, camallochs, morbells, cepieres, ventoles, zalabres, manegues estorionals, ab tots aquestos instrumens Señor se pren en la mar, en los estanys y en lo riu.

D. P. Que lletanía tan llarga com hi deuen estar instruits.

F. No hi ha en tota la costa de Espanya pescadors que tanta primor alcansen en lo pescar com los de Tortosa.

D. P. Donchs com dien que los de Tarragona son los mes hábils en pescar.

F. Aixís diu pero es molt gran burla sino mirau: la varietat de noms de eixarcies que tenen así y les poques ab que pesquen allá, y coneixereu clara la diferencia; allá sols pesquen ab toraires, ab bolichs, ab arinals, ab palangres, y no sé que altre mes, perque no tenen los de Tarragona altre lloch pera pescar sino la mar, y así com he dit pesquen y en la mar; y en los estanys, y en lo riu y en cadalm de aquestos llochs son menester diferens enginys pera l' pescar.

D. P. La rahó es clara: digaume Señor en aqueixes lagunes, ó estanys, y en aqueixa Ribera, y prats crienihy ocells com en la nostra Albufera, pera poder tirar ab escopeta, ó ab arc?

F. Infinitíssims. Es cosa pera no poderse creurer, y també es un altra lletanía no menor que la passada la dels noms que tenen: allí hi ha primerament cygnes, flamenchs, fotges, oques, cardesques, oques franceses, ane-

des caruços, cabirois morells, perisons, cabrelles, corps marins, esclaus, toros, (y aquestos espantaren lo exércit del rey D. Joan en Amposta), frarets, movietes, galeres, corriolaigues, cirlots, galls marins dorals, pollets, garces reals, garces rubies, garsotes, Garces pardes, esplugabous, agrons, gavines, gavilans, eixadelles, alcaravans, fumadells, águiles pescateres, carcatrassos, y los dos darrers son de rapina, y cassen de estranyíssima manera, y forma que les águiles trahuen de bol lo peix devall l'aigua, y los carcatrassos persegucixen á les gavines, no pera matarles á elles sino pera menjarse lo que purguen del ventre, de esta manera, que corren tras elles les venen á estrenyer en tanta manera á les pobretes, que de pura pahor que tenen les fan femetar en el ayre y ell de bol prenen la femta, y de alló se seven.

D. P. Oh cosa graciosa! cert aqueixos ocells son uns bruts cassadors, poca requesta tindrà la sua cassa.

F. Encara vull contarvos una cosa sobre la abundancia ab que crien los ocells en aquella ribera, y es tan estranya que tinch por la cregau, mas ella passa aixi ab veritat, perque jo la he volguda saber de alguns pescadors fidedignes, y tots me han certificat ser aixi, y es que en estos anys prop passats alguns dels pescadors á dicha trobaren un agre ahont criaven un género de aquestos ocells que son los flamenchs poch menors que grues, y foren tants los ous que allí trobaren, que sen podia carregar la barca que sol portar lo peix ordinariament assí á Tortosa, y pot portar la barca cent cinquanta quintars.

D. P. Es possible que aixó sia?

F. Assó es ab tota veritat, aixi los pescadors ne prenguerent vuit, ó deu paneres, que mes no n' vulguren. y los altres que deixaren allí.

D. P. Ab tot que sia veritat jo no ho gosaré dir ni contar fora de assí.

F. Son tantes les maravelles que así 's troben que no s' poden parlar sino así, ó havem de anar en los actes en les mans, donchs si veyeu, y gustaveu Señor los passatems y delits que en aquella marina se tenen, ab tanta varietat de caus de animals terrestres com hi ha, y ab tan varies formes com se cassen restarieu espantat no menys que de les de pescá lo peix. Cassam los porchs primera-ment ab ungla de cavall, y com ells se defensan pareix una escaramusa, y aquesta pense jo que es la mes real forma de cassar de quantes son en lo mon; també 'ls cassen en altra manera, y es que 'ls fem llansar en lo riu, y aprés investímls ab barques, y aixis los allancejam que es una caza la mes graciosa del mon pera Señores; mátense també á passos los cervos, matam al rodejo á la brama ab arcinals, y també á passos, y al riu com los porchs, tot assó es en la marina, que en la montaña ahont hi ha també de estes salvatgines, y de moltes altres ja s' fá altra manera de cazar, y es cert que entre lo plá y la montaña se troben tanta abundancia de caces, que en les carniceries de así no falten un dia, ó dos en la semana ordinariament carns salvatgines, ó de porch salvatje, ó de cabro montés, ó de cervo. Ay també en aquella mateixa marina grandíssima abundancia de conills, y de lliebres, y gentilíssima disposició de terra pera cazarles; esses vista jornada en caza de lliebres pendren mes de vint, y en caza de conills mes de cinquanta; caces també de bol molt escelents pera falcons de altanería; ay grues, agraons, garces reals, garces rubies, garzotes, garces pardes, espluga bous, alcastivan, y altres infinits oscells, y pera astors molts francolins, perdius, musols, es en fi nunca acabar voler contar les maravelles, y excelencies de aquella ribera, fins á tartugues veres y pradenques trobam allí una infinitat, y altres mil regalos de menor substancia una cosa estranya donchs si vehieu Señor de

la manera com anam á cercar les pesqueres, y los avians pera tirar es cosa pera lloar á Deu que posatnos dins de una barca cercam tota la ribera que es una infinitat de planura de uns estanys en altres anant per dins de unes sequies mai nos cal apear, á cada pas tenin que tirar, á cada pas veu vostra forma nova de pescar: mes avansivoleu coses de llet allí les podeu haver com en part del mon perque affillen una infinitat de ramats de ovelles en aquella ribera, y crien uns recentals ab aquelles pastures salobrenyes que son pera donar al rey. Si la persona arriba allí desmenjada en posar los peus en terra noy ha vianda quel acabe de contentar, y per de poca calitat que sia la vianda se menja allí ab millor apetit que así la mes preciosa, finalment ella es una terra de promisió, y pera delit no es semblant en lo mon.

D. P. Encara me fareu dexar lo camí que porte pera anar á gozar de tan estranyes coses com hau contat.

F. A la fé Señor ó ara, ó quant torneu no es mester que deixeu de donari una vista.

D. P. Deixau lo cárrech á mí de axó que jo mentindré prou cuidado. També me han dit que teniu así moltes grangeries de tots bestians, y que culliu en aquest terme fruits de tantes maneres que porten espant que cert pera cullirse en tot un regne que tant si culla.

F. Hantvos dit la veritat que son tantes les coses que así tenim que no menys vos maravellareu que de les que haveu oides. Así tenim primerament forment, y encara que no tant com ne havem menester, tenim empero la forma pera proveirnosne facilíssima que per aquest riu los colam de Urgell y de Aragó, y per altra part, lo port de Morella que es un altre Urgell nos está así á dos dits, y com tot falta la mar nos remedia: mes avant ordís y altres pans menuts; canem, y llins, llavors de sebes, y de cols, y son estes dos semens así tan estremades que les

porten per tot lo mon y especialment si son de la horta de Pinpi; olis que mai se agoten com los blats en Urgell, y los millors que sien en Europa, vins y molt bons, especialment los clarets; figues, garrofes, mel, y cera, peix en increíble quantitat, solsores pera sabó, soses pera vidre, roisa pera tenyir, roldos pera adobar, gualda també pera teñir, sal en gran abundancia, seda, y vá en grandíssim alment, fusta en infinit número, y la millor, ó al menys la mes fort d'Espanya, alquitrá, pega, trementina, carbó, llenyes ab gran fartura, palmes en grandíssima quantitat que posades en obra ne carreguen veixells, aquestes son palmes bordes, també n'hi ha veres, moltes, y molt bones, espart, y encara que poch mas es molt fort, hay també algeps pera obrar cases molt y molt bó, y he le vist jo en mon temps tan mercat que no costava á mes de vuit sous lo cafis de assí que seria á rahó de poch mes de dos sous y mitg lo vostre cafis valenciá; aixi mateix hi ha guix pera posar en la verema molt bó, hay vaqueries, eguaseries moltes, y molt belles, bestiar llanars, y es la disposició de la terra tan gentil pera hivernarlos que quiscun any sen omple esta ribera, per cert que hi ha hagut any que hi son venguts vuitanta milia caps de bestiar llanar á hivernar así en aquest terme; la llana de alguns dels bestiar que son naturals de así es tan fina com es la de Castella, de la qual se fan draps trentens, y vintiquatrens finíssims; hay porqueries, hay cabrerries moltes, y molt bones, y sense tot assó tenim lo comersi del riu que es una cosa importantíssima y de molt gran utilitat per aquells dos port de Alfach, y de la Ampolla que tenim á la mar dins nostre terme, mes avant tenim pera coses de delit, y de vista molta abundancia de totes cidres com son ponsis, llimes, llimons de Cetalia, dels altres llimons comuns, naranges, teronges, de que s'fàn mil delicadures d'encamilades cubertes de aquesta verdor que es

gloria de veureles. Aixi mateix tenim moltes fruites molt bones, y saboroses tenim taperes, fonoll mari, bargallons cosa infinida. Aigues estilades de olors com son aigua nafa, aigua ros, aigua de mosqueta, aigua de trevol, aigua de murta, y altres una cosa estremada especialment de la nafa sen fá tanta que sen provehix la mitat de Aragó: Aigues cordials de arbós, de agrielles, de andivia, de bogalosa, y de sálvia de huia, de aufrasia, de romer, de alfábega, de borraïnes de tomaní, y de totes les altres es una cosa increhible: Se diros Señor asó que son tantes les herbes que dins de aquest terme naixen bones pera la salut dels homens de les quals se serveixen los apotecaris que si no son algunes poques totes les demés que en Espanya poden trobarse se troben assí, y entre les altres si troba la zarzaparrilla ab que curen lo mal de cement, y la herba escorsonera.

D. P. Aixi Deu me salve la ánima que mi teniu atónit ab lo que m' dieu, es posible que tanta cosa capia dins de un terme de una ciutat tan poca.

F. Encara que la ciutat sia poca ara, lo terme que té molt gran que per llarch te nou llegues cathalanes, y per ample ne te set.

D. P. Que no es posible que tan gran lo tinga sino hi ha ciutat en estos regnes, ó al menys en les tres principals cert sia tan terme de la mitat.

L. Aixi es com ho te dit lo Señor Fabio, noy dupte jens.

F. Si está tan adornat, y fornit de casals que es una gloria de veurel, y pasejarlo ab tota veritat ques troben casals, ó alqueries en lo terme de Tortosa mes de tres centes, entre les quals hi ha moltes, y molt belles torres fortíssimes, y les heretats de moltes de aquelles son de tanta importancia que no sé si meu creureu.

D. P. Dieu lo que vullau, que no crech jo que será mes increhible que lo que haveu dit ja.

F. Ell vos pot pareixer increhible mas no deixa de ser aixi veritat per cert; una ni ha entre les altres pera cullir pa ques diu Laldea, que es de Ramon Jordá que si cullen tres cents cinquanta cafisos de gra mesura de Tortosa, que son de Urgell mes de cinch cents cafisos, y de la vostra mesura valenciana mes de mil. * Hani una altra pera oli ques diu chalamera, y es dels frares de Benifasá que si cullen pasats de mil tres cents cantes de oli. Hani una altra pera garrofes, y es de Pere Sebil que si cullen sis milia arrobes de garrofes; Hani una altra ques diu la torre de Claber, y es de Christofol Despuix, y aquesta es de diversos fruits primerament hi ha olivar pera cullir quatre cents cantes de oli, y garroferal pera mil cinch centes arrobes, y morenal pera dos lliures de llavor, y figueral pera quatre centes robes de figues, y tot asó va de gran augment; Hay també terra blanca pera cullir trenta cafisos de forment de aquesta mesura, y bona Paridora pera ovelles; y haveu de entendre que com aquestes, y de cada sort de aquestes ni ha moltes altres en aquest terme tan bones, mas perque sapiau lo que así tenim he fet memoria de Goles quatre, y cada una de sa singularitat perque per elles conegao de quanta importancia es lo que resta.

D. P. Ella es una cosa notable, y cert tan estranya, que no li se jo par, dich que no serán aixó heretats sino termens per cert tinch jo que en Cathalunya deu haveri molts llocs que no serán perals propis Senyors de tanta utilitat.

L. No hi cal en aixó gens duptar donchs una altra singularitat te aquest terme que ja la he notada per cosa molt estrania, y que no menys ha de maravellar, que les altres, y es que dins dell mateix, y encara dins dos llogues de los dos estremps de temprá, y tardá; só es, que en una part, y es así en la ribera haont som ara collim

los fruits tan primerenchs com en Valencia y en altra part, y es en les montanyes quens están así davant aont están los llenyams se cullen tan tardá com en la serranía.

D. P. Ella es cosa cert maravellosa de manera que dins de un mateix terme se troba tot lo que sol esser dins tot un Regne, no he vist, ni he ohit cosa tal en ma vida, bé podeu dir per ell, així per aixó, com per les tants y tan varies coses que se que es *micro Basilia* que significa Regne abreviat, y son aqueixes les montanyes ahont lo rey maná tallar los arbres, y altres llenyams, pera les galeres, que tan estremats dieu que son.

F. Aqueixes mateixes, y á la veritat son hi tan bones que en lo mon no son millors de les quals fan así ordinariament molts beixells pera navegar de totes formes, y també si fan per lo rey galeres; dien estos capitans del rey que no tenen par, y tots los llenyams que allí s'crien son molts singulars, y aprofitense dells los poblats de así pera infinites coses, y lo territori de aquelles montanyes es tan gran, y tan fresch que també si estiven allí los bestians com en la serranía aquesta es entre les altres moltes excelencia gran, só es que dins nostre terme tingam les guarides perals bestians de hivern, y de estiu com solen esen dins tot un Regne, y es tan saníssima aquella terra que tots nos meravellam com nostres pasats no edificaren alá caserics pera fugir de les calors de la ribera, que cert fora un saludable remei, y consell.

D. P. Com tanta cosa es lo de aqueixa montanya, y tants llochs cómodos se trobarien allí pera fer una cosa com aqueixa.

F. Com tanta cosa si que es tanta que á volerla particularizar seria entrar en un abisme tan gran com los pasats.

D. P. Sapiamo tot puix nos hi tenim.

F. Allí primerament trobareu les mes bellíssimes aigües de font claríssimes y frigidíssimes que sien en lo mon y especialment ni hi ha una que es la font Sendrosa de tan estraña naturaleza que es per espantar y es que los diuendres ó disapte de cada semana llansa la aigua tan turbia y tan cendrosa que pareix que la han remanada dins de una caldera de sendra y tots los altres dies la llansa clara com lo sol: allí se troben la major part de les erbes que han menester los apotecaris, allí son les flors montañeses odoríferes en una cosa infinita, allí fruites silvestres de moltes maneres fins á castaños noi falten.

L. Castaños.... aixó no hu sabia jo!

F. En Carles ni hi ha encara que poca cosa, mas no deixa de averni y si volen temps en gastarni ó sembrarni castaños tinch per molt cert que hi provarien allí també com en altra part, los lleñams que allí se crien es cosa brava: primerament pi vert, pi comu, sapi, roure, carrasca, oró, magnanesa borda y estos dos son molt singulars pera cadires, corniser, mopesa, allsahuch, faig, teix, boix, marfull, aladern, materselva, rataboschs, arbocer, ginebre bort y ver, espinal, avellaner, grevol, de ques fá lo visch, freixa, ginebre, sabinot, sabina; per altra part es montaña tan grasa que produix mil altres regalos especialment bolets se fan allí una cosa admirable y de tantes maneres que es cosa de no creurer, ya rovellons, pebrassos, robiols bateons, quadernes, cabrits, brunets, peuderrates, murugules, exercions, criambres blanques, criambres pardes, aseroles, cadorles tots aquestos son boníssimes de menjá, ni ha altres també que no son bons, pera menjar mas per altres coses son bons, só es criambres vermells, bolets de bou, mataparens, y també se troben allí tuferes porque no hi falta ningun género de bolets, allí se troba bon jesmini molt y molt bó, atsabessa, argent viu, mina de ferro; y un lloch tan cómodo pera fer una fragua com sia en lo mon.

D. P. Com deixan de ferlai?

F. Per lo mateix que s' deixen de fer altres coses que serien de gran utilitat y gentilesa pera l' ornato de aquest poble. Criense també en aquella montaña com jo he dit moltes salvatjines mes de les que son assí baix en la ribera com som porchs selvatges, cervos, cabrons montesos, cabirols, fatgines, ginetes, teixons, gats cervals, esquirols, arrions, conills, llebres, y son molt major que en la ribera, ni tampoch falta allí ni assí la pesadilla de aquells dos generos de salvatgines importunes que son llops, y raboses porque no s' perda lo cuidado de guardar los bestians y les gallines; també crien allí molts géneros de ocells de rapina com son águiles caudals, águiles estorenyes, águiles meliores, águiles cerpateres, falcons, astors, micles, al Zotans, esparvers, ni tampoch hi falta allí pesquera de truches, de anguiles, de barbs, de madrilles, y finalment es tal forma y disposició de terreny que tots los que vuy son crehem, y també ho cregueren los passats, que allí hi ha mines de or, y de argent, y en altre temps sabem que s' feren diligencies en cercarles, y si no s' trobaren es porque no era vinguda la hora per así, com es ya vinguda per altres parts en Espanya, ahont es cert que s' trau molta cosa de estos metalls, se dirvos asó, y es veritat que en una partida de aquest terme que s' diu la vall den Rubí se troben pedres precioses com son rubins, esmeraldes, jaccins, esmaragdes, granats, y sens dupte que de asó ni hi ha molta cosa sino que no la saben cercar; Jo m' recorde aver ohit dir á 'n Miquel Domenech, lo qual en anys passats tenia hostal en lo carrer de la Cruera que en casa sua solia arribar un lapidari italiá quiscun any y de aquella vall sen portava un taleconet de pedres, y que aquellas acursades restaven pedres precioses, y també en estos anys prop passats contava Matheu Mauri cassador que un dia en aquella vall ma-

teixa estant aguardant un cervo sobrevingué una pluja per la qual ell se recullí á una coveta, y desde allí veu relluir de aquestes pedres què l' aigua crech les faria relluir, y sens pensar que fos tanta cosa, ne prengué unes quantes les quals li comprá un argenter que s' deia Mestre Bernat lo Geperut per pochs diners, y després de haverles acursades los mestres les vené per molts, asó es veritat, y per altres maneres també se es entés y sabut que en aquest terme hi ha moltes pedres precioses.

D. P. Dichvos que es un gran negoci aqueix y que conta coses que causen espant, y sino que 'us tinch señors per homes verdaders, y també que no parlau de coses lluny que en la ma teniu tota la prova com es dit, jo molt pesat vendria á creureu.

F. Lo que está dit acerca de les excelencies de tot aquest terme passá així com señor ho aveu ohit, y encara hi haurá altres coses que dir, que forsan les olvidam; les que emperó son dites son certes.

D. P. De manera que si así tenieu grana, sucre, y arroz tendrieu tòt lo que tenim nosaltres en nostre regne de Valencia, y á criar les vostres egues bons potros pera cavalls tot lo tendrieu en vostra casa.

F. Ya los que s' hi crien no son mals ans es be veritat que n' ixen de tan bons que no deuen res ó deuen poch als castellans, mas asegurvós de una cosa, y serie sens dupte molt certa, y es que si los amos de les egues donavan bons cavalls pera pares com á la veritat ja pera susara ho fan la major part de 'ells, y guardaven també les regles que sobre asó tenen en Castella, eixirien de así tan bons cavalls com ixen de allá y no seria mester anar á Castella per ells, sino que de así se podria provehir tota Catalunya, perque una per una les egues de así per la major part son ben tallades, y de gentil disposició, y lo terreny de aquest terme es molt natural, y conve-

nient pera esta averia, y les herbes pera estiu, y a yvern molt saludables, los ayres molt tremprats; tot asó tinch jo ohit de persones que ho éntenen que están bo así com en Andalusia.

D. P. Maravellme donchs com no ho fassen, com no ú mana l' Rey, que pera utilar, y acomodar tot un regne no seria cosa fora de rahó.

L. Ja pora ser que s' hi fassa alguna provició.

F. Quant al demás que deieu Sor. D. Pedro, grana ja n' hi ha, y si teniem compte ab ella y destresa no seria poca la que de así s' trauria: á com se vulla no s' falta cosa tan singular sucre, ya se ni podria fer y ya se ni ha fet en Cherta; que es una vila dins lo terme carrer que es de Tortosa y jo he vist allí les formes aont se buidava y altres persones de la mateixa vila antigues han encara alcansat á veurer los altres aparells y pera encara esta feta experiencia que los cañamels provent maravellosament así que lo Regent Miser Miquel Jerca de qui ja vos tinch feta memoria ne feu plantar en la sua torre ó castell de Burjacia que es una molt bona heretat, y també en un altre heretat sua closa que así tenim devant, i es cert que en los dos llochs, prova molt be; de manera que si trapig teniem, lo negoci fet es; especialment os se dir que en Cherta hi ha lo millor aparell, y es lo lloch mes cómodo que sia en part del mon, porque es terra de regadiu, y molt abrigada pera l' cers y tremontana, y está cara sol, y per so calentíssima y es boníssim lo terreny arrosos á la veritat no hi ha, porque no tenim regadiu de cequia, mas loterreny hi es pais tant bons los hi ha, en aquella ribera marina, com en part del mon: Si Deu será servit que havem comensada á la Sut que es lo lloch ahont prenem la major par de les Sabogues y llampreses y també esturions, se acabe, les hores tindrem ab molta abundancia tot aixó quens falta, y altres moltes coses mes.

D. P. Ditme han que es un real principi lo de aqueixa sequía y mol magnífich y també molt segur que es lo que mes importa pera semblants obres; que es la causa porque nos prosegueix aqueixa obra que tanta estilitat y alment portaria adaquesta ciutat?

F. No se jo donarli rahó alguna al menys que bona sia, lo señor Libio pora ser que lay sabrá donar.

L. Tampoch lay se jo sino que crech que Deu no es servit donarli encara la hora com no la ha donada encara tampoch á les mines y será asó per nostres pecats que no es de creure que altra cosa sia, porque vegem clarament al ull la possibilitat de la obra, veyem lo brau y perfet principi que te, consideran cumplidament la grandísima utilitat que portaria; finalment sabem quants millanars de ducats nos costa ja en lo que hi tenim fet fins ara y veig que no tenim cosa mes olvidada que aquesta mal asertada obra que es una ceguedad que es una simplicitat y estich en dos dits de dir que es una grandísima maldad, la major que may sia en lo mon estada que así sap á especie de trahició la que fan á esta mísera ciutat los que li destorben tan notable edifici com es aquest y de tanta importancia pera lo aument de aquest poble. Ojam qui oyrme vulla y entengam qui entendre vulla que si á entetonent se donen que asó á la darrerria se escusará vantne molt engañats que en un temps ó en altre, ó per la ciutat ó per lo Rey, ó per altres personas ab llicencia del Rey nos deixarà de fer la acequia, lo que á mi me pesa y en la ánima me pesa es que en nostres dies poriem aver y gozar lo be y volemlo allergar pera altres dies per donar orelles á enemichs del be comun: Deuria la ciutat considerar que ara ja no es hora de desemperarla la obra estant en los termens que está, porque es molt clar y cert que si la desampara perdudes resten aquelles 7000 lliures 9 sous que ara últimament si son gastades, y per só ha-

vien de fer en aquest cas lo que fan los que tiran á una casa perden un virot que tras lo primer tirintli segon per cobrar lo primer no se escusen en dir que, no hi ya forma que ab veritat ja si es pensada y trobada molt bona sens perjui de la comunitat, y si masa me estreñen y sens perjui dels particulars de aquella, mas no veig que res agrada ni veig que en res se resolguen si en mal cantar y porfiar.

F. Jo hē ohit dir que deixan de fer eixa sequía porque costaria 50 milia ducats, ó mes, que ja veieu vos quant es excessiva la suma pera una ciutat com Tortosa.

L. Que importa, que apres ne valdria la terra que se regaria cent cinquanta milla mes del que val ara, y per so he dit jo moltes vegades que no seria gastar mas esmersar sobre lo augment de son propi patrimoni, á molts sous per lliura si la cequia acabaven: Una cosa me he imaginada ara mateix, y es que si nostres avis los que feren aquella tan admirable obra de la Asud pera poder traurer rech de Ebro que pareixia llavons á tot lo mon imposible poderla fer, resucitaren y vehen la negligencia y pusilanimitat de nosaltres en no haver tingut ánimo ni industria pera proseguir, y donar conclusió en lo que resta a fer que es la cequia, avent ells empres, y acabat lo mes dificultós y casi imposible, que dirien y en que ens tindrien! Tinch cregut que 'ns negarien per fills com á indignes de tals pares: He oit dir jo que quant se feya aquella imperial obra de la Asud les confraries de la ciutat anaven á porfia sobre quala se senyalaria mes, y que totes feyen tanta diligencia com si ab alló se havien de salvar y apres de veurerla feta com que vegem lo que apenes crehieu, tras haver cantat lo *Te-Deum laudamus*, á veus plenes, cridaven *ara será franca y prosperada la patria*: asó deien ells tenint per indubitat que sos fills no alzarien la ma de la acequia fins á ser acabada, y nosal-

tres no tenim cosa mes oblidada; ha com se faria gran poble aquest si regadiu tenia y majorment de aigua de Ebro.

D. P. Si encara me maravelle jo com no es major ab tot que no té regadiu, tenint tantas calitats y cantitats com he ohides; jo per cert tinch que deu haverhi alguna causa natural y secreta, ó será per alguna contagió. Teniune vosaltres de asó ohit res á vostres antinchs?

F. Ohit he jo que feya gran destorp al augment de aquest poble unes aigues empantanades, que ab sobres de temporals se resten en unes partides del terme así davant nosaltres casi juntes que 's diu Castell-nou y Villaroja, y he ohit, que si venen á ser tans los temporals que les aigues de aquestes dos partides se junten que com á vehines se pot fer y s' sol fer, que en aquells anys que asó se aconceix no 's exensen febres mortals así, y sé dirvos que jo les hi he vistes dos vegades tals que no devien res en ser cruels á pestilencia, y deien que asó les causava, especialment en lo any 1525 y 1547 foren tan braves que arruinaven la ciutat, no menys que la deixá arruinada la pestilencia que fonch en lo any 1520 y 21, y també en lo any 30, que totes aquestes calamitats he vistes jo en mon temps sobre aquest poble.

D. P. Jo be crech que aixó es qualque cosa, y á com se vulla deurien señors remèdiarho si posible es; mas dupte molt que aqueixa sia la causa principal, perque deixa Tortosa de ser major, y si altra no n' hi trobau, á la fe aqueixa no 'm basta; prou que ja sobre aquesta materia he vingut jo á fer gran reflexió, y á filosofejar altres vegades, com es pensar, y especular, com son vui pobles grans sens de si tenir fonament perque deguen esserho, y altres com son tan xichs tenin aparell pera ser molt grans. Com ara verbi gracia aquest, y mes que vem una ciutat que molts centenars de anys es estada molt gran,

y apres la vem molt chica com ara es Lleida, y altra que solia eser molt chica, y ara es molt gran com Barcelona, esent lo territori en Lleida no pitjor ara que abans, y en Barcelona no millor ara que abans, ni tampoch sabent de alguna de aquestes dos ciutats casos notables porque la una degues tant disminuir, ni l' altra tant aumentar. Pera tot lo qual me vinch á resoldrer, y determinar sens voler especular los secrets de natura los quals á la veritat en aquestes dos ciutats no han obrat porque ella tots temps es una, y los efectes de estos dos pobles son estats varios, y com ja també tinch dit, casos notables no 'ls sabem, que aquestes prosperitats y adversitats passen de tal manera porque Deu ne es servit així, y esta es la millor, y mes fundamental rahó, y mes Cathólica, que totes les altres jugar á divinar.

L. Yo estich també en aixó en tot y per tot, la prova tenim en la ma ab aquesta ciutat, que com señor haveu dit Tortosa no obstan que es la tercera població de Cathalunya, en cantitat es tan poca al respecte del que deuria ser, que no es casi res: porque que ha de tenir un poble per ferse gran que no ú tinga Tortosa? Primeramen bon clima, bon siti, molt comerci per la mar y per lo riu y també per la terra, dos ports á la mar, de igual distancia á les tres principals ciutats de la Corona, y en la mateixa está de la de Mallorca, molta copia de averies, de sal, y de peix major, de varietat y abundancia de fruites, gran longitut, y latitut de termens, molta llibertad per sos privilegis, y ab tot asó la vem tan poca com es; donchs que pot ésser sino que com diu lo señor D. Pedro á Deu plau així.

F. Ara donchs señor si á Deu plau així, placia també á nosaltres y tal laus conserve lo mateix Deu y tals nos viscam en ella, y puig nons hi falta lo que havem menester, no cerquem lo que no havem menester, porque les

coses mijanes com mes durables, y per so Tortosa ha tant envellit, com lo señor Livio ha mostrat porque no es estada masa gran fassan gracies á Deu per lo que som y supliquem á la bondad sua infinita que tal nos conserve y tots temps pera son sant servei y en la religió christiana catolicament deixe perseverar los de aqueixa ciutat fins al dia de la fi universal y general: Amen.

L. Ab totes les rahons se fa de nit nous oblildeu de pendre ans que ixcam de aquí de la barca aqueixes dotse sabogues que havem mort que les haurem menester.

D. P. Yo al menys ne vull dos pera portarmen demá en pa pera l' camí.

F. Será molt ben fet, que sabogues no sen troben en tota part y vostres merces puig son ja prop sa casa vagen en bona hora y á mi donen llicencia pera anarmen á la mia.

L. Restes á fer colació ab lo señor D. Pedro.

F. No puch que tinch de escriure y hay negocis, de bon matí seré así puix toda via vol partirse anarnosnem un tros de camí ab ell y porem contarli lo que mes resta á dir de les coses de Tortosa y especialment se dirá lo que sol valer quiscun any lo peix que así's mata, y les sals que así's fan y les averies que así's crien y los fruits que si cullen, que nol maravellarán menys al señor D. Pedro que tot lo que ha oit.

D. P. Ala fe señor que es menester que jo ho sapia tot puig mi trobe.

L. Sia com V. m. mane que á mi nom desagrada.

FINIS.

DE LA VÍRGEN DEL PORTAL DEL ROMEU SE ENCONTRARON
EN LAS CASAS DE D. ANTONIO DE RIU Y DE D.ª FRAN-
CISCA TORME LOS GOZOS SIGUIENTES HECHOS EN EL AÑO
1680 LOS QUE SE TENIAN GUARDADOS Y CONTIENEN UNA
SINGULAR NOTICIA.

Pues sois abismo Divino
De la gracia Virgen Pia
Favorecednos María
Del Portal del Peregrino.

Estando aquesta ciudad
del contagio muy gravada
en vuestrá imágen sagrada
halló su felicitat
porque con ella se vino
la salud que pretendia.

Una niebla la ocupava
que con la respiracion
atraida al corazon
con las vidas acabava
mas vuestro favor Divino
remedió á tal agonía.

Porque viendo ya perdida
la ciudad los dos jurados
quisieron amedrantados
huiendo librar su vida
mas bolvióles del camino
vuestra voz con alegría

Mandasteisles Reina augusta
que una antifona os cantasen
en el portal y aplacasen
de Dios la indignacion justa
y á si del fatal destino
el azote cesaria.

Vinieron á este Portal
y hallaron Virgen en vos
de la clemencia de Dios
la puerta mas principal
por quien; o! favor divino
la salud entró aquel dia.

Tambien hallaron pintadas
de Santiago valeroso
y de Christoval dichoso
las Imagenes sagradas
que á vos de Dios vellocino
os hacian compañía.

Una antífona cantaron
á esta Imágen prodigiosa
y la niebla contagiosa
de Tortosa desterraron
que surcó qual torbellino
del viento la region fria.

Nube les fuisteis propicia
cuia sombra les libró

del rayo que fulminó
ayrado el Sol de Justicia
y pues cielo cristalino
sois que mil gracias envia

Teniendo muy apretada
el moro a questa ciudad
envistió con crueldad
esta puerta mal guardada
mas Christoval ó el Sobrino
rechazaron su osadía.

Pues vibrando diestramente
bordones en vez de espadas
de las tropas avanzadas
fueron estrago valiente
castigando el desatino
del moro con bizarría.

TORNADA.

Pues sois abismo Divino.
De la Gracia Virgen Pia
Favorecednos María
Del Portal del Peregrino.

ÍNDICE

Prólech.	5
Compendi.	7
Letra per al Illm. Señor Compte de Aytona Gran Señor de las Baronias de Chiua y Biniarcho, y Majordom del Rey nostre Señor ab la qual se li dirigex la present obra.	9
De Nobilitate et claris virtutibus Christofori Despodii.	13
Col-loqui primer.	17
Col-loqui segon.. . . .	42
Col-loqui tercer.	68
Col-loqui quart.. . . .	87
Col-loqui quint.. . . .	113
Col-loqui sisé.	139

De la Virgen del Portal del Romeu se encontraron en las casas de D. Antonio de Riu y de D.ª Francisca Torme los Gozos siguientes hechos en el año 1680 los que se tenían guardados y contienen una singular noticia.

AT- 4C

AT- 4C

AT- 4C

DP
402
T8
1887

Despuig, Cristóbal
Los col-loquis de la
insigne ciutat de Tortosa

PLEASE DO NOT REMOVE
SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 08 02 05 028 9